

V á r a d

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2019

XVIII. ÉVFOLYAM 6. (171.) SZÁM

SZERKESZTŐSÉG

Főszerkesztő: Szűcs László
Irodalom: Tasnádi-Sáhy Péter
Művészet: Ujvárossy László
Kultúra: Tóth Hajnal
Társadalom: Fried Noémi Lujza /
Laza Erika
Kritika, esszé: Simon Judit
Főmunkatársak: Boka László,
Kőrössi P. József, Péter I. Zoltán,
Pomogáts Béla, Szilágyi Aladár,
Tavaszi Hajnal, Varga Gábor
Olvasószerkesztő: Megyesi Antónia
Tördelőszerkesztő: Benkő J. Zoltán,
Darabont Éva
Szerkesztőségi titkár: Kemenes Henriette

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK:

Barabás Zoltán (1953–2015)
Dr. Indig Ottó (1936–2005)
Kinde Annamária (1956–2014)
Dénes László
Gittai István
Lipcsei Márta

SZERKESZTŐSÉG:

Nagyvárad, Patrioților u. 2.

LEVELEZÉSI CÍM:

Revista culturală Várad
410068 Oradea
Piața 1 Decembrie nr. 12

E-mail: varadlap@gmail.com

Internet: www.varad.ro

KIADJA a Várad kulturális folyóirat
Felelős kiadó: Szűcs László

KÉSZÜLT

a nagyváradi Europrint Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Derzsi Ákos

Meg nem rendelt kéziratokat, illusztrációkat
nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

A *Várad* előfizetési díja 1 hónapra 7 lej, 3 hónapra 18 lej, fél évre 30 lej, egy évre 50 lej. Előfizethető a szerkesztőségben készpénzzel, vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal), az előfizető nevének és pontos lakcímének, valamint az Abonament *Várad* megjegyzésnek a feltüntetésével: Revista culturală *Várad* Oradea Piața 1 Decembrie nr. 12, CUI 18415639, Cod IBAN: RO81 TREZ 0762 1G33 5000 XXXX Trezoreria Oradea.

A borítókön és a Művészet rovatban részletek láthatók a budapesti Ludwig Múzeum *SIGNAL – Konceptuális és posztkonceptuális tendenciák a szlovák képzőművészetben* című kiállításából

Viktor Freso: *X (a Mű modellel sorozatból)*, 2015

ISSN 1583-0616

	3			25		58
	SZÚCS LÁSZLÓ			BAROK MÁRK		FRIED NOÉMI LUJZA
	Beérett könyvtervek ideje			Harminckét éves lett Meli;		Történeszekkel
Irodalom	4			Flóra működik;		történelemről
	SEBESTYÉN KINGA			Flóra és a bal-jobb <i>(vers)</i>		60
	Egymást hordozók;			28		KÖRÖSSI P. JÓZSEF
	Szabálytalan távozás <i>(vers)</i>			SZOMBATI ISTVÁN		Nyomornegyedóra
	6			31		67
	URAKY NOÉMI			LŐRINCZ JÓZSEF	Kultúra	SZILÁGYI ALADÁR
	Vízszintes folt a nyakon;			Átmenet;		Egy Reményik vers
	Fehér bőrön fekete			Félelmeim II.;		különös elő- és utóélete
	filcvonás <i>(vers)</i>			Győzelmeim;		72
	7			Háló <i>(vers)</i>		CSONTOS MÁRTA
	GÁL KRISZTIÁN			33		A lírai szövegsubjektum
	Motivációs levél;			SIMONFY JÓZSEF		pozíciója Reményik
	Ez a vers unalmas <i>(vers)</i>			röptettük; ének;		költészetében
	9			kutyám; kamara;		78
	KULCSÁR EDMOND			lift; víz;	Kritika	SIMON JUDIT
	Pánikpont <i>(próza)</i>			perceim;		HolnapUtán a váradi
	10			ajtót;		tavaszban
	NAGY RITA			tőled <i>(vers)</i>		84
	a kék zakó; budapest;			34		SZAMOS MARIANN
	mantra; apád háza;			TAR KÁROLY		Újabb merítés Debrecenből
	<i>(vers)</i>			Második könyv – Minden		Grafikák, fotók,
	11	Művészet		kiderül (A történetek után)		festmények, kispasztikák
	HAJÓS ESZTER			<i>(próza)</i>		a Tavasz Tárlatról
	Egymást még nem <i>(próza)</i>			39		86
	16			HORVÁTH GIZELLA		MIKOLA EMESE
	LŐNHÁRT MELINDA			A gondolat ragyogása		A személyesség kötelez
	Legyen!;			Beszélgetés Leon Battista		88
	(fekete fa a félelem...);	Esszé		Albertivel		BERETVÁS GÁBOR
	szekurit <i>(vers)</i>			52		A VAN-ra rímél
	18	Társadalom		DEMÉNY PÉTER		
	ONAGY ZOLTÁN			A lovak éneke		
	Bölcsészlány a kapuban			54		
	<i>(próza)</i>			ALFÖLDI IMRE		
				Tejfoggal kőbe (16.)		
				Regényes önéletrajzi		
				krónika apámról s		
				magamról		

A CÍMLAPON: Pavla Sceranková: Hold nappal,
2018

A HÁTSÓ BORÍTÓN: Július Koller: Ufó (részlet),
1969

A Várad folyóirat
működését a Bihar Megyei Tanács
biztosítja

Támogatónk
a Communitas
Alapítvány

SZŰCS LÁSZLÓ

Beérett könyvtervek ideje

Több igen fontos kötet hagyta el a nyomdát az utóbbi hetekben, napokban a Várad folyóirat és szakmai partnerei kiadásában. Még májusban, a Festum Varadinum idején mutattuk be az egykori szerkesztőtársunk, barátunk, Kinde Annamária összes versét tartalmazó válogatást, a háromdarabosra tervezett életmű-sorozat első kötetét. Nagyszerű munkát végzett a szerkesztő, Demeter Zsuzsa, aki korábban már monográfiát is publikált a költőről, tehát bátran mondhatjuk, hogy az életmű alapos ismerője. Úgy hiszem, ez a könyv is hozzájárul ahhoz, hogy szélesebb körben is felfedezzék, illetve fedezzék fel újra e költészet jelentőségét.

Közel tízesztendőös múltra tekintenek vissza Kormányos László *Nagyvárad krónikája* című, végső formájában több mint 850 oldalas, gazdagon illusztrált könyvének előkészületei, maguk a szerkesztési, tördelési munkálatok is közel három éven át tartottak. A város történetét a kezdetektől kínáló mű méreteit, a közreműködők számát és sok egyéb szempontot figyelembe véve minden idők egyik legfontosabb könyves vállalkozásának tekinthető e krónika kiadása.

Ehhez fogható sok tekintetben a harmadik idej kiemelt könyves projektünk, a nyomdát szinte jelen lapszámunkkal egy időben elhagyó háromkötetes, összesen 1200 oldal terje-

delmű *Az Értől az Oceánig* címet viselő mű, Ady Endre első teljes életrajza Péter I. Zoltán tollából. Főmunkatársunk több évtized kutatási eredményeit, irodalom- és helytörténeti tapasztalatait felhasználva építette fel a költő életrajzát, minden elérhető forrást, elsősorban Ady és kortársai kiterjedt levelezését felhasználva. Tartalmi érdemei mellett feltétlenül említést érdemel a három kötet tipográfiája, borítója, Benkő J. Zoltán munkája, ugyanígy a *Nagyvárad krónikája* esetében a Németh László által tervezett grafikai arculat.

Mindhárom könyvünkről kijelenthető, hogy a szerző legfontosabb műve, s mindhárom kiadás jelentőségében messze meghaladja Várad, Biharország határait. Sokak közreműködése, munkája, tehetsége és támogatása kellett ahhoz, hogy ezek a kötetek végre a könyvesboltok polcaira, az olvasó kezébe kerülhessenek. Köszönet érte mindenkinek!

SEBESTYÉN KINGA

Egymást hordozók

*Már nem is tudom, mióta, de
egyre csak izzad fázósan a bőr,
és a pupillában kitágul a kör,
és már régóta tüzes az arcpír,
és az ajak is szakadt papír,
megdagadt húsdarab a nyelv,
és a párnából a hányást lassan kimosni se kell,
és csak száguld körbe a vér,
a szív, a tüdő mind többet kér,
és biztosan lázasan dolgozik az agy,
de lassan egyik tableta sem hat,
és változik egyre nappal és est,
és talán el is felejtette, hogy övé ez a fájó test.*

*És hiába állok mellette, most úgysem lát,
de a homlokára teszem a kezem,
hátha mégis eszébe jut,
hogy miattam is felelős magáért.*

SEBESTYÉN KINGA 1998-ban született, a Hargita megyei Zeteváralján él. A kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának harmadéves hallgatója magyar–angol szakon.

Szabálytalan távozás

*Nem egyedül csak ellenem vétkeztél, amikor már nem voltál.
Nem minthogyha néha nem kívántam volna,
hogy bár tényleg ne lennél.*

*Tegnap végigküszködtük a nappalt, kerültük egymást
makacsul szenvedő arccal.
Ebédkor mondtál csak két szót, de nem akartam figyelni rád.*

*Amikor pedig fogat mostunk este, s már a kora szürkület is
ágyban fekvé talált ránk,
akkor lélegeztem csak fel, hogy végre lefeküdtél a másik szobában.*

*Az áramot is elvették, mintha a szolgáltató tudta volna,
hogy nekünk akkor éjjel teljes csend kell.
Nem volt fagyasztóberregés, és egymás szuszogását sem hallottuk.*

*Állig betakarózva jó volt végre hinni,
hogy reggelig már semmit nem kell tennem,
mert az éjszaka megőrzi nekünk legalább a változatlanságot.*

*Arról álmodtam, hogy fenyők alatt állok és fúj a szél,
hulltak rám az elszáradt tűlevelek, beterítették a vállamat.
Madarak jöttek és fészket raktak a nyakam tövébe.*

*Reggel a bocsánatra kész szavakkal arra kellett volna ébrednem,
hogy nincsenek is madarak.
És nem arra, hogy te sem vagy már a másik szobában.*

URAKY NOÉMI

Vízszintes folt a nyakon

délután találkoztunk a konyhában
és úgy rám csodálkoztál
mintha nem laknék egy fürdővel arrébb
ez engem is meglepett
és hirtelen olyannal kínáltalak, ami rég elfogyott már:
a türelmemmel
nem tudom levetni a kedvem
hogyan aztán a szennyesebe górcsaj
vagy kimossam
itt búzlik rajtam
és úgy húzom ezt a szagot magam után
mint az akasztásukból meggondolt emberek a kötelet
hogyan ki az isten vágta le őket nem tudom
de azt sejtem
hogyan engem is levág valaki
csak hogy ne szagot húzzak magam után

URAKY NOÉMI 2000 tavaszán született. A Miskolci Egyetem elsőéves tanár szakos hallgatója. Legnagyobb álma a doktori cím megszerzése, és hogy a későbbiekben „Anyá” névre kereszteljenek.

Fehér bőrön fekete filcvonás

lekurváztál így kiálltam a sarokra
fogalmam sem volt mennyit érhetek
az első érdeklődő beleszeretett a hangomba
azt akarta hogy anyámról beszéljek
a második a szemeimbe
neki rólad beszéltem
azt mondta hogy sírva is szépnek lát
fél 10-re jöttél utánam
de mindent ami te voltál
más törölt le az arcomról

GÁL KRISZTIÁN
Motivációs levél

*Ha megkérdezed magad, hogy miket hibáztál,
Mondd azt: semmit. Egy percet sem fogsz hazudni.
Bár tudom, néha a gondolatok súlya fáj,
De pont ezért vagy embernél is emberibb.*

*Csak jusson eszedbe, mit is és miért tettél,
Amik miatt most úgy érzed, nagyon szenvedsz.
Hisz felnőtt pont a döntéseid miatt lettél,
Hogy meghoztad, bár még teneked sem tetszett.*

*Ezért is vagy te sokkal érettebb magadnál!
Ezért vagy még mindig ezen a világon.
És bár ízletes gyümölcsöt még nem arattál,
Tudod te, be fog az érni, nem aggódok.*

*Csak előre, és ha majd találkozunk ketten
És ez a motivációs versem segít,
Majd szólj, hogy a te lelkeseden erőt-e vettem
akár sokat, akár semmit, vagy csak picit.*

GÁL KRISZTIÁN budapesti születésű, gazdaságinformatikát tanuló egri egyetemista. A középiskolai magyartanára szeretettel meg vele a költészetet, azóta ír. Azért akart vidéki városban továbbtanulni, mert szeretne új tapasztalatokat szerezni, új dolgokba belekóstolni. Ezért is nevezett be a Kortárs Hangan pályázatra.

Ez a vers unalmas

*Ha madárnak látsz,
Csiripelek neked.
Ha lónak látsz,
Lovagolj, megengedem.
Ha ágyúnak látsz,
Lövök ellenségedre.
Ha autónak látsz,
Vezethetsz bármerre.
If this poem is muck
I will be you poop duck.
Ha lámpának látsz,
Neked zöld vagyok.
Ha rendőrnek látsz,
Nem hagyom, hogy legyen bajod.
Ha virágnak látsz,
Nem fogok elhervadni.
Ha macskának látsz,
Engedlek simogatni.
Ha csótánynak látsz,
Tiporj el, kérlek.
Ha szívednek látsz,*

*Örökké verlek téged.
Ha szemétnek látsz,
Akkor dobjál ki.
Ha vécének látsz,
Nyugodtan le lehet engem szarni.
Ha kabátnak látsz,
Akassz fel engem.
Ha robotnak látsz,
Mondd, mit kéne tennem.
Ha szarvasnak látsz,
Nyugodtan szarvazz fel.
Ha kóbor kutyának,
Csak zavarj el.
If the culture is boring,
I will be you sci-fi story.
Ha majomnak látsz,
Megőrülök érted.
Ha falnak látsz,
Mégvédelek téged.
Ha végre engem meglátsz,
Megöllelek végre.*

KULCSÁR EDMOND

Pánikpont

Este tíz óra van. A sötétség sorban nyeli el a fákat. A szélvédőn át elmosódnak a fények, kettészelik a feketeséget. Kevesebb mint egy másodperc alatt feledésbe merül minden. A bokrok, a fák, a messziről látszó falvacskák, az aszfaltra festett fehér csíkok rendszerezett, pislogó mozgása. Néha egy bagoly repül fel a semmiből és átszáll a másik oldalra. Eltűnik. Minden a megszokott.

Itt benn csak a monoton bűgás. Már fel sem tűnik, mégis szükségem van rá. Olyan, mint a levegő. Túl kényelmes ahhoz, hogy ne engedjek a csábításnak. Ilyenkor mindig megfordul a fejemben, hogy jó lenne a pedálra taposni. Hagyni a lóerőknek, hogy vezessenek. Át a korlátokon, az eltűnt fák után. Kívülről szemlélni a testemet, majd másnap a családot, amikor megtudják. Láthatnám a szájalmat az arcukon. Ahogy a megmerevedett testem látványa próbál kihúzni a felelősség alól.

Részezen nekivezettem magam egy fának és ezzel le lenne tudva az egész. A hülye paraszt sokat ivott és megdőglött.

Egy hét alatt lerendeznének mindent. A ruháimat valami alapítványnak adományoznák. Koporsóból a legolcsóbbat, mert váratlan volt a halál, nem volt félretéve rá, sem a sírásóra, sem a papra. Majd ők eltemetnek. Eljönne pár barát, gyerekkori szerető, anyu szomszédai, az öregasszonyok. Mind csodálkoznának azon, hogy hogy halhat meg valaki ilyen fiatalon. Felém helyeznék a koszorúkat, imádkoznának értem, majd néznék a nevetem a síron. Mindazt, ami maradt belőlem.

Két üres időpont közötti kötőjel.

Valahányszor ezen gondolkodom, rá kell jönnöm, hogy olyan vagyok, mint a fák az út mellett, a bagoly, amely előbukkan a semmiből és átszáll egy másik semmibe. Jobbra húz, balra tol, megizzasztja a tenyeremet, az ülést alattam.

Viszket.

Szúr.

Irritál.

Utána meg mindegy, csak kifelé. Ki ebből az autóból, hogy aztán mint egy veszett. Egyik fától a másikhoz. Amíg a fizikai fájdalom nem.

Felment. Előjött. Összeszorul és émelygek. Félek tőle. Gyerekkorom óta van, és akkor jön, amikor a legkevésbé számítok rá. Legelőször egy hintában. Ötévesen. Túl gyorsan hajtottam. Nyomni kezdett. Ki kell ugranom.

Egy pillanatra elengedtem magam.

Nem csodálkozom semmin. Látom magamat az út közepén. Egy gyereket, aki kiugrik a hintából és élém esik. A lábaim nem engednek. Csak a vágy, hogy megszabaduljak. A mellkasom kifelé nyom. Érzem. El kell gázolnom.

KULCSÁR EDMOND (1998, Nagyváradi) tanulmányait a debreceni bölcsészettudományi karon kezdte, jelenleg a Partiumi Keresztény Egyetem magyar-angol szakának hallgatója, a LÉK Irodalmi Kör tagja.

NAGY RITA

a kék zakó

*harminc évvel ezelőtt amikor csernobil utcáit
kénytelenek voltak a városlakók elhagyni
nyolc fiatal fiú a dunát készült átúszni
de csak hétnek sikerült
a városlakók azóta azt beszélnek a duna két
oldalán levetett ruhákat látnak
egy kék zakót emlegetnek
neked is ilyened volt esténként
felakasztottad a fogasra ahogy
az utolsó alkalommal is*

NAGY RITA (1996, Nagyvárad). Gyerekkorában egy távcsövet szeretett volna karácsonyra, de egy mikroszkópot kapott. Költő, szerkesztő. Jelenleg Budapesten él.

budapest

*szép ez a város, csak a hidakon lebegő
zászlók foszló anyaga töri meg a tér teljességét,
ahogy augusztusban a nyári zápor után fújdogáló
hideg szellő a lányok mellkasára tapadt lenge pólót,
hogy apró, kavicsnyi nyomokat hagyjon a szétzúzott tájon.
szép ez a város, csak nincs otthonunk.*

apád háza

*aranyzöldre fested az éjszakát:
gombelemes mécsesest veszel elő,
reggel nem fújod el, munkába indulsz,
este hazaérve nem érted,
hogy égett le apád háza*

HAJÓS ESZTER

Egymást még nem

Ilga Reizniece & Biruta Ozoliņa: *Kur Tu Teci...*
(*Kur Tu Teci...*, animācijas filma/īsmetrāža, cikls
„Pasaciņas”, Roze Stiebra, Animācijas filmu
studija Dauka, 1997)

elindulnak az erdő felé. az erdőben mennek. az erdő sötét és nem látják, merre mennek. az erdő egyik végétől a másik végéig mennek. odakint tovább. előre, előre.

azt hinnéd, együtt mennek. nem. az egyik az egyik végtől, a másik a másik végtől. azt hinnéd, találkoznak, s azért fontos a kettő. nem, nem találkoznak.

akkor miért említettem őket? nem tudom, köd van, semmit sem látok. két ember megy egymás felé a ködben. két ember megy egymás felé az erdőn keresztül. két ember megy egymás felé.

miért mondom ezt? nem tudom. mennek? nem mennek. igazából van az erdő, van a köd, van az egymás, é

s ezek mennek. a két ember nem. a két ember áll az erdő egyik és másik végén, nézik a ködös erdőt, egymást nem. azért van a köd és az erdő, ne is lássanak mást, mint ködöt és erdőt.

miért állnak? nem tudom. mert nem mennek tovább. állnak a ködös erdő két oldalán és várják, valamelyikük elinduljon. nem várják. nem tudnak egymásról.

két ember áll a köd és az erdő egyik és másik oldalán, és nem mennek sehová, és nem nézik a ködöt, az erdőt. ködöt és erdőt láttak már sokat. egymást még nem.

keresztülmennek a ködön és az erdőn, keresik egymást. nem egymást keresik. keresnek. nem keresnek. csak keresztülmennek. nem mennek keresztül. felhagynak a keresztülmenéssel. az erdő megy keresztül rajtuk. a köd megy keresztül rajtuk. az erdő és a köd egymáson megy keresztül, a két ember érintetlenül marad.

egy levél lehull. egy másik. egy harmadik. a két ember nem látja, mert a két ember között nem csak az erdő, a köd is ott van, tudjuk. a köd pedig még a fát se engedi látni, nem csak az erdőt.

a két ember a két szélen nem tud egymásról, nem tud az erdőről, nem tud a ködről. arról tudnak, hogy nem látnak semmit. arról, hogy valami fehérség ereszkedett valami feketeség fölé, közé.

nem indulnak el. elindulnak. nem indulnak el.

...

HAJÓS ESZTER (1990, Budapest) a Károli Gáspár Református Egyetemen végzett magyar nyelv és irodalom alapképzést és irodalom- és kultúratudomány mesterit. Első kötete Bejárati égbolt címmel a 2017-es könyvhétre jelent meg a Napkút Kiadó gondozásában. Az ÚjNautilus versrovatót szerkeszti.

hogyan ez miért érdekes? nem tudom. állnak és nem mennek tovább. nem érdekes. nézzünk meg inkább egy követ. a kő ül a fűben és nem indul el. a kő nem látja a ködöt és az erdőt, mert nincs szeme. a kő ül és hallgat.

a két ember áll és hallgat. ez unalmas. megkérjük az erdőt, haladjon keresztül a két emberen. az erdő keresztülhalad. nem, ez még így is unalmas. megkérjük a ködöt, haladjon keresztül az embereken. keresztülhalad. unalmas ez is.

megkérjük az erdőt és a ködöt, közösen haladjanak keresztül az embereken. ez még így sem elég jó, ámde a kő, aki csak ül és hallgat, mégis érdekessé tette, amíg nem figyeltünk.

a nő elesett. nem, miért pont a nő? a férfi esett el. miért a férfi? miért pont? a nő és a férfi elesett. nem, nem esett el. melyik nem? egyik sem. de valakinek el kellett esnie. az erdő elesett. nem, a köd esett el. az erdő és a köd elesett. már miért esett volna el. hasra borultak a fák. hasra borultak a felhők.

de mégiscsak a nő esett el. vagy a férfi. vagy a kő? nem, a kő nem eshetett el magában. a nő vagy a férfi sem biztos, hogy a kőben botlott meg. csak úgy megbotlott. a saját lábában. az erdőben. a ködben. a férfi a nőben, a nő a férfiban.

a nő, aki elesett, felkel. nem kel fel. a férfi, aki elesett, felkel. nem kel fel. a nő és a férfi ott fekszenek egymásra borulva. még mindig nem tudnak egymásról. felállnak és továbbmennek, előre, előre.

nem mennek tovább. az erdő megy tovább a köddel. az erdő és a köd tud egymásról. a két ember nem. ott fekszenek a sárban, a kövön.

a kő nem tud a két emberről. tud róluk. nem tud. a kő ül és hallgat, a két ember fekszik és hallgat. levegőt se mernek venni. nincs kitől. meg minek is.

...

az erdő és a köd unja, hogy ez a két ember semmit sem csinál. a fák lehullatják levelüket, a felhőkből eső szakad. avar lesz. a két emberből, mert a két ember nem kel fel.

miért nem? miért igen. a kövön feküdni jó. a levélen feküdni. feküdni. nem mozdulni. nem indulni el. nem. a kő is csak ül és hallgat. jól teszi, ő teszi jól.

a nő sajnos megszólal. nem indul el, csak beszél. a férfi fekszik és hallgat. miről beszélnek? nem beszélnek. a nő mond egy-két szót. a férfi fekszik a kövön. az erdőben. a köd alatt. a nő felül. mégsem lesz avar. a nő nem akarja.

gyere, menjünk ki. ki, honnan? hát ebből a sűrű sötét fehérből és feketéből. miért? hogy meg tudjalak nézni. nem kell megnézni. nem kell. nem. gyere. hova? arra. merre?

a nő megfogja a férfit és húzza. arra. nem arra. erre. arra. erre. sem arra, sem erre. semerre.

a köd és az erdő, mivel a két ember nem indul el, elindulnak. a köd erre, az erdő arra. középen marad a két ember a pusztában. a puszta fűvön. a fűben ülő kövön. a kő nem indul el, a kő ül és hallgatja, miről hallgat a két ember.

miről hallgatnak? nem tudom, nem mondják el, ha hallgatnak róla. most akkor merre? mutatja a nő, erre. nem erre, erre. vagyis arra. erre. arra. erre. vagyis nem indulnak el. a férfi és a nő rendkívül unalmas, nem megy semerre. hagyjuk is magukra őket, míg eldöntik, merre nem indulnak el.

...

ül a kő a földön és hallgat. hallgatja a csendet, hallgatja a hangot. a kőre érdemes figyelni, mert a kőben benne van minden csend és minden hang. a kő kő. szürke vagy fekete, most már jól látni, onnan, ahol a két ember ül, de én nem ott ülök, innen semmit se látok.

a kő azért ül és hallgat. aki a kőre figyel, hallhatja a csendet és hallhatja a hangokat is. a kőre figyelni. figyelni a kőre. kőfigyelemmel.

ha elég sokáig nézed, azt hiszed, nem kő, hanem például ember. az ember ember, a kő kő. a kő ember, az ember kő. mozog. elindul. elesik. meg-esik, ugye. nem esik meg.

a kő csendes és hangos csendeket és hangokat hallgat. mi nem halljuk ezeket, mert ezeket csak a kő hallja, fül nélkül. csak kőhallás érzékel ilyet. emberhallás nem. aki ember, aki nem ember.

a puszta fűben ül a kő és nézi az eget. nem nézi, nincs szeme. látja. a fűben ülő kő az eget látja. a zöldben ülve csak a kéket, a zöldet sosem.

a kő egy folyón érkezett ide. a folyó hosszan folyt, aztán megállt és nem folyt tovább. még röviden se. a folyó márpedig folyó vízből tevődik össze. de ha a víz nem folyik tovább, akkor nincs folyó. se hosszan, se röviden folyó.

a folyó, amikor itt még folyó folyt, folyt. hosszan. egyik végtől a másikig. a másik végtől nem kezdett el visszafelé folyni, érthetetlen, hogy maradt mégis a helyén, egyik és másik vége között.

a kő a folyón egészen idáig utazott, aztán megállt. a folyó is egészen idáig utazott, aztán megállt. nem állt meg, csak elfogyott. a kő nem fogyott el, azért van még itt.

közben erdő lett és köd lett, az erdő alatt levél, a köd alatt eső. a kő ül a sáros, avaros földön és az eget látja. mi is látjuk az eget. az ég csak a követ látja, minket nem.

...

a két ember a pusztában, a puszta fűvön, a föld felett és az ég alatt ül. között ül. a két ember a feketét és a fehéret keresi, de csak kék és zöld van. félnek, nem néznek egymásra. a fákat és a felhőket keresik, de a fák és a felhők az erdővel és a köddel együtt távoztak. a leveleket és az esőt keresik, mert azokat részben itt hagyták.

az avarban ülnek, a kövön, nem akarnak avar lenni. igen, felült a férfi is, de nem indul el. nem, nem szól egy szót se. a férfi nem beszél, már a nő sem. nincs értelme, az erdőnek és a ködnek volt értelme. most ennek így nincs, hiába.

a nő elfordítja az arcát, a férfi elfordítja az arcát. a két ember elfordított arccal fordul egymás felé. megkérjük a ködös erdőt, minden fájával és felhőjével, haladjon keresztül az embereken, és ne menjen tovább. se előre, se hátra. se erre, se arra. csak ott, középen maradjanak.

a köd és az erdő a két embert eltakarja egymás elől. a nő nem mond egy-két szót, a férfi sem. a nő megfogja a férfi arcát. nem akarja megnézni, így jó. a férfi sem, mégsem jó ettől.

a két ember a kövön ül és nem indul el, nem megy semerre. ülnek és hallgatnak, amint a kő. nem csendes és hangos hangokat és csendeket hallgatnak, még egymást sem. csak hallgatnak, el.

az égbolton madár jut keresztül. se a nő, se a férfi nem tud róla, ahogy egymásról sem. a madár a ködön is keresztüljut. az erdőn. a két ember között. a madár megunja, felhagy a keresztülmenéssel.

a két ember már sok mindenen keresztülment, csak egymáson nem. mégsem indulnak el, csak ülnek és hallgatnak.

a kő feláll. nem áll fel. a kő ül. nem ül. a kő nem csinál semmit. a kőben csak elesni lehet, és még azt sem a kő csinálja. haszontalan.

de akkor most mi történik? nem tudom. semmi. a haszontalan nő és a haszontalan férfi egy haszontalan kövön ülnek haszontalanul. miért? nem tudom, mert nem indulnak el. miért nem indulnak el? mert nem és kész.

a madár fészket rak, mert a fészkekrakás hasznos és értelmes dolog. igaz, sötét van, nem lát semmit, de így is jó. leül a fészkebe. ül és vár.

a két ember nem csinál semmit. a kő sem. az erdő és a köd sem. a madár sem. semmi sem. csendes és hangos hangok és csendek sincsenek épp. mintha idill volna, mégsem az. inkább semmis.

...

megkérjük a két embert, csináljanak már valamit. nem kérjük meg őket. a ködöt és az erdőt lehet megkérni. a követ. kő, csinálj már valamit. a kő nem csinál semmit.

a madarat. madár, csinálj már valamit. a madár nem. nem lesz itt csinálva semmi, nincs mit tenni, semmicsinálás van.

még sincs. a két ember feláll és keresztülmegy. keresztül, min? nem tudom, egymáson nem, a kövön nem, a madáron nem. az erdőn és a ködön, talán. keresztül, mindenesetre.

a kő nem megy keresztül. mi sem megyünk oda, habár semmit se látunk. nem baj, nem is olyan érdekes. legjobb lesz felhagyni a nézéssel. ezek úgysem.

a két ember keresztülhalad. mennek, mennek. kiérnek. előre, előre.

azt hinnéd, együtt? nem együtt. mert útközben az egyik erre, a másik arra indult mégis. pedig együtt indultak, bosszankodsz rajta.

így történt. az egyik elindult a másikkal, a másik az egyikkel, s amíg mentek, az egyik valamiért erre, a másik valamiért arra. aztán megfordultak, keresni egymást. de amikor megfordultak, akkor is az egyik erre, a másik arra. akkor újra megfordultak és újra. a kő eközben egy helyben ült s látta az erdőt és a ködöt, mely fehéren és feketén ráereszkedett.

amikor kiértek, látták, egyedül vannak. most már nem látják. a két ember áll a köd és az erdő egyik és másik oldalán, és nem mennek sehová. nem nézik a ködöt és az erdőt. ködöt és erdőt láttak már sokat. egymást még nem.

nem tudnak magukról. nem tudnak egymásról.

nem indulnak el, a két ember egy.

LŐNHÁRT MELINDA
Legyen!

*Tagolódik a szürkeség, a fény
akár a kés, árnyékokra szeli
a hajnalt.*

*Olvad az éj, feketéjébe
tejfelhőket kavar a reggel.*

*Felnő a nappal, hangja lesz,
erőre kap, színe ropogós
kenyér illata.*

*A márciusi levegő harap
tüdődbe és egy új tavaszt
kíván egy szinte széttaposott
hóka hóvirág.*

*És tenyeredbe rejtheted talált
titkodat, de ne tagadd, hogy
mosolyogsz,
s mielőtt továbbállsz,
azt suttogod:
Legyen!*

(fekete fa a félelem...)

*fekete fa a félelem
bőröd alatt zizeg
átüt rajtad és rád szuszog
és te is elhiszed*

*átüt rajtad s te csatakos
inged tépdesheted
még bőröd is levedlenéd
megbénul a kezed*

LŐNHÁRT MELINDA (1975, Kolozsvár) tanár, költő. Kötetei: A látható hiány (2014), Szaggatott (2018, mindkettő a Várad kulturális folyóirat kiadásában jelent meg Nagyváradon). Kolozsváron él. Jelenleg a Györgyfalvi Általános Iskola magyar-tanára.

*fekete fa a félelem
bőröd alatt szuszog
sziszeg neszez zörög zizeg
letenni nem tudod*

*mint fuldokló kit partra vet
az éjszaka sara
csillagtalan hullámokon
csitul el robaja*

*fekete fa a félelem
nem ébredsz hordozod
a nap majd szépen megfürösz
a hold ság altatót*

szekurit

*mennyit váratott magára ez a vihar
míg a versengő felhők felhöröghettek
míg az égi reflektorfények felvillanhattak
s aztán milyen hirtelen törött*

e

s

ő

sz

i

l

á

n

k

o

k

r

a

*minden észszerű magyarázat
akár a szekuritüveg*

AZÉRT

MÉG

SZÉPEN

ÖSSZEVÁGHAT

ONAGY ZOLTÁN

Bölcsészlány a kapuban

Részlet a Barbara regénye munkacímű regényből

1.

„Kurvára elege van a hazugságból” – gondolja az ember. És valóban elege van. Mindenből. Júniusvég. Nincs kalapja semmihez, ami saját, bakancsa sincs. Rányit a bölcsészlány egyik küldeményére, hogy belenézzen gyorsan, mielőtt fordul a nap, besüt a dolgozószobába, mert napsütésben biztosan nem olvas kezdőt. Altatja már tíz napja. A lány kora tavasszal rontott rá, hogy véleményezze néhány írását, válaszolt is valami semlegest, se nem bántót, se nem biztatót, azóta nem szabadul.

Hat erőlködő, csinált cím, hat rövidke írás, háromezer karakter alatt. Nyitja a képmellékletet. Jó arc, érdekes, finom, szomorú, aszimmetrikus, de jó. Szerencse, hogy nem a seggéről küld fotósorozatot. „Egy aszimmetrikus segg kifejezetten irritáló időnként – gondolja vigyorogva. – Néha.”

Hat novella arról, hogy milyen szar egy huszonéves nő élete. Senki nem érti, pedig mindent megtesz. A mellékelt levélben megsúgja, hogy az első négy novellát élvezte íráskor. Barátnője az javasolta, olyat írjon, ami „független a személyétől és a személyiségétől”, de idegennek érezte írás közben is, javítás közben is. Pedig ő élvezni szeretné. „Kinek van igaza?” – kérdezi a bölcsészlány.

Az első négy novellácska egyes szám első személy: blog. Vagy olyas. A szomszéd, a boltos, a részeg a kocsmajtóban tavaszi napsütésben, a városi lány és a vad téri galamb. A maradék kettőben a lány megy az utcán, a nép, aki látja, tűnődik, miért olyan szép a lány az utcán, és miért olyan magányos. A mondatokkal semmi baj. A mondatokkal általában nincs baj. Elkészülnek, úgy maradnak állva, elhalnak a papíron. Nem érik el a következő mondat nyitószavát.

„Azt a félkerekűt, aki beígérte magának, hogy írni élvezet, verje fejbe a laptoptáskájával, amint látja – mondja az ember a válaszevélben. – Akkor élvezet írni, ha amíg az író az egyik mondatot leírja, megszüli a másikat, és amíg azt begépelem, a következőt, és így tovább. Mire unná, utálná, mire kiderül, hogy hülye ötlet, végigvihetetlen, elkészül. Ha élvezetet akar, rántsön magára egy fiatal papot vagy csöndért a sarokról, ha lát a közelben egyet, ezek többnyire üzemkészek egy kis élvezetre, de sokat ne várjon a dologtól, ha írni akar.”

ONAGY ZOLTÁN (1952, Budapest) író, szerkesztő. Esztergomban él. Utóbbi könyvei: Cerinka (egy háborús csecsemőgyilkosság hiteles krónikája), Páros játék A-val (IJ Kiadó, 2012), Egy teremtés története – beszélgetőkönyv Géczi Jánossal (Gondolat, 2014), Peremvilág – szerelem tiltott utakon (interjúkönyv a melegek világáról, Gulisio Tímeával, Athenaeum Kiadó, 2015).

Aztán: „Hangulat, érzelem, benyomás, világbölcsesség, mély emberi bölcsesség – nem egyszerű prózában. Próbáljon történetet tolni alájuk, a történeten keresztül fókuszálni a meghatározó életérzésre. Bár az életérzést akár el is hagyhatja.”

A bekezdésben végig ezt ragozza az ember. Amit szokott. „A szókinccse színes, mondatai rendszerezettek, sztorit dugjon alá. Abba maga is belebolondulna, ha az erkély alatti trubadúr, ami magának dalol naphosszat, balalajkáján összesen egy húr zeng, csak egyet penget, ami szerint szarhegyben élünk. Írja azt, hogyan mászik ki, milyen fúrót használ, miből sodorja a kötelet. Vagy mit tudom én.”

„Köszönöm a bizalmát, de kérem, csak akkor küldjön újat, ha képes történetet mesélni. Író ne akarja megmutatni magát, soha, semmikor, érzéseit, érzelmeit főleg ne. Írónak ne legyenek érzelmei történetével kapcsolatban, csak technikája. Az érzelem kiváltság. Az olvasóé, benne terem. Hagyja meg az olvasónak.”

„Nna! – mondja hangosan. – Fél évig nem akarok látni kúrónovellát, mimóza-novellát, szerelmes novellát.”

*

A mélbokszban a bölcsészlány új levele, a gemkapocsból látja, újra csatolmányal. A szövegben azt mondja, nem akarja terhelni, de írt történeteket is korábban, ugyan nézné meg, lenne szíves – az ember. Nem kíván sokat, csak mondja meg, merre induljon.

„Régi, régebbi írást egyáltalán nem kérek, mindig csak a legújabbat, ha kérnék egyáltalán, de nem kérek” – morogja az ember. És valóban nem kér. – „Nem ismerem magát, honnan tudhatnám, merre menjen, hiszen olyan vékony a lehető sáv az erősen nem ajánlott és az ajánlott között, minden író maga kénytelen megtalálni. Kinek gyorsan megy, kinek lassan, más meg soha nem talál rá.” Aztán hozzácsapja: „Abból, amit láttam, maga csak magával képes érdemben foglalkozni, maga magát izgatja, hát írja magát. Miután felismeri, hogy nem maga a világ legfontosabb és legérdekesebb teremtménye, nem egy generációs példaérték, belefárad, hogy mindig csak maga meg maga, nézi a gépet, a billentyűzetet egy reggelen, és képtelen lesz leírni egy rohadt bekezdést, annyira szürkének, érdektelennek találja. Na, ebben a pillanatban derül ki, akar-e még író lenni. Várja ki az időt. Így történik, nők esetében szinte mindig. Amit eddig láttam. Az írás életprogram. Ha nem az, kár beleölni az időt, az energiát. Maga nagyon fiatal, van ideje eldönteni, hogyan, merre, melyik úton.”

Belenéz az írásokba, amelyeket történetközpontúnak nevez a bölcsészlány. Igaz. A 'pinna történetei', hogyan igen, hogyan nem. Nyilván sok Nők Lapját meg bulvárt forgat. Pinna pinnával.

„Jó, hogy a levél után nyitottam a novellákat – gondolja az ember –, hozzáírtam volna az életprogram-közhely mellé a pinna se életprogram-közhelyet.” Egy nőnek. Ne legyen. Író nőnek a pinna ne legyen életprogram. Bármennyire is követelőző, erőszakos. És hát nyugodjunk bele, ez egy ilyen szerv, tudjuk, ismerjük. A programot először vele kénytelen lefuttatni mindenképpen. Végül megkérné, ha vár kicsit a levéllel, ugyan sorolná fel az öt legfontosabb regényt, és az öt legutóbb olvasottat. De már elküldte a választ. És nem érdekli. Olvas, amit akar. Az eredeti válaszon nem módosít az új csomag.

*

Újabb levelek a bölcsészlánytól. A lány semmivel nem ért egyet, amit kifogásolt. Az irodalomnak az általános emberi humanitást kell szolgálnia. Ráadásul sértőnek találja, amit írt róla az ember, ő egészen mást gondol, saját magáról például azt, hogy elég színes és érdekes egyéniség, hogy érdekelje az olvasót, és ő maga se unja el magát soha. Az ember nem válaszol. Várja, hogy teljen a reménytelen szombat a zuhogó esőjével, bánatos színeivel, lelombozó szürkéjével.

A bölcsészlányt is beszorítja az eső, és a pesti szürkéből óránként meglódit egy karcos, felháborodott levelet, ahogy halad javított, színes kéziratában. Leginkább azt veszi zokon, hogy nem találja elég izgalmasnak, hogy saját magát elunja – az ember szerint. Merthogy, írja, számára komoly inspiráció, amikor jönnek a dicsérő, elismerő vélemények, ha elolvastatja ismerőseivel, barátaival. A szerkesztőtől nem ezt várta, hogy lebéntsa, amikor tiszta szívvel, őszinte érdeklődéssel, mint idősebb, tapasztaltabb pályatársnak felajánlotta véleményezésre a novellisztikáját. Így fogalmaz: „eddigi életműve novellisztikáját”.

Az ember ezen már csak röhög, ha bosszantja is. Nem válaszol. Tizenhét levél a nap folyamán. Egyre dühösebbek. A tizenhét eddig meglévő mellé még tizenhét. Kész elbeszélés. A fiatal tehetség az emberi jogaiért harcol.

Átcsomagolja a leveleket wordbe, és átküldi H.-nak, a helyettesnek, aki nő, aki jobban érti a nőt, ha működik a női szolidaritás, aki napról napra növekvő pocakjával, s a benne úszó jövevényvel tölti a napot, ugyancsak sértve duzzog ma, hogy legyen jókedve, és lássa, milyen csodák léteznek a világon. Azonnal válaszol:

„Hehe! Nem bírnék elviselni még egy tanítványt maga mellett, drága Mester – nem vagyok tanítványfogadó állapotban, baszodalásan! Milyen a próza, jó?”

„Vékony. Ego-próza – írja az ember, de mielőtt eldöntené, hogyan fogalmazza, van benne valami különleges, éppen keresi, hol találja, ott a direkt kérdés: – Ne mondj semmit, küldd át. Hadd nézek bele.”

Sötétedik. Az ember túlélte a napot. Az estében már nem buborékolnak a tócsák az úttesten. A pocakos helyettes nem válaszol. Talán érdekesnek találja a kisprózákat. Dühöng, gondolkodik a következő lépésen.

2.

Előbb H., a pocakos, hogy beszélni kíván az emberrel.

„Én is – írja az ember –, de levélben beszéljük meg. Ha itt vagy, ha ott vagyok, vége a beszélhetnéknek, soha nem beszélgetünk, mindig halasz-tunk. Ugyan miért?”

„Fázol még?”

„Erről nem óhajtok beszélgetni” – dörren vissza az ember.

„Miről óhajtanal?”

„Te miről?”

„Megírom.”

„Rendben. Én is.”

E némiképp táviratívá alakított dialóg után azonnal a bölcsészlány – melléklettel.

„Küldök egy olyan elbeszélést, amit biztosan lesz kedve elolvasni” – írja.

„Nézzük” – gondolja az ember, rányit. Újra egyes szám első személy. Az ifjú író a főszereplő. Három bekezdést küzd végig az ember, szentséggel nyeli a birtokos ragokat.

„Nem kérem, köszönöm! – válaszolja. – Ha azt akarja, hogy elolvassam, ha képes rá, írjon egy történetet, amiben nem maga és a maga segge a főszereplő.”

Nem jut a végére.

„Kizárt – gondolja –, hogy még egy seggközpontú fiatal író. Ki van csukva.”

*

Küldemény. Nem nyitja. Rámordult a napokban, hogy elég a magányos, búbanatos fiatal író szerepéből, ez a része nem érdekli. Ha eredményesen förmedt, volt értelme. Ha eredménytelen, törli. Bizonyos mechanizmusok megélése egyszer sok, az érintettek beragadnak a hülyeségbe, az ismétlés pedig maga a bűnözés, ismétlésre rég nincs ideje.

Kettőre H.-t várja, a pocakos helyett. A vendég szőlőt hoz, majd elköszön, holnap-holnapután Pest, csütörtökön az apját viszi felülvizsgálatra. Csak este jut vissza a bölcsészlány küldeményéhez. Rövid levél kíséri a hosszú prózát. 30 000 karakter. Ejsze, mondja az ember, és próbálja kiszámítani, mikor, hány napja közölte mogorván, hogy nem kér és olvas el még egy novellát, ahol a bölcsészlány bánatos pinnája a felkent főszereplő. Nem emlékszik, mikor. Összecsúsznak a napok. Négy? Öt napja?

„Látogatás” a címe.

Óvatosan lépked az anyagban. Éppen elég okot talál, hogy óvatos legyen. A címoldal harmadik harmada körül átvedlik olvasóba. Berántja az írás. Film. Fekete-fehér film. Fények, árnyékok, csupa mozgás és csupa csendek, megállók, kimerevedő képek. Romos, elhanyagolt kórház valahol az Alföldön, egy lapos város legszélén, bolondok a szeles őszi kertben veszszősöprűvel, sötét és büdös kórtermek, vedlő festésű ajtók, izzadtságzagú nővér. Fiatal nő látogatja az édesanyját, akivel életre-halálra összevesztek három éve. Közben az anya megbetegszik, kórházba kerül. De megtiltja, hogy a lányát értesítsék.

Két szempár figyel, lát, két száj beszél felváltva. A mélyebb, lassú, alt anya, és a megbéklyózott, visszafogott, türelmetlen kanca. Két nő. Anya és lánya. Éppen, mielőtt elfáradna az egyik, elhalkul, lelassul, vált, belép a párhuzamos hang. Ügyes. Érdekes. Arányos. Csupa ritmus, nagydob és konga. „Huh” – mondja. Ül az ember, ülve lassít, hogy megértse, mit olvasott. Nehogy a csapdába fusson, mert mást várt, kezdőt, kísérletet, vékonyabbat. Mert fanyalgott a méretre, kikötés, hogy tízezer karakter föléd akkor se mehet küldemény, ha maga Dosztojevszkij küldi. Mert az eddig olvasottak után nehézkesebb leszakadást várt az ego-szövegekről, nem azonnali átmenetet. Ezek szerint kinél használ a figyelmeztetés, ki meghallja a kérést, ki úgy marad – szervileg marad úgy.

„Huh! Ez jól szól! – mondja. De nem kezd bele újra. – Hajnalban, majd reggel.” Reggel tisztább a fej. Elmenti az „idegen anyagok” boksza. Közben azon gondolkodik, jó volna gyorsan két hasonló darab, hárommal lehetne mit kezdeni, kilencvenezer. Kinek lehetne ajánlani? Ráfordulni a következő kilencvenezerre.

Nem válaszol. Majd reggel. Talán reggelre tudja, mit válaszoljon.

*

Ébredés után gyorsan olvassa a „Látogatás”-t. Csak a meglepően jól sikerült és a bejelölt túl- vagy alulstilizált részeknél lassít, hogy kiderítse, milyen tervekkel, milyen hatásra számolva változtat az írás alaphangján az ifjú szerző. Úgy gondolja, talán korábban készültek. Két kicsi és egy méreteres, talán tízezres belső szövegtest készen állhatott, az összekötőszöveg készült frissen, legutóbbi jelentkezése óta. Remekül összekombinálva, sima felfutókat, lejárókat ácsolt. Szervesül, összeér az egész.

A lilákat, az elnyeklő túlzásokat jelzi, az elütéseket. Végül próbaképpen kiválaszt három különleges szókapcsolatot, lefuttatja a guglin, lopott anyag-e, hátha profi író nem látott, nem olvasott írása. Az ördög nem alszik.

„Naszentség! – gondolja az ember, mielőtt a levélhez ül. – Most ugrik a majom a vízbe.” Belevágjon, ne vágjon? Van dolga, nincs dolga? Kötelessége-e? Akar-e segíteni? Mit akarjon?

„Ez jó. Remek – válaszolja. – De mindenki más helyett Vitéz Mihály feljajdulására figyeljen most, amíg van módja és lehetősége, amíg nem fektet az egészbe túl sok erőt és álmat. Fusson messze az irodalomtól. A szagát se érezze. Addig tegye, amíg nincs valódi köze hozzá. Addig könnyebb. „Az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon.” Semmi nem változott Csokonai óta. Az irodalom soha semmit nem igazol, semmit nem old meg. Ha egyedül van, a magányát ássa mélyebbre. Ha elégedetlen, azt. Ha próféta, a próféataságát teszi mozdíthatatlanná. Fusson innen. Tűnjön el, és hagyjon engem is békében.”

Nem küldi. Túl olcsó válasznak. Vár, amíg visszajön a hajnali sétából.

Indulás előtt átfutja a várakozó válaszevelet. Nem tudja pontosan, mit akar. Egyetlen dolog biztos, semmi bonyodalmat. Egyszerűt akar, átláthatót. Olvasni, mondani valamit, ami nem bonyolult, nem feszít, és nem ragozható hülyén. Viszont, ha nő van benne, az maga a bonyodalom. Ha író, duplán az. Nézi, keresi, mi adhat garanciát, hogy úgyszólván kívül maradni, ha esetleg képes rá, de ennyi, semmi több.

Az olvasás után azonnal megírt válaszevelet végére illeszt két óvatos mondatot. Sürgeti a telő idő. A kezdő ideje ötvenszer gyorsabban robot, várja a visszaigazolást, tudja a saját életéből, jól emlékszik. Ha nem akar reagálni, foglalkozni a nővel, döntenie kell. Most válaszol tisztességesen, vagy kivágja. Van indok, hiszen nincs lapja, nincs kiadója, nincsenek kapcsolatai, ideje sincs, kedve sincs.

Indulás előtt végre elküldi. Gyors futam, gyors egészségügyi Kristófkört tervez, esőre áll, eső előtt hazaérne. Eső előtt fedél alá kerül, igaz, nem otthon. Tizenegyre jut haza, két levél várja a gépben.

1. „Kedves Szerkesztő, köszönöm! Végre valami, amit élvez. Nem pontosan az apára gondoltam, használható, hiteles apaképet nem tudok prezentálni a meglévő csomagból, és nem is kórház-folytatásban gondolkodtam, de megpróbálom a maga kedvéért. Péntekre elkészülhetek.”

2. „Minden hónapban egy hétvégét kirándulok, a maga történelmi kisvárosa kimaradt eddig, kideríthetetlen, miért, talán erre az inspirációra várt. Péntekre elkészülök a »testvér-elbeszéléssel«, ahogy nevezte, szombaton leutazom, ott alszom, bejárom a várost, a környéket. Ha volna ideje rám, szombaton vagy vasárnap találkozunk, megbeszélhetnénk. Mit gondol?”

Hm, morogja rosszkedvűen az ember. Erre gondolt, amikor gondolt, hogy ezt ne. Vagy hasonlóra.

Négy nap után, a negyedik nap kora estéjén becsúszik a felületre bölcsészlány második nagyobb anyaga, az alföldi kórház apa-szemmel, férj-szemmel. A beteg feleség férj-szemmel, a forradalmian hisztérikus nagylány apa-szemmel. A szakadt kórházba érkező férj a beteg feleség szemével, modorában, hangján. A kísérőlevél rövid, lényegre törő:

„Ha olvashatónak találja, olyannak, amit várt, és jelzi, jövök a holnapra vonatkozó kérdéseimmel. Készen állok az útra.”

„Nocsak. A nők mindig mindenre készen állnak, mint Jago. Basszák meg!”

Kicsit zilált az anyag, igen szűkre szabta a határidőt azzal, hogy a hétvégét ráiktatta, de jó, kerek marad. Néhol megcsúszik, a gyorsan lekent elbeszélés kockázata, hogy túlbeszéli az alapot. Egészében mégis pontos és szikár. Egy futammal jut a végére. A váltások közvetlenebbek, a két hang, a két tónus pontosan elkülönül, a két öreg – az apa és az anya – suttagó gyűlölete tapintható. Érzékeny megfigyelő az író, szinte sehol a didaktikus, pedig a történet, a két szülő és az azonos helyszín – tálcán kínálja. Apró dolgok, események, képek egymásra kötött láncreakciója.

„Rendben van. Ez egy rendben lévő írás volna, ha nem volna a történetben nagyobb, szellősebb természet” – gondolja. Ezt válaszolja. Hozzáteszi, csak egyszer futotta át, most belekezd újra, de addig is gondolkodjon azon, az egészet, a három különféle helyzetű embert képes-e láttatni egy negyedikkel, például a történetben egyszer felbukkanó dagadt kórházi nővérrel, aki közről követi az eseményeket, és ami keretbe foglalhatná. Idegen szem azt is meglátja, amit más nem.

„Ne jöjjön! Ne utazzon! – zárja a levelet. – Ha ilyen lendületben, dolgozon inkább. Csinálja készre, adjon időt magának, ne érezze úgy később, hogy nem feküdt bele rendesen. Az írás megköveteli, hogy száz kézzel fogja. Ha nem így történik, később javíthatja.”

Azonnal koppan a válasz: „Köszönöm a jó szót, de nézze! Beszélni, beszélgetni szeretnék magával. Beszélnem kell magával. Nem a séta a lényeg. A levél, ráadásul a maga modorában, elég személytelen. Nem gondolja? Tudnom kell, hogy maga élő személy, teste van, szeme és hangja, nem valami fantom a távolban, aki gorombákat mond.”

Néhány perccel tíz előtt válaszol, abban a reményben, hogy ezzel zárja a hétvége kelleténél hosszabbra nyúlt kérdését.

„Gondolja át újra. Én nem sétálgatok, nem is sétálgathatok a városban. Egyáltalán nem sétálok a séta kedvéért. És nem vagyok idegenvezető. Nem járom körbe magával a hegyet, a völgyet, nem üldögelek magával a folyóparton, nem csodálom a bazilikát, hétszentség, hogy nem. Felejtse el gyorsan. Arról nem beszélve, hogy életben semmivel se vagyok se szebb, se türelme-sebb. Sőt, mennyire nem. Javaslom, maradjunk a hagyományos formáknál.”

„Szerkesztő úr, elhatározott dolog a holnapi út, akár találkozom magával, akár nem. Hétvégére elkértem a barátnőm kocsiját, hogy ne legyek (legyünk) a városhoz kötve, ha magának kellemetlen, kényelmetlen. Kilenc és tíz között érkezem. Közös ismerősünktől elkértem a maga telefonszámát, ha esetleg nem volna gépénél, akkor is elérem, hívom a mobilján. Nem akarok semmit, csak találkozni magával. Semmi többet. Jó éjt!”

Jo, jo, gondolja dühösen, rövid o-val az ember.

Nem foglalkozik hétvégi városi séta gondolatával sem. Más se hiányzik, gondolja. Hosszú, áztató fürdésre készül, mint a krokodil. Csak az orra kint a vízből. Amikor hűl, lábbal új forrót zúdít bokatájra.

Hosszú, karcos hét. Szerencse, hogy vége.

BAROK MÁRK
*Harminckét éves
lett Meli*

*Harminckét éves lett Meli
Mrkc most őt meglepi
Ajándékot rejt e doboz
Masniját Flóra kibogoz
Kezibe
izibe*

*Előtte fogadd a versem
Nincs benne vessző és pont sem
Annyi csak Melike szép-e
Naná ő Mrkc szépe
És hogy Melike mit jelent:
Múltat és jövőt és jelent*

*A Páva sztrítről ismerlek
Először csókolni merlek:
Alig-
alig*

*Mennyire vicces volt Eger
Koliból este az ember
Se ki
se be*

*Hívtatok kintről most mi lesz
Próbáltál mászni be nesz-
telen én meg a kaput ki
de nem zárva én be ti ki*

*Tárcsáztam akkor egy számot
Falon a folyosón lógott
Gondi volt melléje írva
Csak aki bátor az hívja*

*Azt hittem Gondi a gondnok
Ebből lettek aztán gondok*

BAROK MÁRK (1976, Debrecen) kutatóorvos a Hel-sinki Egyetemen. Több lapban közöl novellát, verset. A Hajmeresztő történetek és A Százholdas Pagony bohócai című kötetei a Napútnál jelentek meg.

Viharzik szigorú ember
Kulccsal a kezében szemben
Állok és mit tudom én
Mi az a hittudomány
Aminek ő volt a profja
Remegett Melike copfja
Mikor a kapu kinyílott
Nem tudtuk mi akkor és ott
Gondi
gond-e

Vissza az ajándékhoz már
Dobozban biztos nincs rozmár
Annál egy kicsivel kisebb
Abban is bízom hogy ez szebb

Máris csak mondom ki köszönt
Ezer és millió kösznt önt
Melike nyakad' s fejedre
S arra a két szép kezedre

Legyen a kedved ma napos
Néz rátok a négy hónapos
Julam-
bulam

Szép buksijában mennyi ész
Kétéves lesz e kis csibész
Flóra-
bóra

Hej, '85 augusztusa!
Kinek rád támadt gusztusa:
Apa-
zsapa

Csokolunk mindhárman téged
És mind a harmickét éved
Azsa-
mazsa!

Flóra működik

Nagyot aludt pöttöm Flóra,
Hatot ütött pont az óra.

„Liberó vagy Pempörsz legyen,
Amit Flóra most fölvegyen?”
Dudorászva jön be apa,
Érdeklődik: volt-e kaka?
„Mit rákentek az esti órák,
Lemossuk a szép kis Flórát.
De ha nem jött kaka éppen,
Csalogassuk csak ki szépen!
Apa majd jól megtornáztat,
Míg a kaka el nem áztat.
Célozd csak meg jó apádat,
S lódd oda a kis kakádat!”
Akkor Flóra nagyot púzott,
Melinda meg halkán „ú”-zott!
„Ú”-zott bizony, annak okán,
Sárga folt lett a homlokán
A te drága jó apádnak:
Nyoma ott lett a kakádnak!

Flóra és a bal-jobb

Gyerünk, gyerünk, pici Flóra,
Pattanjunk a bal bimbóra.
Jobb cici most szabad órás,
(Az étvágyad, jaj, de Flórás!)
Tejet gyújt, és nem csak lapít,
Éhséget majd ő csillapít:
Hamarosan itt az óra,
Mikor újra éhes Flóra!

SZOMBATI ISTVÁN

Keresem a párom

Carmen

Segítsen valaki, ez az állat megöl! Női hang sikított a Népliget sudár fáí között. Alig voltak páran (mondjuk, negyvenöten), felhő se látszott, csak a Nap szeme mosolygott, ha nem takart az árnyék. Ám, ahogy lenni szokott, az a néhány pár se éppen ott volt, ahol kellett volna. A karórámra néztem, öt lesz négy perc múlva. Rögtön jön Böbe a pénteki edzésről. Ha elmennék a padtól, melyen várni szoktam, biztosan duzzogna, ferde szemmel nézne. Hiába sikított a segélykérő hangja, mindenki süketelt. Miért nem mozdulok, a fületeken ültök? Nézttem az órámra, majd riadt őzgidaként ugrottam, emeltem a fejem, remélni mertem, csak lesz egy tökös srác, aki mozdulni fog. Bár gondolom, más se örült volna, ha egy részeg idióta szétveri a fejét.

Mikor újabb segélykiáltás jött, néhány szempár a szemközti padokról utálattal nézett, miért nem lépsz, gyökér, vasból van a lábad? Mint akit magasról letojnak, csorgott rólam a víz. Úgy kezdtem érezni, a pokol ördögei égetik a lelkem. Valahogy, úgy érzem, fel kéne már állni. Talán Böbe szemében is nőhetnék pindurit, ha látná, hogy beszálltam, talán még akkor is, ha szétvernék a képem.

Próbáltam mozdulni. Mint egy ázott veréb, félénken tipegtem. Drága jó istenem, remélem, nem látott negyedünk gyöngyszeme, mert sikerült rájönnöm, kit páhol a férje. Legalább a pulyádra gondoljál, két hét múlva szülök! Ahogy közeledtem, lassult a mozdulat, drága jó istenem, Carmen, a kispestiek gyöngye, roma sráccal kever?

Míg megvolt a putrijuk, a X. kerben, Kriszti volt nálunk a napkeleti tündér. Vele keltem és vele is feküdtem, anyám somolyogva súgta beteges apámnak: észrevetted, Miklós, Robi kanosodik? Ahogy kipattan a szeme, szalad a teraszra, figyelj Krisztinát, kijön-e tornászni sárga bikiniben?

Amikor tehettem, olyan pólót vettem, mint a nagyobb srácok, akik már rendesen túráztak, frankó csajokkal röppentek a nyüzsgő körutakon. Bár még alig serkent, pelyhedzett az állam, mindennap lehúztam az apám mordályával. Mint egy pingált majom, vártam a gombgyárnál egy gesztenyefa mögött. Ha megint a mester fiával jössz, a képetekbe mászok! Nem árt, ha tudjátok, bokszsuliba járok!

Mielőtt lecsengett a műszak, loptam egy szál rózsát a szemközti parkból. Ha valaki meglátott, és rosszallóan nézett, zavartan dűnnyögtem: anyámnak ígértem egy szál piros rózsát, de útközben elsúrtam valamit, megment a zsebpénzem. Aztán, mint a nagyim, ha Krisztus elé térdelt,

SZOMBATI ISTVÁN (1943, Nagyvárad) író, nyomdász. Váradon született és tanult. Érettségi után nyomdászként dolgozott, különböző lapokban közölt. Szerepelt az Ajtók c. prózaantológiában. Önálló kötete A sikoly (Dacia kiadó, 1988). Budapestén él.

imádkozni kezdtem, egyedül gyere, álmaim tündére, szépítsd a lelkemet, próbáld meg átvenni vágyaim bárkáját a szemközti partra!

Azt hiszem, péntek volt, s éppen tizenhárom. Nem vagyok babonás, kéményseprő se jött, macska se szaladt át a szemközti oldalra. A vérvörös rózsza mégis szúrni kezdett. Kriszti két sráccal jött. Hiába köszöntem, levegőnek néztek. Be kellett falnom, láthassa a világ, Tyson tanítványa nyakig, tökéig véres!

Amint tétováztam, lépjek vagy ne lépjek, valaki befogta a szemem. Mikor érezte a hátam bimbóid szúrását, ugrani akartam, de biztos lefületél, mert elkaptad a lábam. Még csak most hallottad, hogy valaki kiáltott? „Legalább hatszázan kóstolgták egymást az eset közelében, azok miért nem léptek?” De hangosan picit merészebb szöveget kezdtem abszolválni: éppen elindultam, mikor beugrottál, hallottam a lépted, muszáj volt benyomnom az apró kéziféket. Ne dumálj mellé, kaptad el a kezem, most már nem kell várnod, itt vagyok melletted. Meddig toporogsz még, míg kijönnek a mentők?

Frici

Nemrég szakítottam azzal a filigrán teniszező lánnyal, akivel egy suliba jártunk. Míg nem jöttünk fel Pestre, egy panelben laktunk, egy klubnál ütöttük, bővöltük a labdát. A szalagavató után, mire felébredtünk, Marából profi lett, járja Európát, de a plátói szerelmünk (fura barátságunk) nem húlt ki teljesen. Parányi túlzással naponta bombázom skype-on, telefonon. Elsőként gratuláltam minden győzelméhez, bár néha már – persze csak magamban – azért is drukoltam, verje ki valaki, hogy itthon is lehessen. Ám ahogy Murphy mondja, ami el akar romlani, az nyilván el is romlik. Egy bágyadt őszi napon, hiába vártam a 2-es terminálon, nem szállt le a gépe. Marika néni mondta, dobjam el a rózsát, mert az édes, filigrán kislánya nem érkezik haza. Olyan szemmel néztem, mint egy sértett bivaly: a tegnap még úgy mondta... Ramatyul dadogtam, s törölgetni kezdtem izzadó tenyerem. A tegnap nekem is azt mondta, de ma újabb fülest küldött. Beteg lett? kérdeztem. Semmi baja, Frici, csak jegygyűrűt váltott a régi edzőjével.

Bumm! Sikamlós infója nagyot ütött rajtam. Tagló volt, jatagán? Szédelegni kezdtem. Aztán úgy döntöttem, eltűnök örökre. Hová nyargalsz, Frici, ne menj a Dunának, beviszünk mi Pestre. Valamit makogtam, kösz az ajánlatot, innen mi Marával gyalog szoktunk menni, s kedvünkre csevegünk.

Nem tudom, hogyan s mivel értem Kispest közelébe. Azt se, hogy mit keresek a Bozsik stadionnál, hisz csak addig jártam meccsre, míg főrendező apám nem vett egy zongorát.

A kurva jó életbe! Körbenéztem gyorsan, mert nem nagyon értettem, ki ordibál bennem. Mi a túró történt, megint új fejezet? Kapkodtam a fejem, ki látott, ki hallott, ki néz a vesémben? Tűnés innen gyorsan! Hogy ne lássák zavarom, felszálltam egy buszra, ne sajnáljon senki, hogy gödörbe kerültem.

Na, innen most merre? Menjek a campusba? Hétvégeken üres, olyan, mint a lelkem. Van néhány Deákom, Marára spóroltam, hátha eljön velem. De most már, úgy tűnik, hogy vége, a reményből bukta lett.

Alig léptem párat, valaki kiabált. Nem ember, molinó: a Hősök terén koncert, játékonysági, neked is, barátom, ha ugrálni van kedved! Több nevet írtak rá öklömnyi betűkkel. Akár egy zöld tulok, hiába meresztek, senkit se ismerek. Arra viszont talán mégiscsak jó lehet, hogy elvegyüljek picit, higgyék el rólam is, falom a könnyűket. Ugrálni, csápolni talán én is tudok, s ha találok valakit, aki messze akar látni, a nyakamba emelem!

Charlie nevét mondták az óriás hangszórók. Nem tudom, mit fog énekelni, én csak a Dupla whiskyjét ismerem. Mert nálam a zene, akár csak Maránál, Chopinnel kezdődik. Ahogy sodort az ár, beljebb a tömegbe, frontális koccanás. Zavartan makogtam, szép mosoly kérdezett: kit keresel, Frici? Mint egy légkalapács, beindult a szívem, honnan ismersz... Mara? Mondjál inkább Macát. Maca. A Szépművészetibe indultam Csabával, Charlie lett belőle. A közgázra jártok? Oda jártunk, Frici, amíg nem cserélt le Csabi. Mivel ő se csápol, Bach-koncertre hívtam. Csendéletre vágyom, suttogetta csendesen, nem jönnél el velem Csontváry házához?

LŐRINCZ JÓZSEF

Átmenet

*Bennem egyszerre a nyár
két irányba mozdul el,
előre és hátra.
A hosszú fehér felhő országában
a tavasz felé – ott van
énemnek jobbik fele.
Itthon pedig sárga,
barna, vörös levelek,
hulló gondolatok lepik el a tájat.
Ahogy csak az ősz melankóliája fájhat.
Eddig azt hittem, életembe
a négy évszak így, menedékesen fér be.
De mostanában az én férfinyaram
mintha átmenet nélkül,
simán átcsúszna – télbe.*

LŐRINCZ JÓZSEF (1947, Székelydália) a székelyudvarhelyi Tamási Áron Gimnázium nyugdíjas magyartanára. Verseket, irodalomtörténeti tanulmányokat, kritikákat, recenziókat, néprajzi gyűjtéseket jelentetett meg. Mintegy háromszáz sajtóközlés mellett tíz könyvet publikált, legutóbb, 2017-ben, az Őszi derű című verskötetét.

Félelmeim II.

*Az arcra zúdul sok ránc
Farkasok dudálnak a hegyen
Kifeslik a szociális háló
Kiesnek belőle a nyugdíjasok és a hajléktalanok
A fogorvos robbanószerkezetet szerelhet a szádba
Világgá mennek a vadmadarak
Mindnyájan vélt vagy valós árnyékban élünk
Aláaknázott álmokkal.*

Győzelmeim

*Én a béke bajnoka vagyok,
Minden nap többször is legyőzöm magam.
Győzelmeim nagyok,
Mert a jobbik énemmel szövetkeztem:
Minden csatámban kedvez Ő.
Amikor vonulok vissza győzelmesen,
Mosollyal lesz tele a harcmező.*

Háló

*Háromdimenziós átkapcsolásokban élek,
Román, magyar, angol,
És ezer kilométeres gyorsszövegeket
Hozok ki magamból.
A Bibliát internetről olvasom.
Szárnyalok: szőláncokra verve, nehéz vason.
Fáj ez a szabadság: modern kaszásverem,
Zuhanórepülés, melyben nincs védelem.
Sivatagi ködben sír a balalajka,
Búsulok fejemet a magam vállára lehajtva.
Magyar földön élek, a szeretőm horvát.
Minden nap végzem a fúziós agytornát,
Mint zavart pók függök megfogó rendszeren,
Hálójában libeg a nagyvilág velem.
Ahogy a végtelen rezgéseit állom,
Rám szorul a háló: ez a szabadságom.*

SIMONFY JÓZSEF

röptettük

*mint gyönyörű szép
galambokat röptettük
ifjú éveink*

ének

*hónom alatt a
félelem bibliája
micsoda ének*

kutyám

*mint amikor volt
kutyám fogom magam és
sétálni viszem*

kamara

*legfelső polcon
őszi napfénytel teli
befőttesüveg*

lift

*liftben állok a
naplementében lassan
süllyed velem el*

víz

*palackarcom a
nyílt vízben sehol senki
kinek üzen*

perceim

*hangyaperceim
sürögnek széthurcolják
az életemet*

ajtót

*fényes nappal rám
törik az ajtót hullá
után kutatva*

tőled

*tőled látszólag
elmegyek mint temető
mellett gyászmenet*

SIMONFY JÓZSEF (1952, Zilah) 17 évesen publikált először, szinte egyszerre az Ifjúmunkásban és az Igaz Szóban. Első kötete 1992-ben jelent meg, húsz év várankozás után, azóta tucat másik követte. Készülő kötetének címe: danse macabre.

TAR KÁROLY

Második könyv – Minden kiderül (A történetek után)

Az apa

Fekete karácsony. Abban az esztendőben háromszorosan is fekete karácsonyuk volt. Szomorúan szürke felhők sereglettek városuk felett, kitartóan szemerkélt az őszi eső, az utcák sárosak voltak, az emberek kedvetlenek. Karácsony napja akkor már majdnem három évtizede nem volt hivatalos ünnep. Nagyhéten temették fiukat. Pap nélküli katonai temetésre kényszerültek. A kivezért kiskatonák sírtak, a gyászoló tömeg ijedten húzta össze magát a négy fegyverből eldőrdülő szegényes sortűz alatt. Rengetegen állták körül a tátongó sírt. Ott voltak a Brassai Sámuel felső osztályos tanulói, rokonok, ismerősök és a Politechnikai Intézet vízilabdázói, akik bombaerős lövéséért tisztelt legfiatalabb csapattársukat gyásztáltak. A család barátai közül valaki idegnyugtató tablettákat erőltetett a gyászoló család tagjaiba. Mindhárman némán állták végig a búcsúztató beszédeket, patakzó könnyeiket sem érzékelték. A koszorútorony mellől baráti figyelmezők engedelmes kicsi nyájként terelték őket a temető bejáratánál parkoló kocsiba. Velük tartott Gina is. Otthon összeborultak. A szülők és a testvér fájdalomhoz a fiú kedvesének szerelmes fájdalma társult. Így érte őket karácsony hajnala. Kilátástalan ünnep, kilátástalan évvég, kilátástalan új esztendő elé néztek. Olyan fájdalmak terhét hordozták fel-felnyögve, sóhajtva, amelyek értelmetlenné teszik az életet.

Napokig alvajáróként éltek: az apának és anyának dolgoznia kellett, a lányoknak tanulniuk. Miközben mindegyre visszatértek a fiú sírjához, hogy megbizonyosodjanak: nem rossz álom volt az ő megmagyarázatlan halála, arcukról alig észrevehetően lekopott és egyre beljebb rejtőzött bensőjükbe a legfájdalmasabb szeretet, amely örökre bevési szereteteink arcképet emlékezetünkbe.

Az apa éjszakánként ébren forgolódott az ágyban. Önvádja alattomosan terjedő betegségként nem hagyta nyugodni. Furcsákat álmodott. Gondolatait álmában megrögzött grafomániásként zsinórirással rötta egy sohasem látott koromfekete fedelű vonalas füzetbe. Könnyedén ment az írás.

„Makacs kíváncsiság már nem gyötör, egyre nagyobb bizonyossággal állíthatom, hogy az egyszerű élet híveként, nem szükséges megválaszol-

nunk minden utunkba került és időnként fel-felhorgadó kérdést. Botor gondolat, hogy örökké szolgálatos közemberként kell nyüzsgönnünk a dolgok forrásának és forgásának közelében. A méltósággal való távoltagegyenlő gyakorlat minden időben az okosokkal együtt még azok is, akik a »sava-nyú a szőlő« hangoztatásával, tisztes távoból figyelik a közügyekből mindig adódó koncon marakodók ízléstelen táncát, gyakori helycserés figurázásaikat, amelyekkel méltóságuknak a törtetésben való megtépázását igyekeznek kevés sikerrel leplezni. A történelem folyamán mindig száomasan voltak olyanok, akik a hatalmat áhítózoóktól csömörölten visszahúzódtak, s lettek örökös ellenzékiek, mert a magát mindig újnak hirdetett hatalom eszméinek tartalmasságát kevesellték. Mások a hatalomra jutottak erkölcsi tartásából következettek arra, hogy valóban gyökeres változtatásokhoz nemcsak az új eszmék hiányoznak, hanem az az új generáció is, amely megtisztulhatott az előtte ajnározott életmódok mérgeitől, amelyek a mindig piszkos politikában sokáig lappanganak, és időnként, az egész világot megdöbentően, még ma is hatnak. Mindig lényeges, hogy milyen és mekkora erőket, mekkora közösségeket képes a hatalom a reménykedés szérumával beoltani. A csak képzeletünkben teljes demokráciát eszmei szépségéből mindig kifordítva, mindig megcsúfolva, olyan árnyjátékkal debütál minden hatalom, amely a ténykedések hatalmasnak festett vásznára óriásokat vetít, hogy elkápráztassa a látványosságra kiéhezett, báméskodásra ítélt nézősereget. Az veszít, aki belemegy ebbe a játékba. Ha nem határozzuk el idejében, hogy nem törtetésünk, nem lelkesedünk, nem tenyerelünk, hanem ülünk veszteg, nem keveredünk a politika piszkába, lassacskán rájövünk, hogy ne mondvacsinált közösségek bábjaként éljük egyetlen életünk. A feltartóztathatatlanul atomizálódó társadalom egyénekre szabott forradalma szükségességének tudatában, életünk kiszabott idejében, annak kiteljesítőjeként kell cselekednünk. Ehhez, akár a nagy ünnepeken támadt képzeletbeli szivárvány alatt, naponta át kell mennünk a kérdések kérdésének kapuján: Mi történik itt?! Ha tudnánk, hogy valójában mi történik, a boldogság titkát is megismerhetnénk. Isteni magasságba kellene emelkednünk, hogy messzire lássunk, abba a távolba, amely mindig közvetlenül a lábunk előtt kezdődik.”

Felriadt. Keserű szájjal ébredt. „Miféle szöveg ez?” Kitántorgott a fürdőszobába, fogat mosott. Idegesítően hosszan vizelt, volt ideje azon boszszankodni, hogy még álmában is közügyes témák foglalkoztatják. „Ezért is idegeskedem?” Hirtelen elhatározással magára kapkodta ruháit és kirohant a lakásból. Az utcák néptelensége még inkább felkorbácsolta pattanásig feszült idegeit. Átvágott a kihalt városon. Felkaptatott a Házsongárdi temetőt kettőbe szelő meredek úton a fia sírjái. Finom porhó takarta az utat és a sírokat. Talpa alatt ijesztően roppant az éjszakában is vakítóan fehér halotti lepel. A lombtalan fák kiszáradt óriás vénasszonyoknak tün-tek, töpörödött feketeségükkel boszorkányosan bólogattak. A fia sírjára

helyezett koszorúk hervadtságától könny szökött a szemébe Nektámaszkodott a sír fejéhez helyezett kopjafának. Áll ott szótlanul, állt értetlenül. Nem tudta, miért került éjfél után a kietlen temetőbe. A kopjafán matatott a keze. Ráismert arra a diófa törzsre, amit a magyarókereki, halálosan beteg asztalos faragott javaslatára elhunyt nőknek valóan tulipánosra és kontyosra, hogy az udvaron heverő szilvafa törzsére állítva, nagyszobájuk sarkába való dísz legyen belőle. Most mégis a fia sírját jelöli ideiglenesen. Bútorgyári barátja alakította legényeknek valóan zászlósan csúcsdíszessé.

„Mit rontottam el? Hogyan történhetett? Miért nem sikerül megelőzőm a bajt?” Önvád bénította. Behunyt szemmel, szoborként állt mozdulatlanul. Befelé, önmagába nézett. Sűrű vágásokkal rohanó ritmusú film képsorai sorjáztak képzeletében.

A lippai kórház jelentéktelen földszintes épületében egy anyás képű nővért követve jutott az anyával együtt egy orvosi felszerelésekkel teledobált raktárhelyiségbe. Katonai szolgálata idején járt hasonló helyen, amikor önként jelentkezett műtetre, hogy krónikus tüszős mandulagyulladásától megszabaduljon. A műtétet megelőző napon az egyik, mindenre kapható, szolgálatra kész katonabeutalt beteg, a bejárati lépcsőn ülve fenőkövön élesítette a kórház egyetlen valamirevaló szikéjét. Őt a két sebész közül az operálta, amelyik éppen törvényszéki vizsgálat alatt állt egy halálos kimenetelű mandulaműtét miatt. Remegett az orvos keze, amikor a szikével a szájába nyúlt. Most a saját kezén érezte a megállíthatatlan remegést.

Fia élettelen teste, fehér lepedővel leterítve, egy kiszuperált műtőasztalon feküdt. Egy pillantásnyi időre látta a fia arcát. Az anya fiára borult. Arcukról kettőzött erővel robbant és szétfröcskölődött az a némaságában is agyfacsaró kín, amely őt is letaglózta. Felocsúdva, sietve kitakarta a fiú bal lábát, óvatosan lehúzta róla a vastag gyapjúharisnyát. A fiú bal lábának sarkán hüvelyujj vastag, száraz mély seb tátongott.

Kitántorgott a raktárból, öntudatlanul botorkált a havas udvaron. A drótkerítésig jutott, amikor elemi erővel kitört belőle a zokogás. Mögötte fájdalmas képpel, némán szobrozott a jóságos képű nővér.

– Meg tudom érteni a fájdalmát, nekem is van fiam...

Beültek a Trabantba, sietve hajtottak a kaszárnyába. Az ezredorvos rendelőjének várójában az apa és anya egymásra nézett. Fájdalom vakította, fájdalom tette szótlanná őket.

– Tetanusz vagy vérmérgezés? – kérdezte vádlón az apa.

A katonaeorvos készségesen magyarázott:

– Tetanusz nem lehet, mert az nyakmerevéssel jár...

– Akkor vérmérgezés! – mondta tompán az apa.

Az orvos felkapta a fejét. Erőltetetten tiltakozott. Orvosi kifejezésekkel tarkított előadásba kezdett. Végül menekült.

– A vérmérgezés is kizárt. Ebben annyira bizonyos vagyok – mondta teátrálisan. – Ha vérmérgezés, akkor én ciánkáliit veszek be!

Az apa nem értette, hogy miért éppen a ciánkáli jutott az orvos eszébe. Jól képzett titkos ügynökök leltárában ez a halálos mérreg a végső menekülés eszköze.

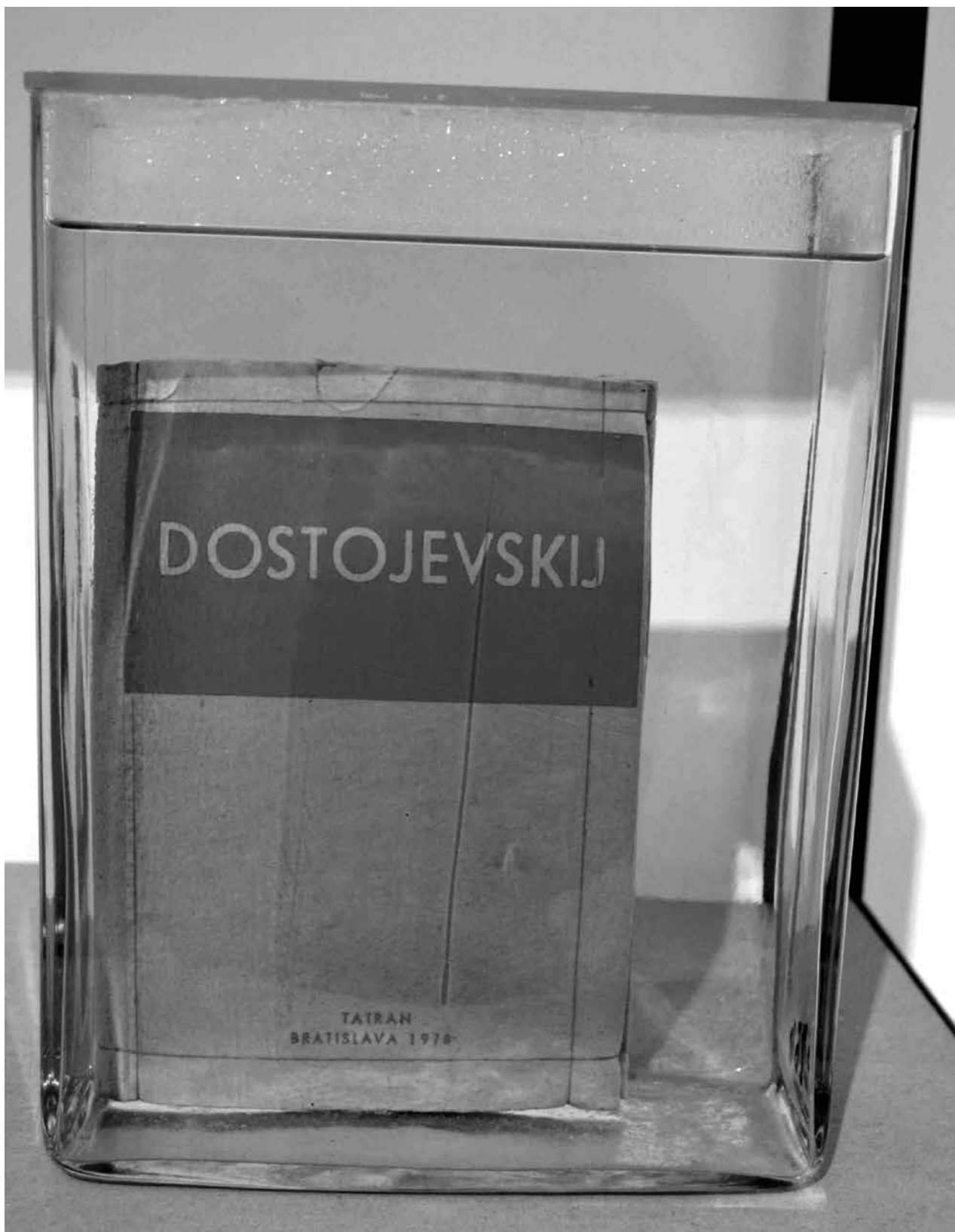
Az apa tekintete hosszasan kutatta az orvos megjátszott elefántpofáját. Nem látszott rajta fuvallatnyi részvét, cseppnyi megbánás. Ellenséges közönyt sugárzott az arca. Az apából forró gőzként szakadt ki a megérzés:

– Gyilkosok!

Felugrott. Kézen fogta félig ájult feleségét. Köszönés nélkül kimenekültek az orvosi rendelőből.

Így történt, motyogta az apa. Kifehéredett ujjakkal szorította a kopjafát.

Művészet

HORVÁTH GIZELLA

A gondolat ragyogása

Beszélgetés Leon Battista Albertivel

1. A szépművészet és a látható – első felvonás

Kedves Mester, igazán hálásak vagyunk neked azért, hogy megajándékoztál bennünket az első tanulmánnyal a festészetről. Mert be kell vallanunk, Mester, sokat tanultunk tőled és kortársaidtól, és jó ideig másként sem nagyon tudtunk gondolni a festészetre, mint ahogyan te meghagytad: mint a világra nyíló ablakra, amelyben úgy látjuk a dolgokat, amint vannak, adva lévén hogy „a festészet a látott dolgok bemutatására törekszik” (Alberti 1997, 101).

Mester, nem akarok (nem is mernék) pimasz lenni, de ha ti csak ennyit értetek volna el, hogy bemutatjátok a látott dolgokat, ahogy vannak, nem állnának a látogatók órákig sorban belépőjegyért az Uffizi előtt, hogy lássák a kortársaid által festett remekműveket. Kell ott lennie valami másnak is.

Abban viszont megegyezhetünk, hogy a szépművészet (festészet) láthatót tár elénk: ahogy megfogalmaztad, Mester, „a festészet tehát rajzolásból, kompozícióból és megvilágításból áll” (Alberti 1997, 101). És hogyan érzékeljük és értékeljük mindezt? A legbecsesebb érzékünkkel – a látással. Ezért nem lehet „elmesélni” egy festményt. Illetve el lehet mesélni, le lehet írni, de nem elég: látni kell. A közvetlen esztétikai tapasztalatot nem lehet megspórolni. Ezért állnak sorban az Uffizi előtt és jó sok euróért vesznek belépőt a látogatók, ahelyett hogy egyszerűen lecsekkolnák Botticelli *Angyali üdvözlését* az interneten. Mert a festményből áradó fényt, a részletek gazdagságát, a színeket (a színeket!), a kép atmoszféráját csak a képet látva lehet érzékelni.

HORVÁTH GIZELLA filozófiatanár, egyetemi oktató (1962, Aninósza). Tanulmányait a BBTE filozófia szakán végezte. A PKE Filozófiai Tanszékén 2001-től adjunktus, docens, 2006–2008 között a bölcsészkar dékánja, 2009-től prorektor. Kötetei: *A vita-technika alapjai* (Kv., 2002), *Maine de Biran. Egy filozófus életútja* (Kv., 2005), *Túlélőkészlet az esztétikához* (2012), *A szép és a semmi* (2016), *Képkeretes történetek* (2017).

Roman Ondak:
Meghosszabbított álom, 1996
(részlet az installációból)

Pavla Sceranková:
Bemegy-kimegy, 2007

2. A művészet és a látható – második felvonás

Több rossz hírem is van, Mester. A hosszú idő alatt, amióta Önök már az égboltot festik felülről, sok minden történt. Főleg a legutóbbi száz évben. Egyrészt a művészet már nem föltétlenül szép. Kezdtünk olyasmit is értékelni és szeretni, amit Önök bizonyára válogatott káromkodások és/vagy sűrű keresztvetések közepette haladéktalanul a szemétkosárba dobtak volna. Például ibériai pályatársuk, egy bizonyos Picasso sok képét, ahol a nők arcán szemből is és profilból is látjuk a szemeket, az orr néha felköltözik a homlok közepére vagy a fül helyére, és jobb, ha nem számolod meg, hány lába van a lónak. És képzelje, mi ezeket már szépnek találjuk! Vagy mindenesetre érdekesnek, értékesnek – csodáljuk a rajz pontosságát és lendületét, a színek vidám együttesét, a széttöredezett kompozíció kifejezőerejét. Sőt, fogadni mernék, ha egy kicsit megszokod, talán neked is tetszett volna Picasso galambja, amely annak ellenére gyönyörű, hogy nem emlékeztet olyan pontosan élő párjára, mint például az Andrea del Verrocchio és Leonardo által festett galamb Krisztus feje fölött az Uffiziban.

De ami még ennél is borzasztóbbnak tetszhet neked, Mester, az a szentségtörő gondolat, hogy a festészet lényege nem is a látható, hogy a festészet nem is a szemnek szól. Egy agyafúrt francia, Marcel Duchamp kezdett kampányolni a „retinális festészet” ellen, ahogy ő nevezte a szemnek tetsző festészetet, és azt állította, hogy a művészetnek nem a szemhez, hanem az agyhoz kell szólnia, és nem kézügyesség kell hozzá, hanem agyügyesség. Sőt, a pimasz francia Firenze egyik legismertebb művészt, akiről talán te is hallottál (bár nagyon fiatal lehetett, alig kezdte inaséveit Andrea del Verrocchio műhelyében amikor te jobblétre szenderültél), szóval Leonardot is nagy élvezettel kfigurázta, amikor Giocondo kelmekezeskedő feleségének portréjára kecskeszakállat és bajszot rajzolt, és nyomdafestéket nem tűrő névvel illette (talán mégis tűri a nyomdafesték: a mű címe L.H.O.O.Q., értelmetlen betűsor, amit viszont ha felolvasunk franciául, valami olyan kerekedik ki, hogy „forró a feneké”).

Nos, ezt az orcátlan franciát nemcsak hogy nem dobták ki a festők céhéből, de már száz éve kerülgetjük az általa a múzeum szent terébe vetett „bútordarabot”, ahogyan a kor-

társ sajtó szemérmesen nevezte azt a piszoárt, ami a művészettörténetbe *Forrásként* vonult be.

Miért ez a piedesztálra emelés, miért olyan fontos Duchamp? Talán azért, mert felmutatta és következetesen alkalmazta azt a gondolatot, amit az előbb pedzegettem: hogy talán még sincs igazad, Mester, és a festészet (művészet) nem a szemnek szól, nem a látható megmutatására törekszik. Nagyszerű dolog, hogy fáradozva, energiát nem kímélve kitanulmányoztatók, hogyan kell a perspektíva és a clair obscur segítségével a dolgot olyannak festeni, amilyenek, egé-

szen a megtévesztő illúzióig – de mi értelme megkettőzni a látható világot, kérdezem, legyőzendő féltékenységemet egy másik mesterre (Platónra) támaszkodva.

A jó festészet – és a tiétek az elsők között – mindig másról is szólt, mint a látható felmutatásáról: eszmékről, hitekről, érzelmekről, értékekről, gondolatokról, játékról és ünnepről. Azaz nem csak a szemhez szólt, hanem mindig is az elméhez is. De szólhat-e a festészet (művészet) elsősorban az elméhez, vagy – ne adj’ isten – csak az elméhez?

3. No more art

Azért merülnek fel bennem ezek a kérdések, mert nemrég láttam egy kiállítást a budapesti Ludwigban, amely a szlovákiai (poszt)konceptuális művészetet mutatta be, és bevallom,

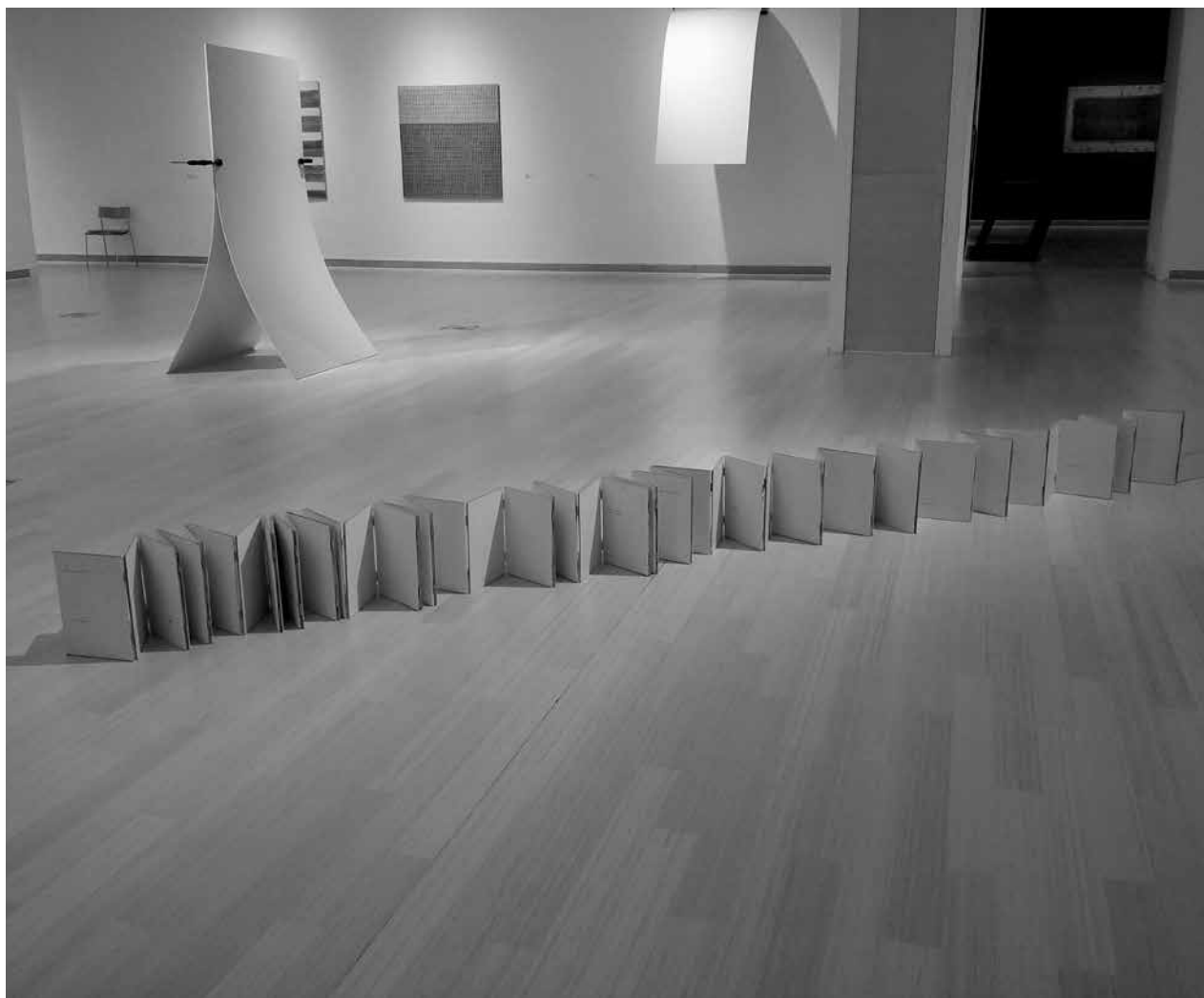
nagyon tetszett. Képzeld egy ping-pongasztalt, amelyet nem egy háló oszt ketté, hanem egy fal. Oké, lehet, hogy nem könnyű neked ezt elképzelni, csak a 19. század vége felé találtak fel az asztalitenisz, de talán így is lejön, hogy a labdát nem a társadnak/ellenfelednek adogatod, hanem saját magadnak, te vagy a társad, a konkurenciád, az ellenfeled (Július Koller: *Pingpongasztal*, 1990).

Vagy képzeld el egy harmonikaszerűen kiterített könyvet, amely a *Hamletből* (olvasol te egyáltalán odafent színházi értesítőket?) – szóval a *Hamletből* csak a „be” és „el” momentumokat hagyja meg, mert mi lenne fontosabb annál, hogy ki mikor jön be és megy el, és vajon az „el” nem-e sűríti magába az egész történetet? Főleg Hamlet történetét, ahol köztudott, hogy a sírásókon kívül mindenki más „el” (Petra Feriankova: *Exeunt Hamlet*, 2009).

Aztán ott vannak Marek Kvetan munkái, ezek igazán ki tudják verni a biztosítékot a látogatóknál. Az egyik az otthonainkról szól (igaz, ő a saját szlovákiai otthonáról beszél), ahol a fal mellett, falfestésre alkalmas eszközök között ott áll két veder festék, az egyikben a szlovák nemzeti zászló színei keverednek (rózsaszínes-lila), a másikban a magyar nemzeti zászló színei keverednek (szürke). A készülő falon még fehér tapadószalag keretezi a szürke alapon rózsaszínes-lila repetitív motívumokat – mert ilyen a mi állandó felújítás alatt álló otthonunk, ahol keverednek a kultúrák, szlovák a

magyarral, magyar a románnal, magyar a magyarral stb., ahol mindig frissíteni kell, újra kell keverni a színeket, felfesteni a falat, magunknak, hogy tudjuk, hol az otthonunk és kik vagyunk, másoknak, hogy ne gondolják, hogy ha Szlovákiában vagyunk, minden rózsaszín, vagy ha Magyarországon, akkor minden szürke (Marek Kvetan: *Otthonunkban*, 2018). Egy másik installáció (ez egy új műfaj, olyan, mint a festmény és a szobor volt a ti időtökben, ha többet akarsz megtudni róla, nézzél utána a Wikipédián) – szóval egy másik installáció egy torony, amelyet különböző nyelvű, méretű és színű bibliákból alakított ki, és azt a nevet adta neki, hogy: *Kié nagyobb?* Ne érezd kényelmetlenül

magad, Mester, én is elvörösödtem a cím láttán. Mert hát milyen dolog ez, társítani a szent könyvet egy bizonyos szervvel... De ha jobban belegondolsz, itt nem történik semmilyen szentségtörés: nem a könyvet hasonlítja össze, hanem azoknak az embereknek az attitűdjét, akik méregetik sajátjukat, bizonyítandó, hogy ők értékesebbek – a mi esetünkben, hogy az ő hitük igazabb, erősebb, esetleg régebbi vagy több híve van...

Petra Feriankova:
Exeunt Hamlet, 2009

Marek Kvetan:
Kinek van nagyobb? 2012

Roman Ondak:
Meghosszabbított álom, 1996

Mi értelme van összehasonlítani a hiteket? Már a „hitek” kifejezés is rosszul hangzik. A hit összemérhetetlen, és annyira személyes és intim, hogy a mérés, mérícskélés gondolata maga is abszurd. Ennél már csak az abszurdabb, ha mindez társadalmi méreteket ölt, és emberek ölik egymást, hogy bizonyítsák, az ő hitük erősebb (Marek Kvetan: *Kinek van nagyobb?* 2012).

És vajon mit szólnál, Mester, ha látnád Roman Ondak polcait, amelyeken üvegtartályokban, valamilyen lötytyben (formaldehidben?) tölti meghosszabbított álmát nyugati kultúránk néhány alapkönyve? Van ott minden, Dosztojevszkij, André Gide, Jorge Luis Borges, Nietzsche... Ondak kísérleti labort felidéző polcait nézve felmerül bennünk a kérdés: vajon ezeket a nagyszerű könyveket olvasa-e ma még valaki, vagy csak örült tudósok szedik ki néha a preparátumokat és boncolgatják a szöveget? Vajon ha a könyv felköltözik az internetre, és már nincs szüksége a papírlap támaszára, szeretett könyveink puszta muzeális tárgyakká válnak? És mindez persze azt jelenti, hogy ezek a könyvek halottak, alusszák meghosszabbított álmukat, mi pedig szeretett halottainkat tiszteljük bennük. Talán a te könyvedet is, Mester. (Roman Ondak: *Meghosszabbított álmom*, 1996).

A slusszpoén a filozófiai kérdés, hogy mi a művészet, hogy ez művészet-e egyáltalán, és van-e még művészet. Jól állunk, vakargathatod nem létező szakálladat odafent: „mi kiköptünk a

tüdönket, hogy elismertessük az emberekkel, hogy a művészet egy különleges teljesítmény, amely kiemelt tudásra és képességre épül, így legalább annyi tisztelet illeti meg, mint a többi tudományt – a ti művészeitek pedig maguk számolják fel a művészetet?” Így is mondhatjuk, Mester, de figyeld meg, milyen elmeélel teszik!

Július Koller 1979-ben ráírja egy lapra, hogy „nomoreart”, azaz kijelenti a művészet halálát – papíron, tollal, berámázva. Mintha egy klasszikus rajz lenne, amiről magad mondd, hogy „önmagában is nagyon élvezetes”(Alberti 1997, 103). Sőt, a három szó egybeírása is azt sugallná, hogy itt nem egy diszkrét szövegről van szó, amit lineárisan kell leolvasni, kibetűzni, hanem egy formáról, amit egybe kell látni. És akkor most vajon mi történik a művészettel? Minek higgyünk: a szövegnek, amely állítja a művészet halálát, vagy a képnek, amely bizonyítja a művészet életét? Van egy harmadik lehetőség is, de nem fog neked tetszeni, Mester: a művészet, úgy, ahogy ti műveltétek, meghalt, és tovább él, úgy, ahogy ezek a szlovákiai művészek csinálják (Július Koller: *No More Art*, 1979).

És egyáltalán nem csinálják rosszul. Nézd például Rónai Péter festményét (!), amelynek az a címe, hogy *Anti-Koller* (1993). Tényleg egy festmény, látszanak rajta bő ecsetvonások (nyilván, Andrea del Verrocchio azon nyomban kirúgta volna a műhelyéből, ha ilyenrel próbálkozik, de nem olyan

rég Clement Greenberg második Jackson Pollocknak titulálta volna – hogy ki az a Jackson Pollock? inkább felejtsük el, hosszú lesz elmagyarázni). És a festett mező kellős közepén, szépen, kalligrafikusan írva, mintha egy elsős diák vagy a tanító nénije írta volna, ez a szöveg: „no more”. Látod, milyen megörvendeztető módon utalnak egymásra szöveg és kép, kép és kép, Rónai pályatársára, Kollerre? Akkor is tudnánk ezt, ha nem lenne a cím. A cím viszont egyenesen közli velünk, hogy ez a festmény (amely tulajdonképpen egy kijelentés) Koller kijelentésének tagadása. Eddig minden világos – de ezek után már lehet, segítened kellene. Mert abban maradtunk, hogy azt sem tudjuk pontosan megállapítani, mit is állít Koller. Ha pedig ezt nem tudjuk, honnan tudnánk, mi az, amit Kollert tagadva, állít Rónai? Hát nem szép elmejáték, Mester? Tegyük fel, hogy Koller azt állítja, hogy nincs többé művészet. Akkor Rónainak azt kell állítania, hogy van. És tényleg azt állítja: fest egy festményt. Csak a festmény szívet berobbantja azzal, hogy „nincs többé”. Mi? Művészet nincs többé? Akkor ez is olyan, mint a pipa, ami nem egy pipa, hanem egy logikai ellentmondás képe? Na de miért nincs szépen kiírva az egész szöveg, ami még Kollernél ott volt: „nincs többé művészet”? Ugye senki nem gondolja azt, hogy nem fért ki, nem volt elég hely a képen. Inkább azért, mert itt a kijelentés tárgya (az, ami nincs már) maga a kép, a festékkel vastagon lefedett, vibráló felület. És ha igen, akkor megint ott tartunk, hogy nincs többé „ilyen” művészet,

Július Koller:
No More Art, 1979

„ilyen” festészet, aminek a lényege az esztétikum, ami a látásnak készül, ahogy te, Mester, annak idején meghatároz-
tad.

4. A gondolat ragyogása

Azt mondd, hogy ez tényleg nem művészet, hanem legfel-
jebb tudomány vagy filozófia? Hogy a gondolatoknak nem
szépnek, hanem igaznak kell lenniük, és az igazsággal nem
a művészet, hanem a tudomány foglalkozik? Azt mondd,
hogy ha nem szép az, amit látunk, akkor annak művészet-
ként nincs értelme? Ha a pimasz francia piszoárjával való
találkozás nem okoz kitüntetett esztétikai tapasztalatot,
akkor inkább duguljon el, és ne rontsa itt a művészet ritka
levegőjét? Ezt eltaláltad: láttam kiállítva, és semmilyen esz-
tétikai hatással nem volt rám. És elég sok konceptuális
művel ez a helyzet – bár nem mindegyikkel.

De mit gondolsz, Mester, lehet-e szépsége a gondolatnak? És
ha van, akkor az válthat-e ki esztétikai élményt? Itt nem
arról van szó, hogy megértünk egy gondolatot, logikailag
rendbe tesszük/találjuk, hanem arról, hogy a gondolat kife-
jezése nem a logika eszközeivel történik, hanem az anyag
megmunkálásával, amitől a gondolat több is, meg kevesebb
is lesz. Nem lesz olyan pontos, mintha a tudomány vagy a
filozófia eszközeivel fogalmaztuk volna meg (így kevesebb),
de éppen emiatt több, mert több jelentése van, több asszociá-
ciót tesz lehetővé, munkára bírja a képzeletünket – épp úgy,
mint bármilyen hagyományos műalkotás. Minden műalko-
tás egyaránt szól a szemnek és az elmének – az ilyen mun-
kák viszont elsősorban az elmének szólnak.

Nem baj, ha nem sikerült meggyőzőnöm téged rögtön.
Nekünk is kellett több mint száz év, hogy ezt megemésszük.
De megérte. Ugyanis képesek vagyunk élvezni az Uffizi
képeit is és a Ludwigban kiállított (poszt)konceptuális mun-
kákat is. És ebben a siralomvölgyben, amelyben mindnyá-
jan élünk, ez mindenképpen előny.

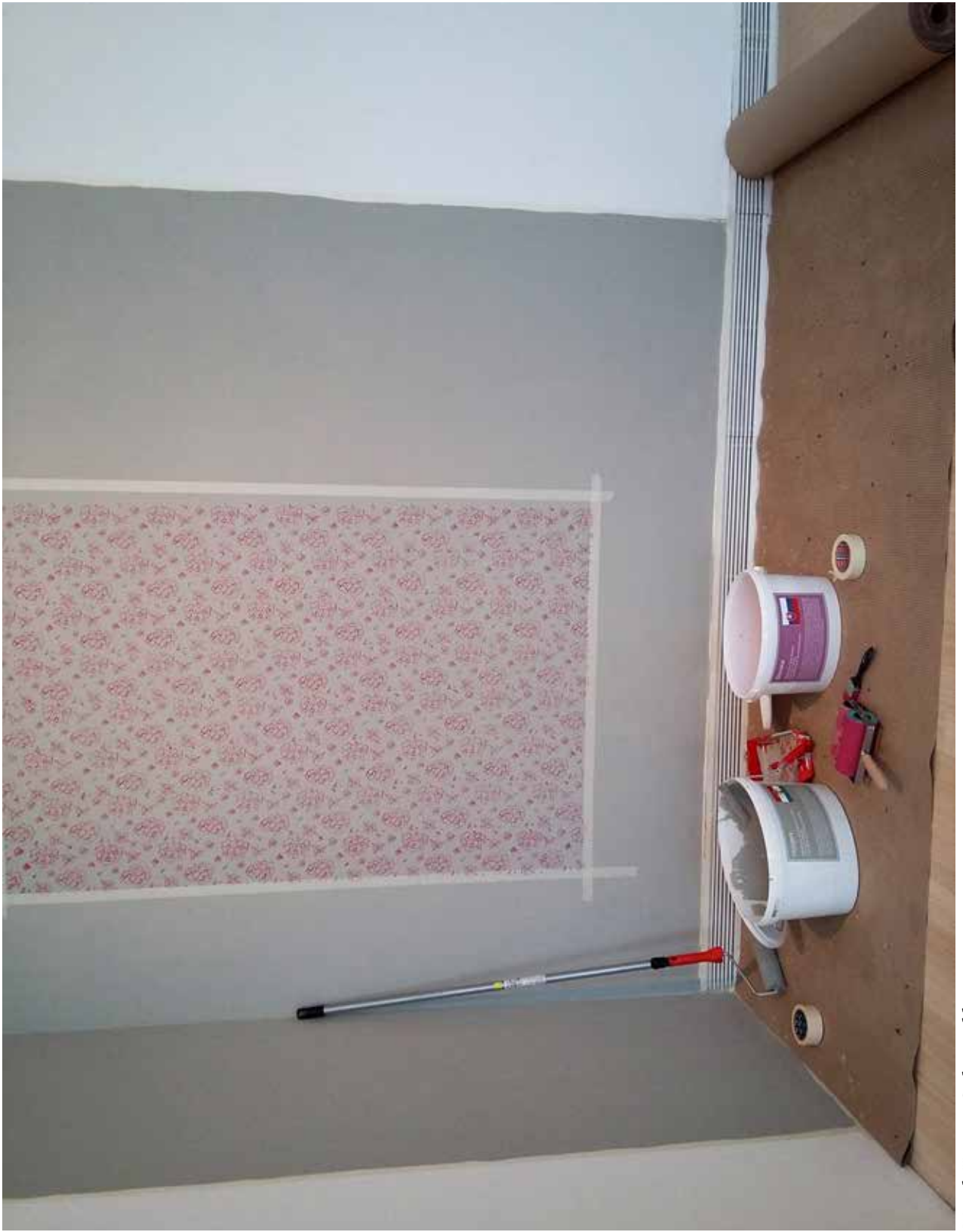
Ui. A *SIGNAL – Konceptuális és posztkonceptuális tendenciák a
szlovák képzőművészetben* című kiállítás a budapesti Ludwig
Múzeumban látható 2019. június 23-ig. Kurátor: Vladimír

Rónai Péter:
Anti-Koller, 1993

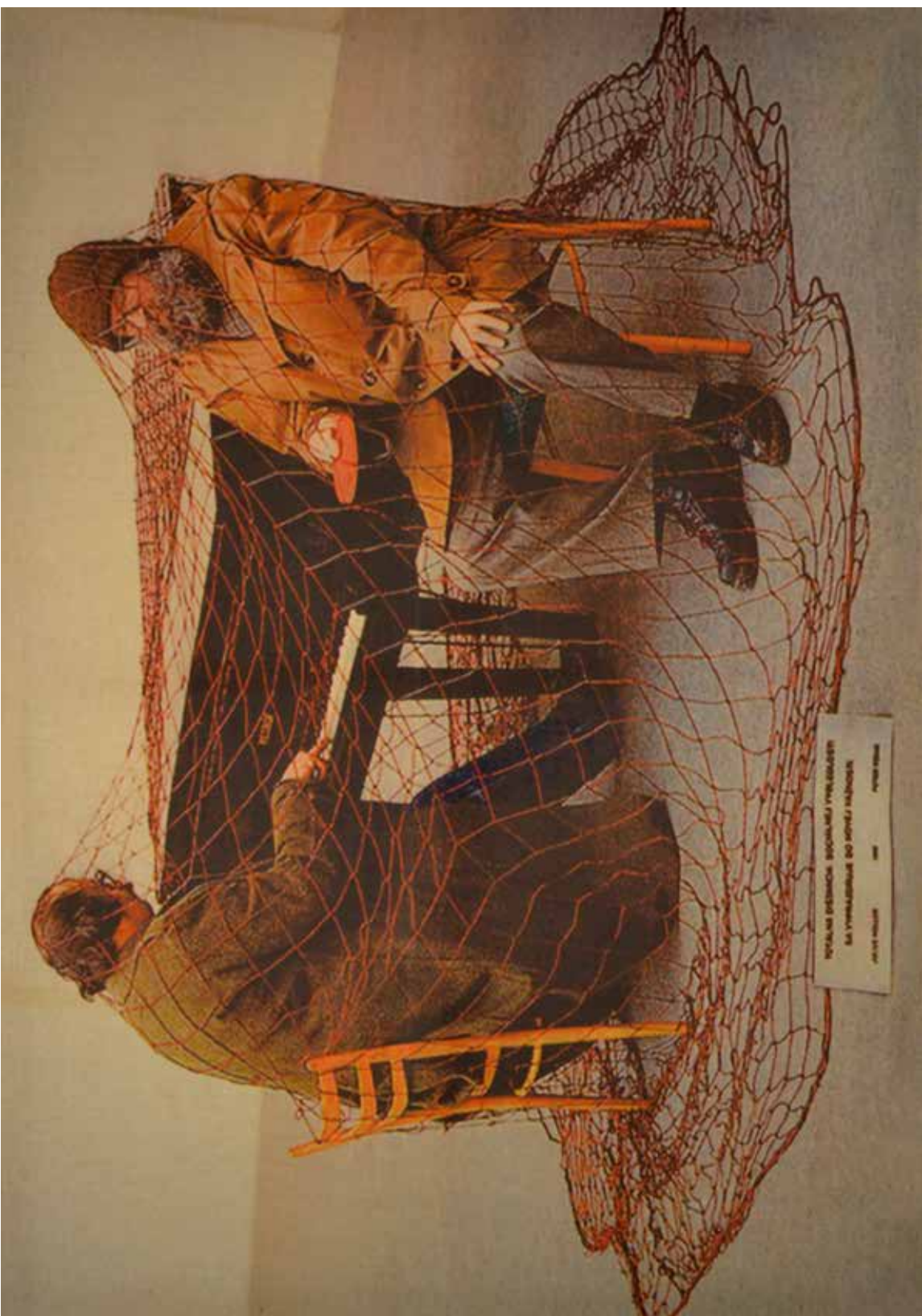
Beskid. Kiállító művészek: Blažej
Baláž, Cyril Blažo, Stano Filko, Petra
Feriancová, Viktor Frešo, Jozef
Jankovič, Michal Kern, Martin
Kochan, Július Koller, Marek Kvetan,
Ján Mančuška, Roman Ondak,
Monogramista T.D, Rudolf Sikora,
Pavla Sceranková, Péter Rónai, Jaro
Varga.

Bibliográfia (avagy beszélgetőtárs):
Alberti, Leon Battista. 1997. *A Festé-
szetről*. Budapest: Balassi.

Marek Kvetan: Orthonunkban, 2018

Rónai Péter: Gyakorlat, 1992

Kiállítási enteriőr Ludwig / Múzeum Modern művészetek múzeuma Budapest

Rudolf Sikora: Piramis II. 1976. az alsó kép a fenti részlete

DEMÉNY PÉTER

A lovak éneke

Esszé Olykor az az érzésem, mindenről a bel canto tehet.

Érdekes, hogy egy román rendező is zenei példát hozott, amikor a szellemi zártságról akart példálózni. Hallotta, amint egy hölgy azt mondja, „păi dacă se dă Schönberg, eu nici nu mă duc acolo”, és az idézethez hozzátette: „vrem să știm numai ce știm deja”.

Erdély, a Partium és a Bánság kevés operaházzal dicsekedhet, ilyen intézmény Temesváron, Kolozsváron és Brassóban van csupán. Ha jól sejtem, akkor mindegyik helyszínen a bel canto volt az uralkodó. Mozart, Rossini, Donizetti, Verdi, Puccini, Leoncavallo, Mascagni, Bizet, Gounod, Erkel – egytől egyig könnyen megfejthető, melodikus operákat írtak, amelyek semmilyen kihívást nem jelentettek már a huszadik századi hallgatónak. Wagnerre alig emlékszem, csak Szilágyi Ferencre, a legendás kolozsvári hőstenorra Tannhäuser szerepében. Ott volt még persze Bartók, de vele kapcsolatban ma is a fülemben cseng: „Kodályt jobban szeretem”. Ezt a jelmondatot oda lehetne írni az erdélyi magyarság címerébe.

Wagnernek sem kellett volna kihívást jelentenie, hiszen már majdnem száz éve meghalt, aztán 1983-ban valóban elütötte halála centenáriumát. Azt a zenét azonban mégsem szoktuk volna meg könnyen, de hát meg se kellett. Nyugodtan ülhattünk tehát a megszokott, klasszikus ritmusok között, nyugodtan hihettük, hogy a világnak eleje, közepe és vége van, és még a zeneszerzők is azért dolgoztak, hogy nekünk könnyebb legyen. Olykor felbukkant egy-egy Vermesy Péter vagy egy Orbán György, ám ők inkább amolyan színfoltok voltak csupán, nem „mainstream” zeneszerzők, akiket folyamatosan játszottak; érdekes jelenségek, akik megmazzolták a sivár normalitást. De soha senki nem lakott még jól mazzolával.

DEMÉNY PÉTER (1972, Kolozsvár) költő, író, a Látó szerkesztője. Legutóbbi kötete: A kíméletlen látás – Bánffy Miklós irodalmi portréi (Lector kiadó, Marosvásárhely, 2018). Marosvásárhelyen él. Méray-díjas (2001), Déry Tibor-díjas (2012).

A normalitás Verdi volt, akivel kapcsolatban Márai azt írja valahol, „Verdinél a lovak is énekelnek”; olyan zene ez hát, amelyikbe könnyű beleénekelni, vele énekelni, együtt énekelni általa. Az erdélyi magyarság pedig azóta is nagy szeretne lenni együtt éneklésben, sajnálja, hogy a világ megváltozott, és nem tud mit kezdeni ezzel. A hős Manrico és a gyönyörű Leonora, a szánalmas Rigoletto és Monterone, a bosszúvágyó apa, a gonosz Scarpia és a féltékeny Tosca, az érzéki Carmen és a balfácán Don José, akit azonban semmi szín alatt nem neveztünk volna balfácánnak, a harsány kórusok és a kivételes koloratúr áriák, a nagy bariton-basszus vagy tenor-bariton kettősök, a „drága, szép hazámmá” átírt „hős magyar hazám”, az együtt-szenvedés artisztikuma és édes keserősége.

Mindez szép volt, jó volt, a gyerekkorom volt, és egy nagy szellemi lustaság legfőbb forrása. Aidáért, Radamesért, Don Giovanniért, Santuzzáért, Neddáért nem kellett megdolgozni, csak sajnálkozni sanyarú sorsukon, korábban pedig örülni győzelmüknek és szerelmüknek.

Ide kapcsolódott az operett is, a nagy magyar zeneszerzők sok terengyosélete és cintányérosudarvilága, kispetrovomja és szálljvelemsuhanjvelemje, ahol aztán még kevésbé kellett gondolkodni, és a *Viktória* „lesz még úgy, mint valamikor régen” áriája közben azon lehetett ábrándozni, hogy Erdély visszakerül Magyarországhoz.

Ezek után kész magántanfolyam kellett, melyet én tartottam magamnak, hogy megszeressem Bartókot, tudjak valamit kezdeni Enescuval, meghallgassak néhány Wagner-nitányt és -áriát, Britten-rajongó legyek, és megpróbáljak Eötvös Péterhez közeledni. Vagyis meg kellett értetnem magammal, hogy a gondolkodás nem a megadott keretek közötti közlekedés – ellenkezőleg, ez a *legkevésbé* gondolkodás. Gondolkodás az, amikor a falhoz csapod az egész ízlésedet, és eltávolodsz attól a balhittől, hogy a költők önmagukat mondják fel a verseikben, és megérted, hogy Eliot, Pound, Saint-John Perse, Kavafisz nagy költők, holott egyik sem csak magával van elfoglalva.

Ezt, az önnevelés folyamatát, elég kevesen kezdték el egyáltalán. Ha a világ férfiközpontú, hadd maradjon csak annak; a regény történetet mesél el, és ha mással próbálkozik, engem nem is érdekel; az én ízlésemet nem lehet megváltoztatni, meg se kísérelje senki; nem értem, ezek a rongy rendezők mit akarnak. Így alakult ki a sznobok karéja, akik minden újat szeretnek, és összetévesztik az újdonságot az

eredetiséggel, és maradt meg a konformisták megfagyott lánvája, akik rendkívül műveltnek érzik magukat attól, hogy már kétszáz éve ugyanazért rajonganak, és akikkel nem tudod megértetni, hogy Ady sem klasszikusnak született, sőt.

Ady egyébként remek példája a meg nem-élt, a mélybe bele nem kapaszkodott műveltségnek. Tegnap még a szent szörnyeteg, aki alkoholizmusával és nőügyeivel együtt is nagy költő volt, a számtalanszor megtablósított, az *Üzenet egykori iskolámba* és *Az Értől az óceánig* című verseivel, a *Magyar jakobinus dalával* és a *Dózsa György unokájával* agyonszavalt, ma meg már közellenség, akit a költészetért tán még tisztelünk, különben viszont magasról elítélünk, mert nem szerette a katonaságot, és amúgy is szabadkőműves volt.

A problémátlan szépség illúziója, melyet József Attila „elmamásítása” éppolyan jól megjelenít, mint a *Cigányszerelem* vagy a *Mágnás Miska* tündér dalai, egy egész közösség kétirányú létét fejezi ki: a műveltség csillogjon, és közben gondoljuk azt, amit minden gondolkodás nélkül is megtalálunk a fejünkben.

ALFÖLDI IMRE

Tejfoggal kőbe (16.)

Regényes önéletrajzi krónika apámról s magamról

Társadalom

Az 1924-ben Nagyváradon született krónikáíró annak a Mozog Nagy Imrének a fia, akinek önéletírását *Jár a baka, jár címmel* közöltük folyóiratunk 2016–17-beli számaiban. Az Alföldi Imre írói álnevet használó ifjabbik Nagy Imre emlékiratai édesapja hagyatékával együtt kerültek hozzánk. A vaskos gépiratkötveg élére szerzőnk a következő, sokat sejtető megjegyzést fűzte: „Egy hegedűművésznek készül, de végül is közepszerű írásipari dolgozóvá kisiklott váradi fiatalember emlékeiből.” A gyermek- és ifjúkorát, tanulóéveit Váradon töltő fiatalember ígéretesnek tűnő zenei pályafutását a második világháború végén – leventeként – a frontra kerülés, majd a hadifogság pokla törte meg. Kalandos úton hazavergődve, mintegy pótcselekvésnént állt be „írásiipari dolgozó”-nak. Újságíróként előbb szülővárosában tevékenykedett, majd Budapestre költözve különböző lapok, illetve a Rádiókabaré munkatársa lett. Krimiszerzőként öt kötete jelent meg, részint a Népszava kiadásában. Önéletírásának sorozatban közlendő részleteit a születésétől 1947-ig terjedő időszakból válogattuk.

Most jön ennek az önéletírásnak a neheze. Aki ismer, és a kezébe veszi ezt az írást, nyilván kíváncsi lesz, hogyan is kezdődött mindaz, ami egy ideig – 24 éves koromig – életem fő célja, tartalma lett: hegedűművésszé képzésem kísérletének hosszú útja, majd zenetanulmányaim hirtelen abbamaradása s a zenével való további kapcsolatom alakulása. Váradon sokan tudják – legalábbis tudták – rólam, hogy alig hatasztendősen kezdtem hegedülni, rövidesen az újságok is hírt adtak sikeres fellépéseimről, szerzeményeim bemutatóiról. De nem tudták: mégis, mitől s hogyan lett végül „penészes a hegedűm”, miért került a „szárazfa” végleg a tokjába, majd a beépített szekrény legfelső polcára, véglegesen ama lomok közé, amelyeket csak tartogatunk, őrizgetünk, de nem használunk.

Sz. A.

Apám sokfélét kedvelt, sok minden-nel próbálkozott, ami egy szépségekre szomjazó, humán műveltségessz-ményt követő, jó értelemben vett dilettáns emberről elképzelhető. Költői adottságait jó, közepes és gyengébb versekkel igazolta. (...) De érdekelte őt más is, nemcsak az irodalom. Így például a zene. Nem is annyira a hallgatása, mint műkedvelő, autodidakta szintű művelése, muzsikálás és kisebb dalok, nóták komponálása is, a saját szövegére. Egészen kicsi koromban azzal szórakoztatott, hogy vett valahol egy okarinát, és addig kintlódott vele, amíg ki nem sikerítette valamiképp a játék fortélyait és az előadni kívánt dallamokat. Azután kerített egy ócska hegedűt is. Szárazfának hívta. Azon magától, illetve egy kitűnően játszó kollégájától, Kiss B. Zoltántól lassacsokán elsajátította a hegedűjáték legalapvetőbb tudnivalóit. S rövidesen nagyobb vonórecseg-tetés és nyikorgás nélkül is el tudta játszani a közkedvelt nótákat, dalokat, zsoltárokat, más dallamokat. Annak ellenére, hogy egyik világháborús sérülése következtében hiányzott – hegedűs nyelven szólva – „első ujjából” körmével együtt vagy félcenti. Ez a bal mutatoujja volt.

Kiss B. Zoltán viszont igen szépen játszott. Állítólag én mindig odaálltam

melléje, ha látogatóba és hegedülgetni jött hozzánk, és tátott szájjal, átszellemülten hallgattam. Mikor egyszer utánadúdoztam az általa interpretált dallamot, kezembe nyomta a hegedűjét, és én, csupán a megfigyelések alapján, minden előző próbálkozás nélkül, „szabályosan” az állam alá helyeztem a hangszert, „előírásosan” tartottam a vonót, csak éppen a bal kezem nem ért el a felnőtteknek való „egészhegedű” húrjain a szükséges pontig, kicsi voltam hozzá. Akkor Zoltán győzködni kezdte apámat, hogy vegyen nekem egy kis feles hegedűt, és föltétlenül kezdjen el taníttatni, mert láthatóan nagy a vonzalmam a hangszer iránt, és kiváló adottságaim is mutatkoznak hozzá. Így például kivételesen jó a hallásom, a dallamot felszívó és megőrző memóriám.

Apám jegyzeteit böngészve találtam meg egy följegyzését, amely mindezt még akkor papírra rögzítette: „A gyermek figyelt, meresztette két gyönyörű szemét, és tapasztaltam, hogy rajta is erőt vett a dalból kiáradó hangulat. Mégpedig csodálatos módon. Közömbös érzéséből egy vidám dallal nehezebben lehetett vidám hangulatba hozni, mint egy bánatos dallal síróba: Csokonai örökszepségű Tihanyi echóját valahányszor dúdolni kezdtem, ő mindig elpityeredett.” (...) Állandó betegeskedéseimre utalva írja: „A gyermek sokat volt ágyban. Egyedül sem unatkozott. Ötéves korában már levelezőlapot írt Zsófi nagymamájának, nyomtatott betűkkel, miket az újságból tanult meg. (...) Hétéves korában már lapot szerkeszt, *Csicsergő* címen. Ebben folytatásos regényt ír, s maga rajzolja az újság fejét is... Vettem neki egy játékhegedűt. Pléhből volt az istenadta, de húrokkal és vonóval ellátva. Míg betegen feküdt, nem mondom, hogy valami nagy boldogsággal töltötte volna el.” Azután se még egy darabig. Apám csak kérdezgette: „Nem játszik az a бүдös kölyök azzal a hegedűvel? Miért vettem akkor?” Én döglött legyekkel, bátyám biciklijével, lécs- és tégladarabokkal, és ha senki nem nézett oda, akkor inkább a saját pisilőmmel játszottam. Meg firkáltam, euforikus boldogságban, hogy ismerem a betűket, legalább a nagyját: Első elemi előtt egy évvel már simán le tudtam írni a nevemet, a kitalált szövegeimet, elárasztottam levelezőlapokkal a rokonaimat. De a pléhhegedűt hagytam, heverjen csak a dívány sarkában!

Apám borzasztóan el volt keseredve: Minden este azzal a reménnyel tért haza a munkából, hogy most, most bekövetkezhet a fordulat: kézbe veszem végre a hegedűt, amikor nap nap után próbált kedvet csinálni a maga cincogásaival. De nem! Végre, egy délután hazatérve a postáról, teljesedni láthatta a vágyait: „játszottam” a hegedűvel: „Homokot rakott belé – jegyezte fel –, és húzta, mint egy szekeret, az udvaron. Én meg beléhelyezett reményeimet veszni látván, évődtem miatta. Elővettem a saját hegedűmet... Tapogatom a hangokat. Egyszer a kicsi beszalad: »Apukám! – szól, és nyújtja az ő pléhhegedűjét. – Ebben is benne van az, hogy Nagy Bercsényi Miklós sírdogál magába?» »Benne, fiam! Csak előbb ki kell öntögetni belőle a homokot, meg kell tisztítani a sártól, mivel hogy ez nem szekér, nem teherautó, hanem hangszer! A vonó se afféle kocsisostor, amivel munkára kell biztatni a stájerlovat.«” Mindezt a kioktatást végighallgattam, és csupa kíváncsiságból kipróbáltam, igaz-e. Apám az eredményt így írta föl a jegyzeteiben: „Másnap este már javában húzta az udvaron Nagy Bercsényit, mikor jöttem hazafelé a hivatalból. Napról napra többet és többet tanult. Egy cigányasszony is meghalott, akinek volt egy eladó feles hegedűje, egy rozoga szerszám, de nem volt hozzá vonó... Vettünk hát Simon zenekereskedőtől egyet.”

Az az igazság: mire magamtól vagy apámtól ellesve megtanultam, hogyan kell az ujjaimat a húrokon elhelyezni, a vonóval a hegedűből

hangokat kicsalogatni, már kottát is tudtam olvasni! Honnét? Kitől? A zsolttároskönyvekből és magamtól! Tudtam fejből az ismertebb zsolttáros dallamát és szövegét; apám nem járt ugyan templomba, legfeljebb a nagy ünnepeken, de mert szépeknek tartotta őket, dúdolgatta, énekelgette otthoni munkavégzés közben. Én ott settenkedtem mellette, és megtanultam. Utána keresgéltem szöveg szerint anyám zsolttároskönyvéből, mert betűt olvasni már tudtam, majd ellestem, hogy az öt vonalon hogyan helyezkednek el a kottafejek, s ha ezt így, azt akkor amúgy kell énekelni. Mennyit mozdul el, ha énekszóban ennyivel vagy annyival kell magasabban énekelni a hangot. Ilyen „összehasonlító” módszerrel – amelynek során azt vettem össze, amit énekelni tudok, azzal, ami le van kottázva –, lassacskán rájöttem a kottaírás, a kottaolvasás titkaira, magamtól, egyedül! Sokat szöszmötöltem vele, napokat, de nem untatott, sőt, nagyon is szórakoztatott. Apám boldogan tapasztalta, hogy olyan zsolttáros vagy dicséretes dallamait is megpróbálom lejátszani az énekeskönyv kottái alapján, amelyeket ő nem is dúdolgatott, tehát nem ismerhettem addig, sőt, még ő se nagyon. E tapasztalatok idején akadt meg a szemem egy újsághirdetésen, mely szerint a Láposy zeneiskola, Nagyvárad, Szalárdi utca 6., jelentkezőket hallgat meg, beiratkozókat vár a hegedű és a zongora szakra. Apám kézen fogott, én hónom alá vettem a hegedűt, s elmentünk Láposy Erzsébet zenetanárnőhöz, meghallgatásra.

Nem önként szánta rá magát, ismerőseink ösztönözték. De sokat nyomott a latban, hogy önmagamtól kezdtem el hegedülni, és megtanultam kottát írni, olvasni, lejátszani is. Persze, sok hibával, autodidakta módon, de mégis. A zenetanárnő hitte is, nem is, amikor apám elébe állított, és „beajánlott” neki.

– No, játsszál nekem valami szépet a hegedűdön! – mondotta a férfias frizurájú, harmincas éveiben járó, testes-vaskos megjelenésű, cigarettázó és katonásan harsogó, különben igen kedves és szívélyes tanárnő.

Nem tudom, mit játszhattam. Annyira izgatott voltam, hogy ma már az egész próbajátékra sem emlékszem. Apámtól tudom, hogy utána a tanárnő azt mondta:

– A kisfiú, annak ellenére, hogy senkitől se tanulta a hegedűjáték elemeit – mert azt nem tudja, kérem, borzalmasan tartja kezében a hangszer meg a vonót, bal kezének csuklója is rondán áll –, kitűnő tisztasággal intonálja a hangokat! Nagyszerű hallása van! És ha a rossz tartást magától megtanulta, remélem, nem sok fáradsággal leszoktathatom róla, és megtaníthatom a jóra. Szerintem nagyon érdemes lesz taníttatni, Nagy úr, és ha érzésem nem csal, kiváló hegedűs lehet belőle! De csak szorgalommal és hosszú évek múlva. Egy hegedűművész 10-12 évig is tanul, míg komoly művekkel pódiumra léphet, és ott művészi színvonalon játszhat. Tudják vállalni?

Az anyagiakra terelődött a szó. Beiratkozás 20 lej, a tandíj havi 300. Előadta, hogy az ő zeneiskolájában alapképzés, középfokú és felsőfokú zongora- vagy hegedűművész-képzés folyik. Bizonyítványaival a vizsgákat állami zeneakadémián teheti le. Eddig a pontig viszonylag kevesen jutnak el, mert az, hogy valaki jól megtanuljon bánni a hangszerrel, sok és türelemmel végzett gyakorlást, sokféle más örömről való lemondást követel.

Hozzám intézett kérdésére én fogadkoztam, hogy nem sajnálom a másféle szórakozásra szánható időt, kedvem telik a muzsikálásban, bizonyára meg lesz velem elégedve a tanárnéni.

Apámmal megállapodtak, és attól fogva, 1930 nyarának végétől heten-

ként kétszer jártam az 1932-ig még a Szalárdi utca 6. szám alatt működő Lápossy-zeneiskola tanóráira. Az órákat maga Lápossy Erzsébet tanárnő tartotta. Szigorú volt, és különösen eleinte voltak kisebb-nagyobb konfliktusaink, amikor is én lázadoztam az egyhangú vonópróbák, nyikorgások, skálahang-intonálások, „egy húron pendülések” unalmával szemben, hiszen – igaz, pocsék vonótartással, csuklótartással, cigányosan – tudtam már nótákat is hegedülni. A tanárnő számára viszont az adta a közös munkánk nehezét, hogy arról, amit már magamtól tudok, leszoktasson, azt velem mind elfeledtesse; megtanítsa a helyes test- és hangszertartást, és rászorítson az előírt *Hohmann–Bloch-féle hegedűiskola* tananyagának mintaszerű betanulására. Eközben amennyit egy hatodik éves gyermek értelme fölfog, megtanítsa az elméleti ismeretek alapjait, valamint a hangszer és tartozékai használatának fortélyait. Állítólag engedelmes, jó tanítvány voltam, egy-két hónap alatt már épp olyan keveset tudtam, elfeledve minden régebbi, szakszerűtlen tudásomat, mint a többiek, akik teljesen bunkók voltak mindenhez, életükben ott láttak először hegedűt. (...) Eltérően tőlem, akit állítólagos adottságai és tehetsége vitt a zeneiskolába, sokan tanultak ott jól szituált úri és polgári csemeték, fiúk-lányok vegyesen, akiket azért íratnak be a szüleik, mert az olyan „herceg” dolog, ha a gyerek ért a hangszerek valamelyikéhez, és ha például zongorázni tanul, nemsokára elklampírozhatja a gyerekzsúron, a drágán vett rossz pianón a *Für Elisét*...

Nekem édesapám is elmagyarázta, a tanárnő intelmein túl, hogy az, amibe belefogtam, neki nagy örömet és boldogságot szerez, ha magam is komolyan veszem. Figyelmeztetett, hogy ne őt utánozzam, aki autodidakta módon nyikorogja el a betanult nótákat, hanem úgy fogjam fel a komolyzenei tanulmányaimat, hogy az munka! Mindennap gyakoroljam végig rendszeren az előírt két-három órát, mert ez neki is drága mulatság – mármint a tandíj rendszeres fizetése, a kották vásárlása –, de szívesen áldoz rá, ha értelme van.

Fizikailag nem vagyok vasgyúró, a hegedűt viszont a legcingárabb gyerekek is elbírja. (...) Én betartottam kötelességszerűen otthon is a szüleik, a zeneiskolában is a tanárnői intelmeket, útmutatásokat, mert egyáltalán nem éreztem unalmasnak, se fáradságosnak a tanulást. A gyakorlást ugyan egy idő után kezdtem unni; mindig ugyanazt a pár hangot, melódiát, tükör előtt figyelve a csuklótartást, a hangszerkezelést, a vonótartást. Én is rájöttem, mint mindenki más, hogy amint kényszerűvé lesz a kedvenc időtöltés, s kötelességé válik, fokozatosan elveszti a vonzerejét. Két év múlva már utáltam gyakorolni, skálázni; igyekeztem a kiszabott időből lecsalni vagy az egészet elbliccelni. Anyutól azonban ez nem ment könnyen, mert résen volt, és rögtön lecsapott rám, ha eltértem a kiszabott feladattól. Jöttek később azok a délutáni órák, amikor már délelőtt a Megyeház utcai református elemi iskolában telt el reggeltől fél napom, délután pedig hegedűt szorítva az állam alá, koptatva a lószórt, az ablakon át nézhettem, amint „szabad” pajtásaim az utcán kergetik egymást vagy a labdát.

(Folytatjuk)

A szöveget gondozta és szerkesztette
SZILÁGYI ALADÁR

Történészekkel történelemről

A hagyományosnak mondható történelmi konferencia mellett történelmi témájú köteteket is bemutatnak a 28. Festum Varadinumon. Szilágyi Aladár közírta *A leszakadt Erdély első száz éve* címmel kötetbe rendezett történészinterjúiból Erdély elmúlt száz éve rajzolódik elénk, Romsics Ignác Széchenyi-díjas történész pedig *Magyarország története* című könyvét mutatta be a Nagyváradon.

Erdély elmúlt száz évéről

A leszakadt Erdély első száz éve című kötet a Szacs vay Akadémia legutóbbi évfolyamának kötete, árulta el Szűcs László, a Várad kulturális folyóirat főszerkesztője. A könyvbe tíz interjú került, ezeket Szilágyi Aladár készítette, az interjúalanyok közül dr. Nagy Mihály Zoltán volt jelen a könyvbemutatón, illetve a Bihar megyei kampánykörúton lévő Winkler Gyula európai parlamenti képviselő is részt vett a beszélgetésben.

Az 1000 év Erdélyben, 100 év Romániában projekt keretében a Szacs vay Akadémia előadásainak Nagyváradon kívül más erdélyi-partiumi helyszínein is voltak, az előadások pedig ebben az évadban Erdély elmúlt száz évére fókuszáltak. Fodor János az impériumváltás stációjáról, Bárdi Nándor az új korszak első éveiről, Sárá ndi Tamás a II. bécsi döntésről, L. Balogh Béni az erdélyi szétfejlődés kezdeteiről, Romsics Ignác az autonómia ígézetéről és a párizsi békeszerződésről beszélt. Gagy i József az 1945-től 1968-ig tartó romániai időszakról, Stefano Bottoni 1956 erdélyi következményeiről, Novák Csaba Zoltán a Ceauşescu-rendszer magyarságpolitikájáról, Nagy Mihály Zoltán a temesvári és a marosvásárhelyi történésekről, Kiss Tamás pedig az 1990 utáni társadalmi és politikai változásokról értekezett, s ezeket a témákat járta körül az interjúkat készítő Szilágyi Aladár is.

A beszélgetés során szó esett arról, hogy meglehetősen összevisszaság jellemezte Romániában a centenáriumi évre való

felkészülést, Nagy Mihály Zoltán elmondta, nem látta a román történész szakmát például levéltári kutatásokat végezni a korszakról, és felidézte azt is, hogy 2016-ban a Román Tudományos Akadémia közleményt adott ki arról, hogy semmilyen, az I. világháborút érintő programban nem hajlandó együttműködni a Magyar Tudományos Akadémia történészeivel. Ő saját témái, az 1989-es temesvári forradalom és az 1990-es marosvásárhelyi események kapcsán abszurd részleteket is megosztott a közönséggel. Elmondta például, hogy az igazságügyi minisztérium és a belügyi tárca átadott ugyan dokumentumokat a Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Bizottságnak (CNSAS), melyekből kiderül, hogy a forradalom első napjaiban a román hadsereg nem a rendszerváltás mellett volt. A védelmi minisztérium iratai ellenben nem kutathatók, a Román Hadtörténelmi Levéltár még jóval az Európai Adatvédelmi Szabályzat bevezetése előtt a személyi adatok védelmére hivatkozva zárta például a politikai perek iratait – ezeket nem polgári bíróság, hanem haditörvényszék előtt folytatták le. Elhangzott az a kevésbé ismert fejlemény, hogy a temesvári történések feltárásán dolgozó katonai ügyészt pár éve főügyészként a korrupcióellenes küzdelemben ismertté vált Laura Codruţa Kövesi távolította el tisztségéből.

Magyarország története Nagyváradon

„Ilyet egyszer ír az ember, többet soha” – mondta Romsics Ignác *Magyarország története* című könyvének bemutatóján a nagyváradai várban. A professzor beszélgetőtársai ez alkalommal Szűcs László, Szilágyi Aladár és Szabó Ödön képviselő voltak.

Romsics Ignác elárulta, a könyv megírásának igénye benne merült fel, s végül a Kossuth Kiadó vállalkozott a kötet gondozására. Kezdetben négyezer példányban jelent meg a könyv, azóta az utánnomásokkal 12 ezer eladott példánynál járnak.

A professzor felidézte: az 1993–2003 közötti időszakban az Amerikai Egyesült Államokban tanított kilenc félévet, ekkor szűkebben vett szakterülete, a 19–20. század történelme mellett korábbi korokra is kitekintést kellett adnia az Európa, ezen belül Kelet-Közép-Európa történelmében hiányos ismeretekkel bíró diákoknak. Ehhez pedig magának is olvasnia kellett, és például a magyar őstörténet és középkor egyre izgalmasabbá vált számára. Hazatérése után historiográfiával is foglalkozott, s bár voltak félelmei, úgy érezte, meg kell írnia a könyvet.

Fejezetenként írta meg könyvét, elolvasott mindent, amit szükségesnek ítélt, majd megírta az adott részt. Azt is elárulta, hogy az adott fejezetek végén a korra jellemző kultúrtörténeti érdekességekre is kitért. Időrendben haladt, és a magyar történelem és politika nagy fordulópontjai mentén, de az egyes fejezeteken belül tematizált, árulta el Romsics Ignác. A kötet egyébként öt nagy fejezetből áll, ezek a magyar őstörténet, a magyar királyság a középkorban, a kora újkor, a 19. század, a 20. század.

A könyv megírásakor több szempont vezette, például az, hogy bár a magyarországi közvélemény előtt ismét terjed a magunkat többnek láttatni, mint akik vagyunk nézet, ő tények és adatok alapján arra jutott, hogy Magyarország Nyugat-Európa perifériáján helyezkedik el. A 19. századtól már statisztikai adatok is rendelkezésére álltak, de korábbi korokból például az egyetemek vagy különböző építészeti

stílusokban készült templomok számát és méretét, a könyvnyomtatás kezdetét, a kolostori könyvtárak könyveit stb. össze lehetett hasonlítani. Jó reflexiónak tartja a korbéli utazók leírásait is az adott korokról, hiszen a leírásokból kiderül, hogy például hol voltak kőházak, kövezett utak, festett házfalak, vagy éppen korabeli vízvezeték.

Fontos szempontja volt, hogy az állam- és politikátörténet mellett a művelődéstörténet is megjelenjen a könyvben. Mint mondta, volt több, rövid ideig regnáló huszadik századi magyar miniszterelnök, akit, mivel nem volt jelentős tevékenysége, nem is említ, ellenben Bartók Bélát, Kodály Zoltánt, Ady Endrét vagy József Attilát kihagyhatatlannak ítélte. Emellett akár az étkezési kultúra, a hadtörténet fejlődése vagy akár a tisztálkodás és a szexuális élet is megjelenik az egyes fejezeteknél írott életmód-kitekintésekben.

„Ha a történésznek van állampolgári feladata, az az, hogy felnőttnek tekinti az olvasóit” – fogalmazott a történészprofesszor, s azt is elárulta: a legnehezebb munka a korai korszakok és a közelmúlt történetírása, előbbi azért, mert kevés az adat, a forrás (például a honfoglalás két legmegalapozottabb elméletét közölte, de nem vállalta a döntőbíró szerepét), a közelmúlté pedig azért nehéz, mert a szubjektív emlékezet sok esetben felülírja a történész narratíváját.

FRIED NOÉMI LUJZA

KŐRÖSSI P. JÓZSEF

Nyomornegydóra

Te szegény

A mai Ady Endre Elméleti Líceum a Moscovei utca 1-ben (nekem Majomsziget) valamikor a hetvenes években a Mogyorós Sándorról Alexandru Moghioroşra románosított magyar pártaktivistának és román kommunistának a nevét viselte. Na, ekkoriban jártam én ebbe a gimnáziumba talán egy fél évet se, amíg ki nem rúgattam magam. Ebben, a még nem Ady nevét viselő iskolában megkergettek. Ladányi Mihály, a csavargó, a piás, az árokban alvó részeges disznó költő *Dobszóló* című verseskönyvét olvastam éppen. Persze, a pedellus, az iskolaőr, aki megkergettett, ezt nem tudhatta, csak azt, hogy már sötét van, és én még mindig az iskolapadban ülök és olvasok. Minden este végigjárta a folyosókat, benyitott az osztálytermekbe, lekapcsolta a villanyt, télen ellenőrizte a kályhákat. Fával fűtöttünk. Azt hiszem, ott akartam aludni, ami illet is volna a helyzethez, meg az én akkori világomhoz. Az osztálytermünk Kufsteinnal, a könyvtárral volt szomszédos, ajtó is volt a két terem között, amit soha nem nyitottak meg. A néhány napra kicsapott diákok az egy-két-három napos büntetésüket itt tölthették le, papucsban. Ezért neveztük el a könyvtárt Kufsteinnak, ahol az elítéltet, például Ara-Kovács Attilát (a későbbi, Romániában egyetlen szamizdat, az *Ellenpontok* alapítóját, májusban megválasztott EP-képviselőt) gyakran látogattuk.

Nem engem akart, a könyvet kérte. Én meg nem adtam. Nem adhattam, mert nem az enyém volt. Kölcsönkönyvet nem ad csak úgy oda az ember egy idegennek. A pedellus idegen, a portás idegen, az iskolaőr idegen. A portás az ajtóban, én a könyvvel a kezemben, ami akkor még Szlafkay Személy Attila tulajdona (később azt hazudom neki, hogy nem találom, és megtartottam magamnak). Megyek a pedellus járőr felé, mintha engedelmeskednék. Odaérek, áttörök rajta, kifutok mellette. Nem bukott fel, futott utánam, kergetőztünk.

KŐRÖSSI P. JÓZSEF (1953, Nagyvárad) költő, szerkesztő, könyvkiadó. A budapesti Noran Libro könyvkiadó vezetője, a Törzsasztal estek állandó résztvevője. Legutóbbi kötete: Csendes ulti – tíz ülésben (Budapest, 2014).

Két-három hónapja, szeptemberben költözött az osztályunk ebbe az épületbe, miután a régióban, a kettes számú, Samuil Micu Klein utcai iskolában, a református templom mellett, megszűnt a magyar nyelvű oktatás, és a magyar gimnáziumi osztályokat a városban mind ebbe az épületbe, a későbbi, a rendszer-váltás utáni Ady Endre Elméleti Líceumba zsúfolták. De akkor még Alexandru Moghioroş. Gyakran megtette ezt, gondolom központi utasításra a város vezetése: megszüntették a egyes tannyelű iskolákat, és kevesebb osztállyal indítottak teljesen magyar nyelvű általános iskolát, gimnáziumot. Majd két-három év múlva, mondván, hogy nincs helye a szegregációnak, szétosztották a magyar osztályokat a román iskolákba, ismét kevesebb magyar osztályt indítva. Így kerül-tünk mi talán 1970-ben vagy '71-ben a 2-esből tanárostul a 3-as iskolába, a nagyszalontai Mogyorós Sándor-ról románosított Alexandru

Moghioros̄ba, és lettünk a város egyetlen magyar nyelvű gimnáziuma.

Az egykori Orsolya-rend többszintes, sokfolyosós „iskolakolostorának” labirintusában nem ismertem ki magam, előfordult, mint a burleszkben, hogy az engem üldöző iskolaőrrel szembefutottunk egymással. A portás többször elém került, mintha én üldözném őt, majd újra és újra át kellett törnöm rajta. Ladányi *Dobszólóját* ugyan kimenekítettem, de másnap felismert, mehettem volna papucsban Kufsteinba én is, ha ki nem hagyom azt az évet iskolástul, mindenestül egy kis ordenáré magyarkodással, amit akkor még hőstettként éltem meg. Ma már szégyellem. Ki nem csaphattak, kicsapattam magam. Ugyanis Iffjúné, a megyei tanfelügyelő felesége román irodalom óráin nem voltam hajlandó románul megszólalni.

Iskolakezdés. Monopol

Ceauseșcu ekkoriban érkezett haza Kínából, és kínai mintára már a repülőgépen meghirdette saját kulturális forradalmát.

Nem rendszeresen, de gyakran és meglepetésszerűen, ügyeletes tanárok várták a diákokat az iskolakapuban, többnyire a leggonoszabbak. Legalábbis ott úgy viselkedtek, hogy ők a leggonoszabbak. Hajpántot, szoknyaméretet, karszalagot, a fiúk hajhosszúságát ellenőrizték a gimnázium előtt, szinte már az utcán, amit ma nagy nyilvánosságnak mondanánk. Mai napig tartó szomorúság, hogy élvezték is.

Áll a kapuban kétoldalt egy-egy tanár ollóval a kezében, mellettük az ügyeletes diák vigyorog. Csak a tanár méreget szemmel, ha rendellenességet talál, jó esetben hazazavarja a 14-18 éves diákot hajpántért, karszalagért, a lányok szoknyáját gyakran felhasítják, ha térd fölött van vége.

A karszalagot vagy karszámot a civil ruhán is viselnünk kellett, az élet egy rövidebb szakaszában pedig tilos volt civil életet nem egyenruhában élni. A karszalagunk volt az egyenruhánk. De ez rövid ideig tartott, hamar visszaállt az emberibb szocialista rend, és csak az iskolában, oda menet és

onnan távozóban volt kötelező. Sötétedés után diák nem tartózkodhatott az utcán, csak felnőtt, szülői felügyelet mellett. Ez is egy rövidebb korszak.

A karszámon, fekete alapon sárga festékkel, a diák azonosító száma volt olvasható. A szegényebb és a kreatívabb szülők a három-négy négyzetcentiméteres vásznat beszegték, és sárga vagy fehér cérnával rávarrták a diák azonosító számát, amit az iskola igazgatóságától megszereztek. Lehetett őket sajnálni vagy irigyelni. Na de ők is éreztek valamit.

Az iskolakapuban a szigorú ügyeletes tanárok ezt az egyéni kreatúrát egy mozdulattal – vagy kettővel, vagy annál mégis többel – egyszerűen letépték. Addig tépték, amíg a kezükben nem maradt, utána eldobták. Az ügyesek – vagy a bénák – négy sarokban négy patenettel fogták fel a kabát vagy az egyenruha ingecskéjének a jobb karjára ezt a jövőcsökevényt. Így ők is, meg az ügyeletes tanárok is könnyen megszabadulhattak a kis vászondarabtól.

A gimnázium negyedik osztályában nyolcan voltunk fiúk, a többi tizen-négy lány. Jó arány, meg is látszott rajtunk! Egyik reggel egyikünket a hosszú haja miatt félreállították. Nyiratkozz meg! Nem borbélyhoz ment, és nem haza: bevárta a többieket, bevárt minket a bejárat előtt, bevárta a későket, kicsalogatta azokat, akik már az osztályukban voltak. Álltunk sorban az iskolakapu mellett. Ki igen, be nem. Gyorsan híre ment a heccnek. Úgy döntöt-

tünk, hogy mind kopaszra nyiratkozunk. Csak Lali nem tartott velünk, akinek akkor már tartós nője volt, a Zsuzsa, aki megtiltotta neki a lázadást, meg amúgy is lelkésznek készült, az apja presbiter, miért kellene lázadnia.

Kivártuk egymást a borbély előtt, csaknem dél volt már, az iskolába visszamenni egy féliskolányi fiúnak, kopaszon, rossz döntés lett volna. Vásároltunk az egyik közeli Alimentarában egy vagy két liter monopolt, felmentünk a Macskadombra, a Gomba vendéglő közelében leültünk a fűbe, és jól berúgtunk. Másnap a mi osztályunkban összesen 7 kopasz ült az iskolapadban, a lányok röhögtek, mi meg vártuk a botrányt. Eszünkbe sem jutott, hogy lázadunk. Kirúgás lett a vége, Kufstein, de hazaküldeni – mint az előző nap – már senkit nem lehetett.

*

Meg lehetett úszni az iskolakapu előtti ellenőrzést, ha jóval a kezdés előtt érkeztlél, vagy ha késtél tíz percet, negyedórát. A portás, pedellus, iskolaőr jóindulatán múlt, beenged-e. Többnyire beengedett, ha látta rajtad, hogy fogorvostól jössz. Te szegény.

Majomsziget

Ma is ott van az iskolakapuvál szemben, de már nem majomsziget, és nem is a Majomsziget. A Majomsziget eredetileg egy nyilvános vécét körülvevő aprócska park volt, kis termetű fákkal, bokrokkal. Combmagasságig érő kovácsolt, sokszögletes fémkorlát kerítette körül. Ezen ücsörögtünk, mint a majmok. A srácok a csajokat várták, a csajok a srácoakat. Az iskolapadból. Aztán mindenki világgá ment a párjával. Öröm volt világgá menni! Ott kellett csak nagy bátorság a cigizéshez. Én legtöbbször Csillára vártam.

Demkó bácsi

Magyar történelmet a romániai magyar iskolákban nem tanítottak, a gimnázium harmadik évfolyamának *Világtörténelem* tankönyvében Magyarország, a magyarság történel-

me talán egy oldalt kapott, egy nagyméretű fotóval. Az általános iskola 8. évfolyamán és a gimnázium negyedik évében Románia történelmét román nyelven tanították a magyar tannyelvű iskolákban, osztályokban is. Románia történelméből kötelező volt érettségi vizsgát tenni román nyelven.

Demkó bácsi magyar irodalmat tanított, ami nehezen képzelhető el történelmi háttérismeretek nélkül, ő meg nem is tudta másként elképzelni. Amikor úgy gondolta, hogy elérkezett az ideje, kinézett a szemüvegéből és szűkszavúan azt mondta: zárójel! És elkezdte. Tartott egy kis sűrű magyar történelem órát. Jegyzetelni nem engedett, elvárta – elvárta?, megkövetelte –, hogy a ceruzát tegyük le a kezünkbe. Huszonketten voltunk az osztályban, huszonkét ceruza koppant egymás után az asztalokon, kicsi kis géppuskatűz-sorozat tompított hangját hallatva.

Amikor Demkó bácsi befejezte magyar történelmi felvilágosításunkat – mondjuk, Vitéz János és Janus Pannonius kapcsán Mátyás király udvaráról, a trónöröklés belső harcairól, az egyház szerepéről ebben –, letette ő is a töltőtollat, és nagyjából negyedórára elhagyta az osztálytermet. Azt, hogy az iskola épületéből is kilépett, csak sejtettük. Amikor visszatért, erős rumszagot árasztott.

A számtalan feljelentésről csak jóval később szereztünk tudomást. Hogy ezekben a rumok elfogyasztása is szerepelt, vagy csak a tantervtől

jelentősen eltérő szemléletű magyar irodalomóra, nem lehet tudni.

De feljelenhették őt akár azért is, mert ha nem is volt kötelező olvasmány, elvárta, hogy a nagyváradi diák alaposan ismerje Dutka Ákostól *A Holnap városát*, Juhász Gyula, Emőd Tamás verseit, Nagy Endrétől az *Egy város regényét*. A Holnaposokat. A könyvtárban, azaz Kufsteinban ezek még ott voltak. Adyt a tankönyvek is említették.

Nyolcan – mint a gonoszok

Pataki előtt voltam a naplóban, ha ő hiányzott, én biztosan feleltem egész nap, minden órán. A napi felelős jelentette a hiányzókat minden óra előtt: tanár elvtársnak/elvtársnőnek jelentem, az osztály létszáma ennyi, hiányzik Pataki István. Biharról járt be Nagyváradra, gyakran elsőként érkezett, és ha már unta, hogy még mindig nincs az osztályban rajta kívül senki, megreggelizett és azonnal, még az első óra kezdete előtt eltűnt, hazament. Télen, a disznóvágások idején csak a disznótoros szagokról sejtettük, hogy ő már volt iskolában.

Pataki Pista is írt verseket, nagyon korán közölte is őket. Az abszurdoid Páskándi hatása alatt élt. *Passzus* című első könyvét én adtam ki a Pesti Szalonnánál Budapesten a kilencvenes évek legelején. Ilyeneket írt (emlékezetből idézem, mert könyvem nincs):

kerítésnélküliház

kertnélküliház

kéménynélküliház

falaiközötti

Meg ilyet is: *Vadászaton*

nyúl

róka

farkas

medve

jaj,

vetkőzőm,

én

1970-ben vagy '71-ben! Aztán meg bluesokat. Aztán meg elhallgatott. Aztán meg a rendszerváltás utáni egyik találkozásunk után, amikor jogosítványt kockáztatva kívánságára Váradról Biharra ittasan kocsihoz hazaszállítottam, búcsúzásakor, gondolom, hálából, azt mondta nekem: te is a zsidók seggéből bújtál ki.

Szlafkay Attila műfordítóként felvette a Személy nevet, amelyet Ara (akkor még Kovács) Attila (mint láttuk, szintén motoros a Moghiorosban) adott neki. Szlafkay Személy Attila németből fordított, románból meg Mircea Dinescu-verseket, később műfordításkötetei jelentek meg már Magyarországon.

Ara-Kovács Attila, akkor még csak Kovács Attila, filozófiai dolgozatokat, na meg káfkás novellákat írt akkoriban (1970-71). Egy köteget ezekből rám bízott, majd néhány hét múlva megkért, hogy égessem el, mert ő már nem akar, nem tud író lenni. Nem tettem eleget a kérésének, de a gépelt iratok eltűntek a költözések során.

Előfordult, hogy egy-egy éjszakán többször elkísértük egymást hazáig. Ő a Gilányin, mi a Rogériuszon lak-

tunk. Villamos már nem járt, mégis. Egy alkalommal megállt a Transilvania étterem Bémer téri hosszú fala előtt a két széles ablak között, és azt mondta: azt szeretném, hogy itt végezzem velem a sorozattűz. Tizenhét-tizennyolc évesek voltunk.

*

Mohácsi Laci osztálytárs is írt egy verset. Egyet biztosan. Bátor fiú volt, a folyosón is képes volt így köszönni: Kitartás, éljen Szálasi, és hozzá kart is lendített. Szaládról járt be, nagy csajcsábásznak állította be magát. Könnyű volt az ingázóknak: befelé, meg hazafelé is, fiúk és lányok között számos alkalom adódott a bűgásra télen és nyáron.

*

Megalapítottuk a *KOMOPASZEPA* (Kovács–Mohácsi–Pataki–Személy–Papp) irodalmi társaságot, és a „szervezet” kiadványának egy néhány példányos iskolai szamizdatját is összegepeltünk. Versek, fordítások, novellák. Egyik példánya éppen ezekben a hetekben került elő.

*

Demkó tanár úr havonta egyszer rendkívüli irodalmi órát tartott délután. Nem volt kötelező a megjelenés, sőt, de jöttek párhuzamos osztályokból is, sőt másodikosok, harmadikosok (tizedikesek, tizenegyedikesek is). Minden hónapra kiadott egy olvasmányt, amelyet majd a délutáni rendkívüli órán elemezni kell. Ennek az elemzésnek megvolt a kijelölt felelőse. Kovács (akkor még nem Ara) Kuncz Aladár *Fekete kolostor* című regényét kapta. Attila már akkor is, tizenhét-tizennyolc évesen kozmopolita hírében állt, és a tanári katedráról, ahol előadását megtarthatta, enyhén szólva leteremtette a remekművet. Demkó tanár úr összeomlott. Kedvenc, sőt legokosabb tanítványa a kedvenc regényét kivégezte. Nekem is meggyőződésem, hogy igazságtalanul! De nagy esemény volt, dráma a délutáni osztályteremben.

*

Voltak negatív tanárhősök, akiktől szintén sokat lehetett tanulni. Hornung, a cukrosbácsi szerepében, vagy

Vörösváry bácsi, aki biológiatanárként már egy kettes után is azt mondta: megkapod, legyen karácsonyod. És hm, hogy is hívták azt a matematikatanárt, aki látványosan fixírozta a lányainkat. Nem tudom, de jó nagy darab öregember volt.

*

Citromka. A töpörtyű nagyságú szőke rajztanár. A galériában kiépített fotóműhelyével.

*

Patakit többször próbára tettük. Rendkívüli memóriája volt. Elolvastott egy két-három oldalas szöveget, majd néhány percen belül – de csak azon belül – szinte szó szerint visszamondta. Egyszer, egyik szünetben Mark Twain *Taliga* című regényének egy részletével vizsgáztattuk. Kosztolányit is visszamondott, de azt annyira nem szerette.

*

Küldözgettük a verseinket a lapokhoz. Patakiival egyszer Kolozsvárra is felutaztunk, de csak elsétáltunk (többször) az *Utunk* szerkesztőségének főtéri kapuja előtt, bemenni nem volt bátorságunk. Kéziratainkkal a zsebünkben a következő vonattal hazautaztunk. Aztán írtunk egy levelet K. Jakab Antal szerkesztő, kritikus levelező rovatához: Tisztelt szerkesztő elvtárs! Ne haragudjon, hogy levelünkkel íróasztalán lábatlankodunk... A többire nem emlékszem.

*

1971 decemberében, éppen két hónapja múltam tizenhét, elfogadott a nagyváradai pártlap, a *Fáklya* három versemet, Nagy Béla lehetett a hétvégi melléklet rovatvezetője. A közlés feltételül szabták, hogy változtassam meg a nevem. Papp Józsefként nem jelenhetek meg, mert azonos nevű szerkesztő vezeti a lap gazdasági (!) rovatát. El lehet képzelni, milyen lehetett az! Péntek volt, szombaton jönnének a versek. Tél és hó. Akkor még lehetett kapni a boltokban Egri bikavért, vettünk egy üveggel, és a Garasos híd Szacsvaszobor felőli oldalán, lent a parton, a hóban, elkezdtük találgatni a nevem. Váradai Akármi nem lehetek, mert akkor volt már egy elsőkötetes, a *Kölyökharcsa* szerzője, Váradai B. László. Mi legyek? Közeledett a határidő, a 14 óra, a bort pedig már megittuk, ennek ellenére fáztunk. Legyél Kőrössi, mondta Tüzes Bálint, aki akkor nemcsak felfedezőm volt, hanem keresztapámmá is előlépett, és ezt korai haláláig emlegette. Rendben, de ne ipszilonnal! Ne! De azért a két ss-t megadom neked. Így lettem sokáig Kőrössi Papp József, aztán csak Kőrössi, majd Kápéjé.

Sziszzi néni

Sziszzi nénit kedveltük. Földrajzot tanított, és egyben az egyik igazgatóhelyettes is volt. Sokat utazott külföldre, olyan országokba is, amelyekről – Kína például – álmodni sem lehetett. Sok órája elmaradt emiatt, de amikor megérkezett, mesélt. Mesélt, mesélt, mesélt.

A tanárok, különösen az ügyeletesek, az órák közötti szünetekben fegyelmező szándékkal gyakran látogatták az osztályokat a Moghiorosban. Egyik alkalommal a nagyszünetben Sziszzi néni lépett az osztályterembe, és igazi bulizós hangulattal szembesült. Tizenkettedikesek voltunk. A lányok, a vendéglányok is, csaknem combtőig hajtották fel a szoknyájukat, eldobták a hajpántjukat, nagy jövés-menés, dal és kacagás, rendetlenség. Világvége hangulat, mondjuk, fél évvel az érettség és az érettségi előtt.

Sziszzi néni megkérdezte, mit jelentsen ez. Választ nem kapott. Ki az osztályfelelős? Kovács Attila jelentkezik. Sziszzi

néni ránéz, ismeri. Te maradj csendben! Ki az UTC- (KISZ-) titkár? Attila ismét jelentkezik, mert akkoriban éppen a kommunista jelenét élte, amellyel a vallásos múltját váltotta fel. Attila! Te maradj csendben! Én is így gondolom, mondja a későbbi Ara-Kovács, de előtte elmondanám, hogy...

Na de akkor már nem volt más választás, mivel maradt a bulizós hangulat, Sziszzi néninek kellett távoznia. Ez már az orgia kezdete.

Elővették az osztályfőnököt az igazgatóságon, szegény Tomory bácsit, az orosz tanárt, aki már senkit sem tanított, mert az orosz nem tanították, de nyugdíjazásáig valahogy ki kellett tartani. Attilát pedig tiszteletlen viselkedésért, na meg, mert nem képes fegyelmezni, „mindent megengedsz, Attila, az osztályteremben”, tanári kar elé citálják. Felróják neki összes bűnét, főleg liberalizmusát: fogalma nincs, mi történik az osztályban, elengedte a gyepőt, a lovak közé dobta a vezetőszarat, képtelen fegyelmet tartani, pedig az nem is lenne olyan nagy ügy, hiszen alig vagyunk huszonketten, abból is naponta hiányzik több érettségire, felvételre készülő, különórára járó osztálytársunk. Egy utecsista (KISZ-) vezetőhöz nem méltó magatartást tanúsít. Satöbbi.

Attila (akkor még nem Ara-Kovács, még nem az *Ellenpontok* alapítója) akkor már Konrádot, Eörsit, Lukácsot, Heideggert, Nietzsche-t,

Kierkegaardot olvas mindenféle nyelveken. Otthon zongorájuk is van.

Attila többször szót kérne, de nem adnak neki, az utolsó szó jogát mégis megkapja. Demkó bácsi ül mögötte, a mi drága magyartanárunk, aki magyar történelem órát is tart magyar irodalom órán. Ő nem tagja a tanári karnak, csak valahogy ott van.

Tisztelt Tanári Kar! Én ezzel az eljárással nem értek egyet, nem fogadom el ezt a testületet. Kérem, ha készül jegyzőkönyv, felszólalásomat szó szerint rögzítsék, elvégre megválasztott osztályfelelős és UTC- (KISZ-) titkár vagyok.

A mögötte ülő Demkó tanár úr, Demkó bácsi hátulról megragadja a derekát, és megpróbálja Attilát visszarángatni a padba. Hallgass! Hallgass! Ül le! Hallgass! De ő ellenáll, újra és újra felülkerekedik, vagyis talpára áll. Kivezetik a terem-ből, majd három nap Kufsteinra ítélik. Irány a könyvtár.

*

Meg kell mondani, hogy a tanáraink védeni akartak bennünket és a magyar nyelvű gimnáziumot. A rendszer és a

román iskolarendszer összes szeme minket figyelt, a magyar nyelvű iskolákat, gimnáziumokat és óvodákat. Keresték a támadási pontokat. Ha voltak is rosszindulatú tanáraink – mert persze, hogy voltak, hol nem voltak, hol nincsenek? –, Sziszi néni és Demkó bácsi ellenünk is védőerőnyőt tartott fölénk, ha megbüntetésünk árán, de akkor is.

Attilát a három nap alatt minden szünetben meglátogattuk Kufsteinban. Nem volt nehéz, mert az osztályunkkal szomszédos terem volt a könyvtár, amelyet ő a szünetekben sem hagyhatott el, és ahol a tanítási idő alatt a megalázás szimbólumává vált papucsban kellett tartózkodnia. Mi pedig, néhányan, komolyan vettük a könyvtári Kufsteint: uzsonnával tápláltuk a raboskodót, majd a végében elszívtuk a nagyszüneti bagót.

SZILÁGYI ALADÁR

Egy Reményik vers különös elő- és utóélete

Kultúra

Az Erdélyi Szépmíves Céh kiadásában, 1935-ben napvilágot látott, *Romon virág* című Reményik-kötetben – 1930. február 17-i keltezéssel – egy talányos üzenetet tartalmazó költemény olvasható:

Kiadom a részed

*Én a rivaldafényben álltam,
Te messze, messze, hátul a homályban.*

*Engem mindenki látott, – senki Téged:
Most kiadom a társ-szerzői részed.*

*Felét a zúgó, tapsoló tömegnek,
Felét a fénylő, szomorú szemeknek.*

*A néma döbbenetnek is felét,
De a szeretet egész erejét.*

*Egy vershez adtam ritmust, rímeket,
Te „csak” ihlető szenvedésedet.*

*Egy roppant sorsot példáztunk mi ketten,
De Rád nézett az Isten szívesebben,*

*Ki – míg én égő fény-gyűrűben álltam –
Álltál, szerényen, hátul, a homályban.*

Szilágyi Aladár közíró, szerkesztő (1943, Pankota). Kolozsvárott tanult filozófiát. Publicista, a Kelet–Nyugat egyik alapítója, később főszerkesztője. Elbeszélései, kritikái, tanulmányai különböző hazai és magyarországi lapokban jelentek meg. Az Erport.ro főmunkatársa, a Várad szerkesztője.

Ennyi a vers... Rejtélyekkel átszótt szöveg: vajon ki lehet az ismeretlen költőtárs, akinek járna a „társ-szerzői juss”, vajon melyik vers lehetett az, amelyikhez Reményik „ritmust, rímeket adott”, az anonim szerző pedig „csak ihlető szenvedést”? A *Kiadom a részed* üzenete a költő életében nem jutott el, nem juthatott el a név nélküli címzetthez, pedig Reményik sokat időzött Váradon: akár a Fő utcán, avagy a Kanonok soron – ahol gyakran tanyázott barátainál – szembe jöhetett volna vele az ismeretlen szerzőtárs, talán a színház valamelyik előadásán kéznyújtásnyira ülhetek egymástól, talán nem egyszer az Úri utcai Nagypostán éppen őismeretlensége vette át tőle a *Pásztortűznek* szóló levélküldeményt...

Az „inkriminált” költemény, amelynek létrejötté nyomán a költői siker fele: „a zúgó, tapsoló tömeg”, „a fénylő, szomorú szemek” fele része kiadatlan maradt, nem más, mint Reményik Sándor egyik legtöbbet szavalt, legtöbbet idézett, emblematikus verse, az *Eredj, ha tudsz!* Az azonosíthatatlan költőtárs, a vers eredeti szövegváltozatának szerzője pedig nem más, mint... **Mozog Nagy Imre nagyváradi postames-ter.** A költői mű első változatának megszületése, előlétele, névtelenségbe rejtőzése, majd álnéven való bujdokolása, utóélete nemkülönben felér egy irodalomtörténeti krimicsemegével...

1919 januárjában, előbb Erdély-szerte, majd Magyarországon, mai szóhasználatával élve: szamizdat-versek, szórólapon sokszorosított költemények özöne terjedt el titkos utakon, egy ismeretlen szerző: Végvári nevével. Az első vers, amely Pesten felbukkant, éppen az 1918. december 29-én (néhány nappal Kolozsvár román katonai megszállása után) keltezett *Eredj, ha tudsz!* volt. Pomogáts Béla a *Tiszatáj* 2005. februári számában *Végvári versek* címmel megjelent tanulmányában írja: „Annak az erdélyi magyar irodalomnak, amelynek felvirágzását és közösségi feladatvállalását a trianoni traumát követően nagyrészt a kisebbségi sorshelyzet kényszerítette ki, az első – az egész magyar nyelvterületen visszhangot keltő – dokumentuma Reményik Sándor Végvári álnéven, kezdetben Erdélyben kéziratot (gépíratot) formában, majd Budapesten kötet formában közreadott versei voltak. 1919-ben jelent meg a *Segítsetek! (Hangok a végekről)*, 1921-ben pedig a *Mindhalálíg* című versesfüzet, rövidesen ezután a két füzet anyagát egyesítő *Végvári versek* című kis kötet.”

Nagyon hamar, már 1920-ban felfigyelt, nem akárki: Kosztolányi Dezső a Végvári-versekre, és a *Nyugat* májusi számában méltatta: „Végvári a rab Erdély költője, az utolsó walesi énekes, Erdély földjén az utolsó bárd, aki a román szuronyok között a magyarság jajveszéklésének ad hangot. Föltűnése és jórészt a művészete is sokban hasonlít Gyóni Gézáéhoz. Nem tudjuk, hogy ki lappang az álnév alatt, de bizonyos, hogy annak előtte nem olvastunk tőle verseket. Egy titáni alkalom tette poétává és népszerűvé is, akárcsak Przemysl költőjét, mert költeményeit már szélteben-hosszában szavalják és olvassák az országban, itt a területvédő-liga kiadta a kis füzetét, túl a Királyhágón pedig gépírási máso-

latban, mely kézről-kézre jár.” Kosztolányi többször idéz az *Eredj, ha tudsz!* soraiból, főleg ezzel kelti föl az érdeklődést a versek iránt: „Végvári mint művész nem dolgozik meglepő eszközökkel, egyaránt fölhasználja a régi klasszikusokat és az új moderneket is, a stílje még sincs eredetiség nélkül. Szereti a regényes fokozást, mely azonban – erre vigyáz – sohasse siklik egészen a szónoklatba. Ha egy gondolata van, végigjártassa a kromatikus skáláját. »Leszek őrlő szű az idegen fában« – írja és utána: »Leszek alj a felhajtott kupában. / Az idegen vérben leszek a méreg«. Majd: »Akarok lenni a halálharang, / Mely temet bár: halló fülekbe eseng / És lázít: visszavenni a mienk«. És végül: »Akarok lenni a gyűjtőzinór, / A kanóc része, lángralobbant vér, / Mely titkon kúszik tíz-száz évekig / Hamuban, éjben / Míg a keservek lőporához ér / És akkor...!! « Szinte hallom a színész hangját, aki ezt minden álszenvedélytől menten, bensőségesen és őszintén szavalja s nyomában a feldübbögő tapsot, mely a vers természetes visszhangja. Az író az érzését pontosan lekötözte, a vers fölépítése művészi.” Kosztolányi ezzel az üzenettel zárja sorait: „Valóban új irodalmi típus ő, szomorúan időszerű és megrázó: a tébolygó és titkoníró magyar poéta, az álarcos költő. Az álarca és a mélységes fájdalom mögött bús szeretettel köszöntöm őt.”

Az előbb név nélkül, majd álnévvel bujdosó vers – akár a többi, Végvári szignóval terjedő társa – elkezdte a maga példátlan önálló életét. A Tri-

non utáni Magyarországon – persze Erdélyben soha – szinte nem volt olyan hazafias alkalom, Erdéllyel kapcsolatos rendezvény, ahol fel ne csendült volna színészek, előadóművészek, lelkes amatőrök, iskolások ajkán a maradásra ösztönző üzenet. Reményik Sándor halála után Voinovich Géza, a Magyar Tudományos Akadémia főtítkára, a Kisfaludy Társaság elnöke következőképpen emlékezett meg az eltávozott költőről a *Pásztortúzb*ben: „A nagy összeomlás után, mikor Erdély felől madár is alig tudott átrepülni az új határokon, időnként versek szállingóztak át hozzánk, új fájdalomról új hangon szólók. Korunk szégyenére, dugáru volt minden sor, lopva, csempészve szöktek át a fegyverrel őrzött sorompókon, melyeket barbár erőszak a szellem útjain is felállított. E költemények kézzől-kézre jártak Erdélyben. Ki tudja, hány menekülni készülőnek állt útjába az elszánt lelkiismereti szó: »Eredj, ha tudsz, – én itthon maradok.«”

Folyóiratunkban, a *Vár*adban 2014 nyarán, az első világháború kitörésének századik évfordulója táján folytatásokban kezdtünk közölni több részletet egy nagyváradi postameszter frontélményeket megörökítő, terjedelmes, torzóban maradt emlékiratából. Sorozatunkat a hadikórházak – háborús memoárokban ritkán megörökített – világból válogattuk, a halálos fejszét csodával határos módon túlélő fiatalember emlékeiből. Érmellék, azon belül Albis született, 1892. október 8-án látta meg a napvilágot, egy föld nélküli zsellércsalád sokadik gyermekeként. Félbemaradt önéletírása gyermek- és ifjúkorát, az első világháború előtti „boldog”(?) békeidőket, frontélményeit, kései tanulmányait és Trianon után váradi polgárként megélt éveit tartalmazza, 1924-ig bezárólag. A két világháború között nagyváradi, erdélyi lapokban olykor cikkeket, verseket közlő, vitathatatlan íráskészségű, humorú, végzettségénél magasabb műveltségű tollforgató hagyatéka hiteles dokumentum és lebilincselő olvasmány. Bevallom, szerkesztőként elég sok gondom kerekedett a nehezen olvasható, gyakran fekete tintával áthúzott, átjavított, kiegészített gépirattal, de a vasos dosszié dereka táján egy meghökkentő passzusra bukantam: „Egy, egyetlenegy versem – mert az enyém! – szándékom ellenére és tudtom nélkül futott be (ma kétesnek mondott, mert félremagyarázott) karriert, ez pedig a **Reményik (Végyvári) Sándor neve alatt ismertté vált Eredj, ha tudsz!** című költemény.”

Az általunk sorozatban közölt, majd *Jár a baka, jár* címmel 2017-ben kötetben is megjelentetett memoár szerzője így emlékezik a vers létrejöttének körülményeire: „Tatár Géza bátyám és több kollégám, valamint Ágnes (*a szerző szerelme – szerk. megj.*) ösztönzésére, addig írt verseimet fel-felolvastattam szűkebb baráti összejöveteleken. Én különösen Tatár bátyám ösztönzésére, valamint egy váratlan esemény hangulatában írtam egy verset, azoknak címezve, akik a veszély hírére, hogy itt esetleg más, nevezetesen: román világ lesz, kezdtek összepakolni és elindulni a bizonytalanságba, egy remélhetően – a békekötés előtt még körül nem határolható – számunkra meghagyandó Kis-Magyarországba. Még a nagy, a békekötést követő repatriálások előtt megindult a távozó áradata az Alföld, Debrecen, Budapest irányába. (...)

Akkori magyar postás kollégáim egy jelentős hányada is közéjük tartozott. Úgy döntöttek, hogy továbbmennek, kicsivé zsugorodott hazánk olyan területeire, amelyek – tudtunkkal – nem képezték vita tárgyát, majdani hovatarozásukat illetően. Mikor láttam ezt a nagy vándorlást, és amikor meghívtak egyik kollégánk váradi szőlőskertjében tartandó búcsúlakomájára, írtam egy verset megrendülésemben, felháborodásomban és rémületemben fogant verset, *Eredj, ha tudsz!* címmel. Úgy éreztem, ez egyik legjobb versem, mert sikerült benne felkavart érzelmeimnek megfelelő színvonalú kifejezést adnom. A ma közismert szövegváltozatát idé-

zem: »Eredj, ha tudsz... Eredj, ha gondolod, / Hogy valahol, bárhol a nagyvilágon / Könnyebb lesz majd a sorsod hordanod, / Eredj... // Szállj, mint a fecske délnek, / Vagy északnak, mint a vihardár, / Magasából a mérhetetlen égnek / Kémleld a pontot, / Hol fészekrakó vágyaid kibontod. / Eredj, ha tudsz. // Eredj, ha hirtelen / Hiszed: a hontalanság odakinn / Nem keserűbb, mint idebenn. / Eredj, ha azt hiszed, / Hogy odakünn a világban nem ácsol / A lelkedből, az élő fából / Az emlékezet új kereszteteket.« És így tovább... A vers végén a magam álláspontját is megfogalmaztam: »Itthon maradok én! Károgva és sötéten, / Mint téli varjú száraz jegenyén. / Még nem tudom, jut-e nékem / Egy nyugalmas sarok, / De itthon maradok! // Leszek őrlő szű az idegen fában, / Leszek alj a felhajtott kupában, / Az idegen vérben leszek a méreg, / Miazma, láz, lappangó rút féreg, / De itthon maradok!«

Voltak, akiket megríkatott a vers, szinte mindenkit megrendített, nagy sikert arattam vele. El is kérték legelső, nyers változatát, és én gondolkodás nélkül odaadtam. Az egyik Hughes-távírdász kolléganóm, Tauber Adél vette magához, és mint utólag kiderült, még aznap este leadta az összes nagyobb, már megszállt vagy még szabad magyar város postahivatalának, ahol szintén működött Hughes-berendezés (betűíró távirógép). Persze, ez még az eredeti változat volt, amelyet én írtam, betűhíven, nem az a kismértékben cizellált, javított, pár sorral bővített változat, amely aztán mint a Kolozsváron élt kiváló magyar költő, Reményik Sándor neve (illetőleg Végvári költői álneve) alatt vált közismertté, és ún. irredenta protokoll-verssé majdan, a Horthy-korszak nemzeti és iskolai ünnepségein.”

Mozog Nagy Imre természetesen találgatta, hogyan kerülhetett az ő neve nélkül terjesztett vers szövege Reményik Sándor kezébe. Feltételezése szerint a kolozsvári főposta táviróosztásától, vagy valakitől, aki lemásolta, kaphatta meg. Ugyanis a memoáríró emlékezete szerint az *Eredj, ha tudsz!* különböző változatokban, igen csekély szövegeltéréssel, már másnap újra körbejárt. Arról, hogy Reményik fölfigyelt a versre, továbbírta, bővítette, majd ugyanezzel a címmel Végvári álneven továbbszörta a magyar világban, Mozog Nagy mit sem tudhatott. Arról meg végképp nem, hogy a költeménynek mekkora utóélete kerekedett Magyarország-szerte

a sajtóban, a rádióban, az ünnepségeken, hiszen nem jutott magyarországi lapokhoz, rádiója nem volt, ő maga a két világháború között egyszer sem járt „odaát”, egyetlen látogatója sem volt „odaátról”, aki esetleg felhívta volna a figyelmét arra, hogy van egy ismeretlen szerzőjű, rendkívül népszerű vers, amelyiket ezrek és ezrek olvasnak, hallgatnak, szavalnak Magyarországon. Mozog Nagy Imre csupán a bécsi döntés után, 1941-ben, miután Nagyváradot Észak-Erdéllyel együtt visszacsatolták, akkor fedezte fel a verset kisebbik fia irodalomkönyvében, immár Reményik Sándor neve alatt... Hamarosan a kezébe jutott Reményik „Kiadom a részed” üzenete is, azt is megértette, hogy Reményik nem sejtette, hogy viharos sikert aratott versének ki az eredeti megfogalmazója, de az ismeretlen költőtársnak úgymond, „kiadta a sikerből a részét”... Mi több: jelezte, hogy ez a „plágium” nem plágium, és csak azért nem tud az eredeti költőtársnak szerzői jogot visszaszolgáltatni, mert... nem tudja, ki ő. Ezeknek a dolgoknak a tudatában próbálta felvenni a kapcsolatot Reményikkal, de a költő alig néhány nap múltán elhunyt.

„Volt nekem erről a versemről egy fogalmazványom – írta Mozog Nagy Imre –, az igaz. De azt a hatalomváltás napjaiban, 1919 áprilisa után beragasztottam a házikönyvtáram egyik öreg kötetének leválasztott, majd visszaragasztott kérge alá. (...) Ott szunnyadt a ceruzával írt fogalmazvány, törlésekkel, áthúzásokkal két évtizeden át. Az akkoriban gya-

kori és kiszámíthatatlan célú házkutatások elől dugtam oda, de úgy beragasztottam, hogy amikor a második bécsi döntés után kisebbik fiam tankönyvében a Végvári Eredj, ha tudsz-át fölfedeztem, leküzdve fölháborodásomat, hogy engemet megloptak (nem tudva még akkor a szerző Kiadom a részed című verséről), elhatároztam, hogy előbbá nyászom az eredetit, és leleplezem a költői csalást! De úgy beragadt a fogalmazvány a könyvfedélbe, hogy csak cafatait tudhattam előszedni, amelyekről ugyan részletek olvashatóak voltak, de nem bizonyíthattak semmit, hiszen ha rádión hallhatta, megtanulhatta bárki, lemásolhatta, és elrejthette az irredentának bélyegzett, ünnepeelt költeményt.”

Bár Reményik váratlan halála miatt nem jött össze kettejük izgalmasnak ígérkező, tisztázó célzatú találkozása, Mozog Nagy Imre, immár a *Kiadom a részed* ismeretében nem neheztelt rá, mi több: elismerőleg írt Reményik „tettéről”: „Egyébiránt az eredeti szövegen általa elvégzett szövegmódosítások és pár soros hozzáírások jó részéért csakis hála és köszönet érzése tölt el, hiszen a verset jelentősen megemelte. Vannak azonban benne szavak, sorok, hozzáírt fél versszakok, amelyeket én – ha módomban állhatott volna elemezni a változtatásokat – nem helyeselttem volna! Talán ezeknek köszönhető, hogy a különben közismert formájában, a Reményik-változatban ismert költemény az irredentizmus bélyegét hordja magán, de talán még így se indokoltan.

Ráragadt, mert a Horthy-korszak „mindent vissza!” jelszavával rendezett nacionalista, irredenta ünnepeken szavalták, széltében-hosszában. Ha valaki ezt a verset – akár a Reményik-féle változatban is – gondosan elolvassa, nem talál mást benne, mint hogy költője nem ért egyet az elmeneküléssel, az elvándorlással: ott kell megvívni a sorsunkkal, a szülőföldünkön, ahova születésünkkor lerakott a gólya. Ott próbálni a Sors ellen valamit tenni, ha rossz. És nincs semmi biztosíték arra, hogy másutt jobb lesz. – Ez van a versben, a mondandóját a lényegére kopasztva. Mi ebben az irredenta?” – Kérdezi Mozog Nagy Imre nagyváradi postamester, Reményik Sándor szerzőtársa.

(Az Arad-belvárosi református templomban április 7-én megtartott XV. Reményik-konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata. A szervezők Reményik Sándor-díjjal jutalmazták a szerzőt.)

CSONTOS MÁRTA

A lírai szövegszubjektum pozíciója Reményik költészetében

Az ember éppen a nyelvben és a
nyelvnek köszönhetően
konstituálódik mint szubjektum...

(Émile Benveniste)¹

Felépítettem tornyomat
Magamnál magasabbra:

Ember vagyok, gyarló vagyok,
Leszédülök zuhanva.
De a torony, mit építettem,
Talán-talán állni fog itten,
Habár ledőltem én...

(Solness)

A szövegértelmezést meghatározza Reményik költészetében a művészi cselekvést megvalósító alany, a költő pozíciója; egyrésztől minősíti a dolgokat, másrésztől a dolgokhoz való viszonyát is feltárja. Ez elsősorban önmaga és a természet-hez való viszonyrendszer, amelyben a 'dolgok lelke' – esetben a fák, sziklák, vizek és virágok, természeti élőlények antropomorfizált megjelenítése – olyan egzisztenciális szférába emelkedik, ahol a rendületlen kitartás, a feladatvállalás szükségességének metaforájává válik. Másrésztől versbeszédének alkotóját jellemzi az eleve elrendelésbe vetett hite, mely szerint minden elkerülhetetlen sorsszerűségben történik, erkölcsiségének mozgatórugója az örök törvény, ez minden cselekedetének mozgatórugója. „Nem az enyém a fény, csak bennem jár / Istennek köszönjétek ne nekem” – hangsúlyozza *Azt mondják...* című versében, s érezzük, hogy a deszakralizálódó, dehumanizálódó világban, önként vállalt alkalmazkodáskényszere tudatában eljuttatja a kiválasztott szerepét, s az alkotói folyamatban „etikai értékrendsze-

CSONTOS MÁRTA (1951, Győr) tanár, költő, író. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem abszolvált PhD hallgatója. Értekezésének témája Reményik Sándor költészete. Legújabb kötetei: A meggyújtott olajág (versek, 2010), Szerzők, múzsák, szenvedélyek (esszé, 2011), Egográfia 3. (aforizmák, 2012), A Seholszélén (versek, 2014), Zónahatárok (versek, 2016, mind a Littera Nova gondozásában).

re következőes és ellentmondásmentes, erkölcsi-formai mélyszerkezete szilárd és egyértelmű”.²

Az egyén szubjektív érzéseit hálás 'anyagnak' tartja Reményik a kor feltérképezéséhez. S mivel egy irodalmi szöveg létrehozása mindig és szükségképpen történeti aktusnak minő-

1. Idézi HORVÁTH Kornélia, *Tűhegyen, Versértelmezések a késő-modernség magyar lírája köréből*, Bp., Krónika Nova Kiadó, 1999. 3.

2. KÖDÖBÖCZ Gábor, *Hagyomány és újítás Kányádi Sándor költészetében, A poétikai módosulások természete a daloktól a „szövegekig”*, szerk. BITSKEY István, GÖRÖMBEI András, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2002. 23.

sül, érthetővé válik számunkra az a heideggeri kijelentés, melynek értelmében, „amikor a művészet történik – azaz ha jelen van a kezdet –, lökés támad a történelemben, a történelem először vagy éppen újra kezdődik”.³ Szembe kell tehát néznie saját történeti pozíciójával, s szubjektumként kell fogadni az objektumot, mely a poétikai diskurzusban a nyelv segítségével feloldódik, s megszünteti az ellenállást.

Reményik úgy véli, hogy a különböző világnézetek harca, a felbukkanó társadalmi problémák, a vallásbölcseleti eszmék a poézis kiteljesedéséhez vezettek, egyszersmind elmarasztalja az alacsony világfelfogást és a ’túltengő szimbolizmust’, ezek ugyanis értelmetlenné teszik a gondolatok, érzések világosságát, felismerhetetlenné teszik a kommunikációs szándékot. Ez a vélemény utal arra az alkotói felismerésre, mely szerint „a költő azonban köteles gondoskodni legalább halvány lehetőségéről annak, hogy verseit rajta kívül más is megértse”.⁴ A szöveg és befogadó közötti interszjektív viszony megvalósulását fémjelzi ez a megalapítás, ugyanis az „interszjektivitás feltételezi, hogy a szöveg **is** valamiféle szubjektum lényegjellegzetességeivel kell hogy bírjon”.⁵

A biografikus szubjektum stratégiáját nyilvánvalóan módosítja az alkotói folyamatot meghatározó tapasztalatok sokasága, így válik a lírai szubjektum szerves részévé.

Reményik művészetértelmezésének középpontjában áll a konkrét és absztrakt elemek sikeres összeegyeztetésére törekvés. A műalkotásban egyéni vonásokat kell összekapcsolni az általánossal, az egyénin tülemelkedve hordoznia kell az „igazság szimbólumát”. „Az érzés, pedig – írta maga a költő –, mit versemben kifejezek, kell hogy közösséget tartson valamivel, ami már nem *csak* az enyém.”⁶ A konkrét és elvont elemek keveredési arányán túl fontos azt is kiemelni, hogy az esztétikai princípium milyen módon van jelen (jelen van-e egyáltalán) az erkölcsi ítéletben, ezért Reményik számára a költészet nem lírai intuíció, nem érzelmek és képek összekapcsolása elsősorban. „Az erkölcsi és az esztétikai értékelés szorosan egymás mellett állnak, rokonságuk közös gyökere az, hogy mindkettő a szellem önértéke. *Nemességük foka ugyanaz. Közöttük nem lehet szó alá- és fölrendeltségről, csupán mellérendeltségről.*”⁷

Valójában a versben a költő valóság-hoz való viszonyának sajátos módon történő megrajzolásáról van szó, amit nyilvánvalóan biografikus tények és képzelőerő módosítanak, mégis üzenetének referenciája, az igazság kifejezésének igénye. Az ’in der Welt – Sein’ igénye, a világban benne-lét állapota az önmegértés lehetősége mellett a valóságot nem pusztán empirikus tapasztalatok útján kívánja megragadni.

A versszövegekből kiemelkedő költő a létezés háttérében saját értelmével a körülötte lévő viszonyrendszereket egységben kezeli, s úgy marad sajátos jelentésvilágában, hogy a valóságot újraírja metaforikus beszéd alkalmazásával, ami számára csak a megvilágosodás segítségével történhet. Ez a megvilágosodás csak Istennel folytatott párbeszéd esetén lehetséges, mely transzcendentális szférában valósulhat meg. „Az embert és a sorsát meghatározó történelmet az Istennel való találkozás lehetősége biztosítja”⁸, ami a szubjektum szellemi szférába emelését teszi lehetővé, hiszen számára a *lélek* az ember maga. A testet el kell viselnie, de megbékélni sohasem tud ezzel a testtel, melyet mint lélek egyszerűen

3. HEIDEGGER, Martin, *A műalkotás eredete*, Bp., Európa, 1988. 117.

4. REMÉNYIK Sándor, *Kézszerítés*, i. m. 391.

5. HORVÁTH Kornélia, *Tűhegyen, Versértelmezések a későmodernség magyar lírája köréből*, i. m. 19. Vö. 29–30.

6. REMÉNYIK Sándor, *Kézszerítés*, i. m. 394.

7. *Kézszerítés, Etikai és esztétikai érték = Válasz Csiki Endrének*, 404.

8. NYÍRI Tamás, *A filozófiai gondolkodás fejlődése*, negyedik. bőv. kiadás, Bp., Szent István Társulat, 126–129.

használatba vett földi élete során. Így kerül az általa létrehozott szöveg fölé, így írja újjá a valóságot a maga privilegizált módján. „Sötét anyag: ím lebirkóztalak / Belőled lettem: ám urad vagyok, / A ködbeszédült völgyfenék fölött / Az ormokon – az én fényem ragyog...”⁹

Reményik vállalt szerepében, „melyet meg nem ingat semmi csáb”, a szubjektum megtartó ereje emeli magaslatokra, a szubjektum és az általa létrehozott szöveg között azonban folytonos az idegenségérzés, ezért folyamatosan az elfogadás és taszítás dichotómiájában mozog. „Ki vagy, te félelmetes idegen, / Akit költőnek nevez a világ...”¹⁰

Az analitikus pszichológia és a költői műalkotás kapcsolatát vizsgálva Jung az alkotót „második személyként” kezeli, a költőnek „engedelmeskednie kell, és követni a látszólag idegen impulzusokat, érezve, hogy műve erősebb, mint ő, és ezért olyan hatalmas van fölötte, aminek nem írhat elő semmit. Ő nem azonos az alkotó formálódás folyamatával; tudatában van annak, hogy műve alatt áll, vagy legfeljebb mellette, mint egy második személy, aki egy idegen erő bűvkörébe került.”¹¹

A kettőség kínzó érzésének feszültségteremtő ereje vonul végig egy másik vers sorain. „Hát én, a teremtés elfeledettje, / A hivatások nagy számkivetettje?... / Számomra hol legyen a hely, a pont, / Mit végórákra a végzet kioszt?...”¹²

Reményik személyiségének kiteljesedéséhez, kontemplatív szerepvállalásához az „Isten-kép archetípusa”¹³ felé fordul, s ezzel egyidejűleg „önidegenségét azonosság provokációjával”¹⁴ kívánja feloldani. „Egy istenarc van eltemetve bennem, / S most ásót, kapát, csákányt ragadok, / Testvéreim, jertek, segítsetek, / Egy kapavágást ti is tegyetek, /

Mert az az arc igazán én vagyok...”¹⁵

A jó és a rossz ágostoni megközelítése, a szabad akaratból történő választás lehetősége központi probléma Reményik költészetében. Mindez magában foglalja a változtatás képességét is, hiszen ez a kulcs a jó és a rossz megkülönböztetésére. Csak az isteni kegyelemben részesülők képesek arra, hogy a jóra való szabadság birtokosai legyenek, ez pedig

9. REMÉNYIK Sándor, *Forma, Összes versei I.*, i. m. 22. A szellemtudományos lélektan eszméjének felvetése során, Dilthey, Über vergleichende Psychologie, Beiträge zum Studium der Individualität című munkájában

összehasonlító lélektan keretében kidolgozta azokat a típusokat, melyek például a költőt, a vallásos embert vagy a gyakorlatias dolgokban jártas személyt jellemzik. Az interpretáció véleménye szerint szellemtudományi, filozófiai, ismertelméleti tényezőket is igényel. A világnézettípusok kialakulása során embertípusok alakulnak ki. Ezzel a vizsgálódással Dilthey már a karakterológia felé mutat. Nyilvánvaló, hogy a kultúrjavak segítségével, azoknak birtokában juthatunk el a lelki tevékenységek mélyebb megértéséhez. Dilthey hermeneutikájában Reményik nem lehet természet ember, hiszen nem a testi kielégülés a legfontosabb számára.

Nem is tisztán heroikus típus, mivel életformája nem a küzdelem, sokkal inkább sorolható a kontemplatív típusok közé emberi alapmegnyilvánulásaiban. Mégis, ha lehetne pontosabban körülírni, főként a Dilthey halála után három évvel később színre lépő Spranger 'életformáinak' ismeretében, a személyiség etikája lelki struktúrákat alkot, melyek hozzájárulnak a karakter megítéléséhez. Ezek ismeretében Reményik kontemplatív-passzív heroikus alkat, mivel a cselekvőképességre való hajlandóság ott van a sorok között, csak fizikai állapota és életfelfogása nem teszi lehetővé a heroikus attitűd felerősödését. Vö. LÉNÁRD Ferenc, *A lélektan útjai*, Bp., Franklin-Társulat, 1989, 167–170.

10. REMÉNYIK Sándor, *Az a félelmetes másik, Összes versei I.*, 218.

11. JUNG, Carl G., *Az analitikus pszichológia és a költői műalkotás* = BÓKAY Antal, ERŐS Ferenc, *Pszichoanalízis és irodalomtudomány*, Bp., Filum, 998. 99.

abban a predestinációban nyilvánul meg, mely elfogadja, hogy Isten figyelemmel kíséri az egyes emberek számára kijelölt életutat. Ennek elfogadása közelít Kierkegaard álláspontjához, mely Isten iránti szenvedélyes elkötelezettségről tesz tanúbizonyságot. Ezért a lényegi megismerést az egzisztenciára, a szubjektivitás igazságára vonatkoztatja. „Létező személy számára csak a szubjektív igazság lehet vezérlő, melyet objektív bizonytalanság és szenvedélyes bensőség jellemez. Miközben soha nem rendelkezhetünk objektív bizonyossággal Isten létezéséről, az egyén saját életében igazgató teheti Isten létezését azzal, hogy elkötelezi magát, és úgy él, mintha Isten valóban létezne.”¹⁶ S a morális személy, miként a fenti vers is mutatja, Istennel való önzonosságát hangsúlyozza.

A reményiki szubjektum pozícióját nagymértékben meghatározza az a tény, hogy olyan egymás mellett élő kultúrkörökkel kereste a párbeszédet, melyek egy közös hagyományban gyökereztek, ez az interkulturális pozíció teremtette meg az elfogadást, a befogadást, a visszautasítást, az előítéleteket. (Lucian Blagának ajánlott versében nagyszerűen tükröződik az a beszédpozíció, mely a közös történelmiség elfogadása mellett a kialakult helyzetben mégis egyfajta visszautasítást, távolságtartást fogalmaz meg). „A történelem utal a valóságra, még akkor is, ha a történelem a múlté.”¹⁷

A megváltozott politikai viszonyok keltette 'világfájdalomközvetítés' kivonja Reményiket a történelmi objektivitásból, saját szubjektumának kudarcélményét vetíti elének távlatnélküliséget sugárzó önelidegenítési szándékával. „Még élek és még mindig dalolok, / De már a szívemet / Kitépték keblemből a viharok, / S úgy zengetik: tőlem idegenül. / Rajtam át / Dalolnak régelhantolt istenek, / S önnön beszédemre nem ismerek – / És rajtam át a Végzet teljesül.”¹⁸

A szövegszubjektum pozíciója tehát szorongástudatának világbevetttségét interpretálja, a létezés háttérében, alkotói folyamata újrajátszásában, egy örökké elérhetetlen horizonton, intellektuális tisztánlátással vállalja az önelrejtettséget, amelyben kívülről, kikezdzhetetlen elkötelezettségét tudatállapotának szkepticizmusa gyengíti. Éppen ez a kettősség teszi szükségessé a viszonyokat feltáró ellenpólusok alkalmazását, a jelentések interakcióját, az erkölcsi-formai mély-

szerkezet összefonódását. „Mert én vagyok a foglalat, / Mely minden arc-ról egybegyűjti / Az ős-testvér vonásokat. / Én vagyok az ötvözet / Melyben tűz a vízzel összefér, / S a híd vagyok, mely átvezet, / S a sarkoktól a trópusokig ér.”¹⁹

A szövegvizsgálatból azonnal egyértelműen kiderül, hogy 'ötvözet' volta okozza megfeszítettségi állapotát, hiszen az „ellentmondások minden dárdáját szívébe mártva” adja teljes önmagát, mely hol erősíti, hol gyengíti karizmáját.

„Diszharmonikus elemekből harmóniát teremteni: ez a költő feladata tulajdonképpen”²⁰ – vallja Reményik a *Gondolatok a költészetéről* című írásában, melynek fő vonalvezetésében a költő magánya és az alkotó egyénisége rokon fogalomnak tekinthetők,

12. Uo., *Igaz*, 214.

13. JUNG C. G., *Gondolatok a vallásról és a kereszténységről*, ford. Bodrog Miklós, Bp., Kosuth Kiadó, 1966. 30.

14. BALÁZS Tibor, *A romániai magyar létköltészet története 1919–1989*, Bp., 2006. 121.

15. REMÉNYIK Sándor, *Istenarc*, Összes versei I., i. m. 386.

16. *Bevezetés a filozófia történetébe, A preszokratikusoktól Derridáig*, szerk. BOROS János, LENDVAI L. Ferenc, Bp., Osiris, 2009, 169–170.

17. RICOEUR Paul, *Az interperitációról = A diszkurzus hermeneutikája, Paul Ricoeur válogatott tanulmányai*, ford. és szerk. KOVÁCS Gábor, Bp., Argumentum Könyvkiadó, 2010, 9.

18. REMÉNYIK Sándor, *Még élek...*, Összes versei I., i. m. 239.

19. REMÉNYIK Sándor, *Ötvösmunka*, Összes versei I., i. m. 263.

20. REMÉNYIK Sándor, *Gondolatok a költészetéről = Kétszoritás*, i. m. 455.

mindezt szükségesnek tartja az egyetemes emberi feltáráshoz. Ebben a kettősségben a küzdés fontossága az egyéni lelkiismeretről a közösség életének területére fókuszál. „Az életküzdelem, melyet sors- és köteleességként ismernek el, majdnem kizárólagosan úgy látszik [...] mint bizonyos közösség küzdelme [...]. Ezt kultúrfeladatnak tekintik. Nem más tehát, mint küzdelem bizonyos nyilvános bajokkal szemben. Ezeknek a bajoknak az elítélésében felcsendülhet őszinte erkölcsi meggyőződés is [...]. Minél inkább érinti azonban ez a baj a közösség jólétét, annál jobban redukálódik a baj fogalma belső gyengeség fogalmára, melyet le kell küzdeni, és külső ellenállására, melyet le kell győzni.”²¹

A reményiki szövegszubjektum pozíciója tehát nyilvánvaló; egyrésztől önmagához való viszonyában lesz teljességgel önmaga, igazi énje pedig Istenhez való viszonyában új minőségben jelenik meg. Sajátos paradoxon ez, amikor önmagát állítja Istennel szembe, mint a „teremtés elfeledettje”, fél azonban önmaga megsemmisülésétől, hiszen kétségbeesésében is mindenekfölött önmaga próbál lenni, ezért (akárcsak Balassi Bálint tette) feltételeket szab Istennek. „Ha azt akarod, hogy dícsérjelek / Szárnyaló énekkel, én Istenem: / Adj enyhülést, ne próbálj engemet!”²²

Kierkegaard gondolatait érezzük a sorok közül kicsengeni, aki így tárja fel az énjéről való tudat fokozatait: „[...] új minőséget és minősítést kap az énem azáltal, hogy ő az Istennel szemközi énem. Ez az énem többé már nem a pusztán emberi énem, hanem az, amit abban a reményben, hogy nem értenek félre, teológiai énemnek, az Istennel szemközti énemnek neveznék. Micsoda végtelen valóságot kap az énem azáltal, hogy annak a tudatára jut, hogy Istenért van itt, azáltal, hogy olyan emberi énné lesz, melynek mértéke Isten!”²³

Az Istennel szemközti én önreflexiójában Reményik saját bizonytalanságának csapdájába esik, önmaga számára is megközelíthetetlené válik, „az értelmező és az értelmezés tárgya azért nem tud elkülönülni egymástól, mert a tárgyat imagináriusan maga az interpretáció hozza létre saját maga számára.”²⁴ Saját biografikus énjével és történeti pozíciójával szembenézve Reményik nem igazán tudja a számára végleges megoldást kínáló stratégiát felállítani, így önmaga

számára is megfejthetetlen marad. „Akinek lénye nem rokon velem / Annak a pillantása fennakad / Egy fénytelen, vak, konok üvegen. / Az nem látja meg bennem önmagát, / Az engem magának százszor felád / S én százszor megoldatlan maradok, / Hieroglif, hieroglif vagyok. // Isten előtt így állok én is, / Az Ős-hieroglif előtt, / S oldozgatom, oldozgatom, / De annyit értek csak belőle, / Amennyi lényemmel rokon.”²⁵

A szövegszubjektum rekonstruálása nem könnyű feladat a nyelv interszjektív voltának következtében, a szerző jelenléte azonban szubjektumának jellegzetes vonásait kell hogy mutassa. „A szöveg, mint az egyedi beszédaktus megvalósulása, nemcsak mindenkor individuális,

21. HUIZINGA, Johan, *A holnap árnyékában, Korunk kulturális bajainak diagnózisa*, Bp., Windsor Kiadó, 1996, 95–96. A szerző az Élet és küzdelem fejezetében hangsúlyozza, hogy az ember egész lelki életének terminológiája a küzdés birodalmában mozog, ugyanakkor az etikában követelmény, hogy a cselekvést az „egyéni lelkiismeret mélyén nyugvó kritériumnak kell jóváhagynia”.
22. REMÉNYIK Sándor, *Ne próbálj, Összes versei I.*, i. m. 388.
23. KIERKEGAARD, Sören, *Az énemről való tudat fokozatai, A határozomány: szemközt Istennel* = idézi: *A filozófa* (TURAY Alfréd, NYÍRI Tamás, BOLBERITZ Pál), ford. TURAY Alfréd, Bp., Szent István Társulat, 1992, 164.
24. KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Történetiség – Megértés – Irodalom*, Bp., Universitas, 1995, 68. I.
25. REMÉNYIK Sándor, *Hieroglif, Összes versei I.*, i. m. 204.

hanem kiküszöbölhetetlenül személyes is lesz; amennyiben tehát az irodalmi – s főként a lírai – szöveget beszédaktusként tekintjük, nem tagadhatjuk meg tőle a szubjektumra valló természetet.”²⁶ A versszöveget elrendező szubjektum, jelen esetben Reményik, érezhetően írás közben alkotja meg a szövegszubjektumot, mely számtalan esetben bizonyítja, hogy önismerete hiányos, ön maga elrejtettségében nem képes igazi valóját egyértelműen feltárni. „Az élet-erdőn eltévedtem, / Elvesztettem magam, / Önnönmagamat vesztettem el.”²⁷ „Ne nyúlj hozzám... / A Hangulat vagyok, / Isten szívéreől most szakadtam le...”²⁸

Az egzisztenciális megértés valósága számtalan Reményik-versben mutatkozik meg, ezek közül a szövegszubjektum pozícióját igazán meggyőző módon illusztrálja a *Lobogódász* című. „Fekete fenyőlobogók közt / Lobog egy hófehér: / Én vagyok az, – fehér ruhámba / Belemarkolt a szél. // Az Isten ezt a szirttetőt / Lobogódászba vonta, / Fennen lobognak zászlai: / Fekete-fehér pompa. / Zászlótestvérek, bús fenyők, / Rivalljon most az ének: / Egy roppant kéz utánam nyúlt / És kitűzött közétek. // Zászló vagyok, zászlók között, / És feszülök a szélbe, / És nőni érzem magamat / Az időbe s a térbe. // S az időn túl s a teren túl / Az örökkévalóba, / Én, lélek, egyetlen való: / Az Isten lobogója.”²⁹

A zászló metafora nem véletlenül jelenik meg ebben a versben, az 'Én' metamorfózisa alakváltozásban nyilvánul meg, s az egzisztenciális történések egész folyamatát végigkíséri. Érzéki-szemléletes formában, a poliszémia eszközeivel alkotja meg sajátos jelentésvilágát. A művészi szöveg teremtő eszközei közvetett módon járulnak hozzá a transzcendenciális magasságokba nyúló világ hiteles ábrázolásához.

Reményik Isten munkáját dicséri a fekete-fehér pompában. A teremtés mesterműveként jelenik meg a táj, az ember nélküli állapot méltóságába és megbonthatatlan szépségébe azonban belép az ember, megvalósul a világgal való együttlét. Az összekapcsolódás mégsem problémamentes, erre utal a „bús fenyők” jelenléte, és a „rivalljon” ige, mely nem pozitív töltésű, hangulatában éppenséggel sértő, mintha a nagy, békés összetartozást valami erőszakosan megzavarná.

Az embert térben és időben jeleníti meg, így helyezi bele önmagát a történetiség folyamatába, így érti meg a teremtett ember világrajöttének értelmét, a világhoz való tartozásának szükségességét. Az ember léte időhöz kötött, az idő végessége határt szab ittlétének, az ittlét történetiségének vége pedig a halhatatlanságba, az örökkévalóságba vezető út.

A lírai szövegszubjektum – itt összegzett formájában – Reményik életművére általánosan jellemző. A legelső és a legutolsó verseskötete között természetesen tapasztalható egyes esetekben bizonytalanság, tisztázatlanság. És – természetesen – neki is vannak kevésbé sikerült versei, melyekben az általánosan jellemzőnek gondolható karakter mellett más, eltérő pozícióban jelenik meg a lírai én.

26. HORVÁTH Kornélia, *Tűhegyen*, i. m. 24.

27. REMÉNYIK Sándor, *Az igazi*, *Összes versei I.*, i. m. 377.

28. Uo., *A megfoghatatlan szól a poétához*, 415.

29. REMÉNYIK Sándor, *Lobogódász*, *Összes versei I.*, i. m. 351–352.

HolnapUtán a váradi tavaszban

Kritika

A HolnapUtán Fesztivál a fiatalokat helyezi középpontba, kőszínházak és független társulatok, valamint főiskolások előadásai váltották egymást az idén hetedszerre megrendezett seregszemlén. Fazakas Márta fesztiváligazgató és csapata három országból nyolc társulatot hívott meg, s a tizenkét előadás többsége jelentős művészi színvonalat képviselt.

Az előadások jellemzően önmagunkkal és félelmeinkkel szembesítettek, a múltat és a jelent dolgozták fel a humor mögé rejtve a drámát, amelyben élünk és élünk – sőt a jövő sem tűnik túl fényesnek.

Menekülés a halálba

A tavasz ébredése Frank Wedekind talán legismertebb drámája. A 19. századi mű félelmetesen aktuális: a társadalmi elvárások, a szülők önzése, az iskola kegyetlen merevsége a gyermekek bezárkózásához, kirekesztéséhez vezet. Az érzékek és érzelmek, a szerelem, a nemi ébredés megrázó időszakában egyedül

maradnak. Nincs felnőtt, aki biztonságot nyújtana, magukra utáltak. A felnőttek a társadalmi elvárások és az önmaguk elképzeléseinek a világába zárkózva képtelenek vagy nem akarják észrevenni, tudomásul venni a kamaszok belső és külső világát. Elzárkóznak attól, hogy felbolygassák a nyugalmukat, az életük rutinját, nehogy rosszat mondjanak róluk a hozzájuk hasonlóknak. Az iskola, a tanárok elrejtőznek a „rend és fegyelem” mögé, meg sem próbálják megérteni a „fegyelmetlenség, a rendbontás” okait. A kamaszok a szabadságot, a boldogságot keresik, csak élni szeretnének. Nincs, akivel megbeszéljék gondolataikat, egymásra utáltak, magányosak. Boldogságkeresésük, szabadságvágyuk óhatatlanul tragédiához vezet a szabadságot és boldogságot „erkölcstelennek” tartó társadalomban.

A szatmárnémeti Harag György Társulat fizikai színházi előadását Györfi Csaba rendezte, Tőkés Imolával koreografálták. Czvikker Katalin dramaturg szövege a dráma lényegét ragadta meg, ami hozzájárult nemcsak Wedekind gyermektragédiájának megértéséhez, de az előadás költőiségéhez is. Mozgásvilága, a költőiségen túl, beenged a kamaszok belső világába, kavargó érzelmeikbe, magányukba, szerelmükbe. A koreográfia és szöveg ötvözése, az előadás izgalmas felépítése teszi maivá a produkciót, indokolja a fiatalok menekülését a halálba. A látottak óhatatlanul eszembe

juttatták a statisztikát: egyre több kamaszkorú fiatal vet véget életének.

Kérdések a szülőföldről

Nagyszerű, amikor fiatal alkotók fogalmaznak meg kérdéseket a szülőföldről, a nemzetek együttéléséről, családról, kivándorlásról. Lovassy Cseh Tamás írta és rendezte a *Románia 100* című előadást. A Váróterem Projekt egyike a kevés erdélyi független színházaknak, fiatal alkotók kitűnő lehetősége be- és megmutatkozni. A cím megtévesztő is, meg nem is, hiszen amit itt és most közösen megélünk magyarok és románok, családok, közösségek és egyének, az a különbözőképpen vizsgált múltban gyökerezik. A szerző-rendező generációja úgy cipeli ezt a múltat, hogy számára a sokat emlegetett szülőföld torzóban maradt agyagszobor vagy virágoskertnek álmódott kert, melyben nem nőnek virágok. A szép családmodell helyett feszültséggel, elfojtott sérelmekkel, apai-férji tekintéllyel teli, dermesztő közös étkezések. A közösség sokkal inkább önző, opportunista egyének érdekeinek szövetsége. Látszatok. Kiürült jelszavak. A fiú képtelen eligazodni a hazugságok és féligazságok tengerében. Úgy dönt, elhagyja a sokat emlegetett szülőföldet, és más földön próbál meg élni, boldognak lenni, levetni magáról a múlt béklyóit.

Lovassy Cseh nem ítélezik, megmutat, közvetít, okosan és hatásosan. A feltett kérdéseken érdemes elgondolkodni, hátha élhetőbb lesz a szülőföld.

Jelenben a múlt

Szembenézni a múlttal, a jellel és jövővel nem kis feladat, olyan tükröt tartani, amiben nem a legszebb énünket látjuk, hatalmas kihívás. Ez a tükörtartás viszont a színház lényege.

A budapesti Örkény István Színház Svetlana Alekszijevice Nobel-díjas fehérorosz szerző *Secondhand – Szovjetűdök* című könyvének színpadi adaptációjával (dramaturg: Gábor Sára) szerepelt a Szigligeti Színházban. Az előadást Bagossy László és Kovács D. Dániel közösen állította színpadra a budapesti Színház- és Filmművészeti Egyetem harmadéves szín-

házrendezői osztályának hallgatóival. A szereplők is keverednek: nagynevű művészek játszanak együtt az egyetemi hallgatókkal.

A könyv szerzője körbejárta a poszt-szovjet országokat és interjút készített a birodalom bukásáról, a csernobili katasztrófáról, életérzésekről, élethelyzetekről. A színpadkép: ócska ruhák halma (díszlet és jelmez: Ignjatovic Kristina). Elhasznált tárgyak között elhasznált, felhasznál

emberek. Történet nincs, történetek vannak, monológok, jelenetek életről és halálról, túlélésről. Csernobilban az operatőr (Polgár Csaba) le kell tegye a kamerát, mert a borzalmak egy bizonyos szintje fölött már nem lehet kívül maradni, nem lehet filmezni. A fiát gyászoló apa (Csuja Imre) meg-rázó őszinteséggel előadott monológja, Pogány Judit fájdalmasan nevetséges hite a letűnt rendszerben, Bíró Kriszta és Zsigmond Emőke rettegése a metróban a gerjesztett terror-veszélytől, Csákányi Eszter menedzsersmosoly mögé rejtett nyomorúságos élete mind megrendítő pillanatok. Az ilyen jelenetek alkotják az összképet, s megfogalmazódik a kérdés: hogyan tovább?

Első alkalommal látogatott Nagyváradra a szabadkai Kosztolányi Dezső Színház. A vajdaságiak előadásai nem egyszerűen vívták ki a hatalmon lévők rosszallását. A társulat jellemzője a kritikus színház, a szociális és politikai érzékenység, a művészet szerepének hangsúlyozása. A Váradon látott pro-

dukciójukat Kokan Mladenović szerb rendező állította színpadra, aki szinte minden előadásával nyer egy vagy több díjat, ha éppen díjaznak az adott seregszemlén. A színház fenegyerekének is nevezett alkotó előadásai-ban, megszólalásaiban is szót emel a politikai idiotizmus, a társadalmi igazságtalanságok ellen, hangsúlyozza a művészet és a színház szerepét, hogy rámutasson a visszasságokra.

A *Felhő a nadrágban* is többszörösen díjazott. Kegyetlen revü a szerbiai, de tágabb értelemben egész térségünk valóságáról. Majakovszkij *A forradalom tíz üzenete* című versére megfogalmazott válaszok lesújtó képet festenek szabadságról, diktatúráról, félelemről, emberi jogokról, igazságról. Az előadás alcíme: Vlagyimir Majakovszkij azonos című költeménye nyomán. És itt jön a meglepetés: a szovjet költő sosem írt ilyen verset, a tíz üzenet kitaláció. Gyanús volt az előadásban az emberi jogok „üzenet”. Színes jelmezek, bohóctréfákat, revüt idéző jelenetek, erős, kemény, szókimondó előadás. A szereplők rózsaszín szemüvegeket osztogatnak, azon keresztül nézzük a világot, különben elkezdünk gondolkodni és kiderül, elhisszük a propagandát, elnézzük a hatalmasoknak a jogtalanságot és törvényszegést, bármit megtehetnek művészekkel, mert a rózsaszín szemüveg megóv a valóságtól. Harsány, groteszk Mladenović előadása, a színészek fergetegesen játszanak. Aztán lekerül a szemüveg, és kiderül: a nadrágban jobb esetben felhő van, rosszabb esetben valami bűzlőbb, de

még az sem, csak a nagy semmi, holott kellene a bátorság a szembeszálláshoz.

Jelenben a jövő

Az *Eklektikon 2048* egy trilógia befejező része, amelyben „A Kánon Főmesterei nem tudják csillapítani a kedélyeket a Galaktikus Irodalomban. Napkelet felől seregek gyűlnek, hogy elpusztítsák a Nyugatot. Babits Mihály és tanítványa, ifjabb Arnóti Dezső fel kell hogy vegyék a harcot egy minden eddiginél hatalmasabb erővel szemben. Ám a múlt sebei felszakadnak, s elszámoltatnak a bűnösök...” – írta a tavaly novemberi bemutató előtt a *színház.org* a Miskolci Nemzeti Színház és a k2 Színház produkciójáról, melyet Benkó Bence és Fábrián Péter állított színpadra, a szöveggönyvet pedig a két rendező és Zságer-Varga Ákos jegyzi.

„Az Eklektikon egy gépezet, amelybe könyveket tölthetünk fel, így kialakul egy irodalmi kánon, amit ha az emberek agyába sugároznak, megteremtődik a kulturális emlékezet. Ám ami nem kerül be a gépbe, azt elfelejtik az emberek. Így indul meg a harc az Eklektikon irányításáért. Ki dönti el azt, hogy mi a jó és mi a rossz? Ki szólhat ebbe bele és milyen alapon? Lehet-e a kultúrát objektíven, teljes mértékig szakmai szempontok alapján mérlegelni? Ezeket az örök kérdéseket veti fel az előadás, amelyekre persze választ mi sem találunk. A cél az, hogy életben tartsuk azt az erkölcsi parancsot, hogy minderről gondolkodnunk kell. A kultúra birtoklásáért folytatott harc sose ér véget, de az igazság kereséséről nem szabad lemondani, ezért kell újra és újra beszélni róla. De persze a komoly gondolatokat reménnyel, rengeteg humorral és különleges látványvilággal ellenpontosozzuk” – mondták a már említett portálnak a rendezők.

A pándimenzionális végjátékban – ahogy alkotásukat nevezik – a Nyugat és Napkelet küzd a polcért a galaktikus könyvtárban. A küzdés mibenlétét jelzi, hogy a nyugatos Babits küzd a napkeletes Tormay Cécile-lel. Irodalmi alakok és szereplők jelennek meg a sci-finek álcázott fergetegben. Megkapja a magáét Jókai, de nem kímélik Zrínyit és Janus Pannoniust sem. Utóbbiak a Főmesterek, amúgy az Irodal-

mi Tanács nagyon hajaz a Star Warsre, és számos végtelenül mulatságos jelenet váltja egymást. Az alap Babits *Elza pilóta* című regénye, a lényeg viszont a napjainkban is keményen feléledt kultúrharc.

Csehovtól Amszterdamig

Zsótér István új fordításban állította színpadra a budapesti főiskolásokkal Csehov drámáját, a *Meggyeskertet* (évtizedekig *Cseresznyeskert* címmel ismertük). A kétórás előadásban a fiatalok váltották egymást a szerepekben, így hamar kiderült, kinek áll jobban Csehov, ki érti, érzi jobban azt vagy ezt a pusztuló világot, a múlt konzerválásának értelmetlenségét, az új elutasítását. Érdekesekek voltak a szerepcserék, de maga az előadás hagyott kívánnivalót. Persze, gyakorlatnak, vizsgának megfelelt.

Kárpáti Péter írta és rendezte a *Tűznyelők* című előadást. Tévhitek, összeesküvés-elméletek, szorongás, rettegés. A józan ész, a logika és tudomány elutasítása. Dinamikus előadás, mulatságos is, ha nem gondolunk bele, hogy a közösségi hálón, egyes médiákban, kisebb-nagyobb csoportokban terjedő álhírek és végül is nevetséges elméletek mennyi kárt okozhatnak a társadalom, az egyének tudatában.

A *Nyíregyháza utca* Amszterdamban van. Ott dolgoznak a szabolcsi nyomortanyáról szerencsét próbálni induló és szinte rabszolgasorba

került lányok. Szilágyi Eszter Anna darabjában nincs romantika, csak kemény valóság. Dokumentumerejű, de nem dokumentumdráma. Nem is dráma, musical. Ezek a lányok nem az irodalomból ismert „bukott nők”, hanem a futtatók által fogva tartott és szexmunkára kényszerített nyomorultak. A kirakat-soron ők a legolcsóbbak, ők nem védekeznek betegségek ellen, nem tartanak szünetet. Novák Eszter rendező zenés drámát állított színpadra, s a játékban hangsúlyozódik a darab sajátos nyelvi kettőssége: a költői-ség és vulgaritás. A lányok történeteiben jelenik meg a rettegett futtató, a perverz vendégek, a zárt világ, ahonnan aligha van tovább. Legfeljebb haza, ahol semmi jó nem vár. Bol-dogulni jöttek, s utolsó pillanatig remélnék. A holland segítő szervezetek, a jól öltözött, konferenciákon a problémákat megoldani akaró hölgyek nagyon távol állnak ettől a világtól, aligha képesek megérteni, miért nem „akarnak” szabadulni ezek a lányok.

Novák eszményien vezeti a budapesti színművészeti egyetem végzős színésznőit, a szerepek kidolgozottak, minden pillanat feszült. Semmi ellágyulás, semmi sajnálkozás, csak kemény valóság. A lányok a nyomorból jutottak a pokolba, és nem jókedvükben indultak útnak.

A fesztivál napjaiban a Magyar Színházi Szövetség első alkalommal szervezett szakmai megbeszélést irodalmi titkároknak, hat színház tizenhat művészeti munkatársa dolgozott együtt Ungvári Zrínyi Ildikó egyetemi oktatóval, illetve Takács Gáborral, a budapesti Káva Kulturális Műhely művészeti vezetőjével.

A budapesti, kolozsvári és marosvásárhelyi színisékkel Novák Eszter rendező, a váradi színház művészeti vezetője tartott műhelyfoglalkozást.

Nagyon hamar elfogytak a jegyek, az érdeklődés és az előadások utáni vastaps azt is bizonyította, hogy a váradiak megszerették, magukénak érzik a HolnapUtánt.

SIMON JUDIT

Újabb merítés Debrecenből

Grafikák, fotók, festmények, kisplasztikák a Tavaszai Tárlatról

Kiemelés címmel nyílt meg a Körösvidéki Múzeumban a 27. Debreceni Tavaszai Tárlat díjazottjainak kiállítása. Korábban, január és március között, a debreceni Kölcsey Központban mutatták be jutalmazott alkotásaikat a kortárs képzőművészek. A harminc éves múltira visszatekintő tavaszai tárlat „merítést jelent a kortárs helyi művészetből”, mondta a nagyváradi megnyitón Komolay Szabolcs, Debrecen kulturális ügyekkel foglalkozó alpolgármestere.

Legutóbb, 2016-ban, a nagyváradi vár adott otthont a Debreceni Tavaszai Tárlat retrospektív, huszonöt évre visszatekintő kiállításának, szintén a Festum Varadinum keretében.

A Debreceni Tavaszai Tárlat hivatásos debreceni vagy onnan elszármazott kortárs képzőművészek előző évben díjazott munkáit sorakoztatja fel, a *Himnusz* szerzőjének egykori, rég lebontott háza mellett felépített, 2006-ban megnyitott központban. A festményeket, grafikákat, fotográfiákat, plasztikákat hagyományosan a már a Tavaszai Tárlat előtt megnézhetik a debreceniek. 2018 a grafika éve volt, Nagyváradon is elsősorban a legjobbnak ítélt grafikai munkákat mutatták be, de szerepeltek fényképek, festmények és kisplasztikák is a tárlaton. A kiállítók Szilágyi Imre grafikusművész, Lente István grafikusművész, Imreh Sándor grafikusművész, Gál András fotóművész, Dóró Zsolt festőművész, Szepessy Béla grafikusművész, Kustár Gábor szobrászművész, Velényi Rudolf képzőművész, Illés Gábor fotográfus, Subicz István grafikusművész.

A kiállított alkotások elhelyezése, a tárlat kialakítása arra a célra enged következtetni, hogy a szemlélődő a termekben sétálva különböző formákkal és színekkel találkozjon: a kisplasztikák jól megférnek a rézkarok és grafikák mellett, a festmények pedig a grafikák mögött. Igazi művészeti csemegék, ismert és elismert alkotók munkái sorakoznak egymás

mellett. Az alkotások gondolatébresztők, tűnődésre készítők. Címük néha támpontot nyújt, ám a témák megvalósításának finomsága, gazdagsága, a fantáziadús képzettársítás jóval többet tár fel a mű világáról, mint amennyit felfed az elnevezés.

A leginkább méltatott képzőművész a megnyitón jelen lévő Szilágyi Imre volt, aki tíz rézkarcát hozta el Nagyváradra (többek között: *Jónás, az Uszadékfa fosztogatói, a Hogyan tovább, vincellér?, A hajdúk népe, A túlélő, Európé nálunk?*). A háromszoros Káplár Miklós-díjas, illetve Holló László- és Csokonai-díjas képzőművész, aki a reneszánsz korszakát és annak polihisztorait tartja követendő példának, valósággal mesél érdekes, nem ritkán szokatlan, furcsa szereplőinek teret engedő grafikáival, melyek többnyire a magyar történelemből és a Bibliából inspirálódtak, és természetesen nem kis mértékben kötődnek a Hajdúsághoz, a Hortobágyhoz.

Sokszorosított grafikái a rembrandti és düreri európai hagyományokat követve leginkább rézkarcok, de mint élet-útjával kapcsolatosan ismeretes, linóleummetszeteket, litográfiákat és ceruzarajzokat is készít, illetve festett is karrierje kezdetén.

A kiállítás anyagában szintén figyelemfelkeltő képzőművészeti ágazat a kispasztika, ezt Kustár Gábor alkotásai képviselték. A *Fabula et Figura* Műhely bábjátékosának munkái (*Szárnyaló* vagy a *Hét főbűn*) többnyire fából, fémből, rendszerint nyers, durva, csiszolatlan anyagokból készültek. Valamikori használati tárgyak, egybeépítve különböző megmunkálatlan vagy csak részben megmunkált elemekkel. Egymásba illesztve olyanok, mint a gyermekjátékok. Ami elárulja őket, illetve azt, hogy mégsem gyermekek kezébe

valók, az a figurák, a szereplők emberi arca (a halott Krisztus): ezeknek az emberi arcoknak a kifejezőereje megdöbbentő, néha elbátortalanító.

Mindenképpen szót kell ejteni Dóró Zsolt nagy méretű, figurális, monokróm, szénrel és krétával alkotott képeiről is, melyek többnyire elmosódó, sötét vonalakból körvonalazódó, riasztó árnyalakoknak tűnnek – valójában mozgásban lévő emberi formák fedezhetőek fel bennük. Velényi Rudolf festményeinek színvilága talán túl „változatos”: sok szín, mindenféle kék és sárga, szabályos mértani formák. Ezek az alkotások mint ha nem illenének a grafikák és kispasztikák hangsúlyos szürkeségébe, feketeségébe. Ezek a festmények mintegy „kiemelődnek” a kialakított közegből, nem igazán válnak részeivé.

Vélhetően a *Kiemelés* cím azt hivatott jelezni, hogy lényegében minden alkotás kiemelt, hiszen számos egyéni kiállítás után, a Tavasz Tárlatra a legjobbaknak ítélt műveiket hozzák el az alkotók.

SZAMOS MARIANN

A személyesség kötelez

Demény Péter Bánffy Miklós irodalmi portréiról*

Demény Péter pipára gyújt, egy mély fotelbe ül – Bánffy kisregényeivel az ölében –, és íróemberként vizsgálni kezdi a másik író. Nem irodalomtörténészkedik, hogy komplex korrajzot nyújtson, nem tanár, aki kategóriákba kapaszkodva segít a megértésben, persze elkerülhetetlenül beleszövídik ez is az eszmefuttatásába, de gondolatai nem ezek mentén szerveződnek.

Demény Péter Bánffy boszorkánykonyhájának keresi a titkos receptjét és tárja fel a zsenialitását. Nézelődik, csipeget, és a vele tartó kíváncsiskodóknak is elmagyaráz egy-két dolgot. Van ennek egy ilyen hangulata, miközben például az *Emlékeimből* kapcsán az emlékirás elméleti, narratívpszichológiai háttere is feltárul előttünk, és a sorra tárgyalt kisregényeknek ugyanúgy megismerjük a történetét, mint szereplő-alkotó eszközeit. Magyarán Demény az író szemével lát, de a monográfiaíró lelkiismeretével figyel arra is, hogy az olvasó tudja őt követni.

Az alcím monográfia-hű: *Bánffy Miklós irodalmi portréi*, ám a témák bevezetése vagy a használt hasonlatok helyenként a szubjektivitás írói és nem irodalomtörténeti elemeivel élnek: például ez maga „Claydermann szalmaszőke broadwaysége”, „harminc oldal emlékkönyvbe való próza”. Persze mindez nem veti szét a szerkezetet, magyaráznak nekünk, és mi felnevetünk, mert már hozzászoktunk a játszva tanulás, szórakoztató tudomány trendjeihez.

A *kíméletlen látás*, a monográfiaíró szerint, Bánffy legmarokásabb személyiségjegye. Mire utal ez a szó szerkezet? A könyvből parafrázálva: az irodalmat nem a valóság tényei szerint kell értelmezni, mert ebben a közegben az a legfontosabb, ahogy az író látja a világot. Nem kérdés, hogy azért adja valaki írásra a fejét, mert közölni akar, és az ő belső igazsága erősebb a valóság tényeinél. Ezért aki ír, soha nem

DEMÉNY PÉTER (1972, Kolozsvár) költő, író, a Látó szerkesztője. Legutóbbi kötet: A kíméletlen látás – Bánffy Miklós irodalmi portréi (Lector kiadó, Marosvásárhely, 2018). Marosvásárhelyen él. Méray-díjas (2001), Déry Tibor-díjas (2012).

lehet udvarias vagy politikailag korrekt, mert az író „másként humánus, mint a többiek”.

Bánffy *látása* azért kiemelendő, mert ő nem „csak” író – fest, rajzol, kedvtelésből karikatúrákat készít, pár jól irányzott vonalból „alkot”. Az írói munka is hasonló, nem a pragmatikus, logikus gondolkodásból születnek a szereplők, hanem szubjektív narratívákból, melyek azt a kíméletlen igazságot adják, amire ráismerrünk.

Így szól az elmélet, de hát engedtesék meg nekünk, hogy felnézzünk a könyvből: a „kíméletlen látás” minden jó író alaptulajdonsága. Ez nem csupán Bánffyra érvényes. Abszolút, csak ez idáig nem így neveztük

* Demény Péter: *A kíméletlen látás. Bánffy Miklós irodalmi portréi*. Lector Kismonográfiák, Marosvásárhely, 2018.

néven a dolgokat. Az író-irodalomtörténész jogot formál arra, hogy saját kategóriában gondolkodjon, vagy egyszerűen csak érzékletesebben szemléltessen, mint a tankönyvek.

De ha irodalmon kívül is gondolkodunk, és visszakanyarodunk a referencialitásba, Bánffy arisztokrata és politikus, méghozzá a magyar történelem legsikertelenebb vagy legreményvesztettebb időszakában. Ez az ember „megérezte impotens osztálya rákfenéjét”, és ennek fényében valóban csak rá mondhatjuk, hogy kíméletlen látással bírt.

Bánffy panaszkodás helyett inkább vállalta a dilettáns polihisztor szerepét és cselekedett, ezért nevezi őt a monográfia írója „igazi transzilvanistának”. Ezzel le is zárulnak a nagy kijelentések. Demény nem készít nagy tablót, pontosabban tankönyvekből ismert ítélethalmazt és végkövetkeztetéseket a könyv a végére.

Bánffy Miklós az az alkotó, akiről esszét lehet írni monográfiaírás közben, és Demény az az író-irodalomtörténész, aki ezt meg is meri tenni.

MIKOLA EMESE

BERETVÁS GÁBOR

A VAN-ra rímél

Kritika a Rossz versek című filmről

Nagy várakozás előzte meg Reisz Gábor legújabb filmjét, a *Rossz verseket*. Elvégre az író-rendező előző alkotása, a *Van valami furcsa és megmagyarázhatatlan* (röviden VAN) óriási népszerűségnek örvendett. A VAN-t arra is példaként hozták fel, hogy a Filmalapot kikerülve, baráti együttműködés által is lehet komoly közönségsikert elérni. Nem kell hozzá komoly apparátus és kompromisszumkészség. Nem csak feltétlenül sok pénzből, jól bevált panelek ismételtetésével és ismert színészekkel lehet jó filmet készíteni.

Azt is ünnepezték tehát – többek között magam is – a VAN esetében, hogy a szerzői filmes Reisz nem amerikai zsánereket követve próbált elgondolkodtatni és főleg nevetetni. Hanem sokkal inkább hozzánk szóló filmet alkotott. Görbe tükröt tartott a magyar társadalom elé. Nem ítélkezett, csak bemutatott. Láthattuk benne a rendszerváltó generáció politikai állásfoglalását, a rendszerváltás után eszmélő fiatalok tanácstalanságát, bemutatta a budapesti éjszakai életet, illetve felvillantotta a külföldre menekülés tematikáját is.

Generációs film – mondhatnánk. De a VAN több volt annál. Egy XXI. századi magyar *Annie Hallt* láttunk, mely ugye örökérvényű témát választott magának, és ez a szerelem volt. A film főhőse is egy Woody Allenre hajazó karakter, Áron, aki a maga csetlő-botló módján a halál és szerelem közötti nihilben teng-leng. A VAN tehát egy filozófiai, pszichológiai és szociológiai körkép volt egyben, érthető humorral fűszerezve. Végre magunkon röhöghettünk, és végre tiszta szívből.

A VAN sikere azonban magában hordozta a kérdést, hogy hova tovább. Reisz mit és hogyan fogalmaz majd meg egy anyagilag is támogatott következő filmben. Meg tudja-e ismételni a következő filmjével a diplomafilmes sikerét? Egyáltalán milyen filmes irányba megy? Van-e saját stílusa?

Vagy akárcsak Antal Nimród, remekel egyet, aztán eltűnik a balfényen, és a szakma iparosa lesz.

Reisz, úgy fest, kitartott a VAN irányvonal mellett. Úgy érezte, több van a történetben, így a VAN nemzetközi elismerései után folytatta, amit ott elkezdett. Reisz tudniillik részt vett a Cannes-i Filmfesztivál rezidensprogramjában, így új filmje forgatókönyvét Párizsban fejlesztgette. Párizs talán így lett az egyik helyszíne is a filmnek. Reisz a VAN nyomán ismét egy generációs közérzet-filmet készített. Sőt, a karakterek egy részét is megörökölte az új történet.

Ám a *Rossz versekben* egyfajta borgesi párbeszédet folytat önmagával. Azaz múltbeli énjeivel folytat beszélgetéseket. Míg a VAN főszereplője sokszor monologizál, addig itt a párbeszédeken van a hangsúly. Jelzem, hogy már a VAN-ban is megvan a múltba nézés optikája, ott, ahol egy VHS-t idéző technikára vált a kép, és a gyerekkori jelenet ekként elevenedik meg. A *Rossz versek* hasonló bravúrral dolgozik, csak jobban kibontja a múltbeli történeteket.

Iker-filmekről beszélünk. Az egyik nem a másik folytatása. De mindketten ott van a szerző kézjegye. Reisz nem kezd teljesen új projektbe. Alapig vetközteti a diplomafilmes remeket, és próbababájára egy másik öltözéket készített. Tegyem hozzá, a hasonlóság annyira erős, hogy bizonyos karakterek meghagyása az új filmben a néző számára félrevezető lehet. Azt hiheti, a film cselekménye

a másikénak a folytatása. Az apuka és anyuka ugyanaz a két filmben. Sőt, nagyon tetszik, hogy a szerző ugyanúgy emlékszik vissza nagyjából a szüleire, ahogy most vannak. Nincsenek a szereplők különösebben maszkírozva. Sem frizurájuk, sem ruházatuk nem idézi meg feltűnően a nyolcvanas-kilencvenes éveket. Nincsenek tupír hajak, vagy mondjuk fülklipszek. A szerző nem teszi nevetségessé a gyerekkorát, a humort nem igazában a retróban jeleníti meg.

Meg kell jegyeznem, hogy a millió remek. A berendező Tasnádi Zsófia volt. Nem kis feladat hárulhatott rá. Hiszen egy múltba is révedgető film sikere igencsak múlik azon, hogy a berendezőnek sikerül-e a tartalmat tárgyi háttérrel feldíszítenie (feltöltenie). Itt a tárgyak igencsak beszédesek voltak azoknak, akik már megélték a filmbeli időket. De nem tolazkodtak annyira előtérbe, hogy egy mostani fiatal feltétlenül ezeken nevéssen. Nem lehetett könnyű a feladat. Elvégre a filmben a modern (narancssárga) vezetékes telefonok korát

éljük meg. Persze lehet, hogy ezeken a jeleneteken a fényelés is sokat segített.

Az, hogy az író-rendező-zeneszerző Reisz ezúttal a főszerephez is ragaszkodott, talán nem volt a legjobb ötlet. De saját bevallása szerint nem talált erre jobb jelöltet. Karakterének egykedvűsége, depressziója háttérszereplőként talán elevebben működhetett volna. Egy karikás szempár ugyanis nem hozta az általam elvárt színészi mélységet. Bár az is igaz, hogy a szerző, saját színészi kvalitásait ismerve, az érzelmi állapotokat inkább a szituációkkal igyekezett elmondani a színészi játék helyett.

Jelzem, sajnos az előző filmtől eltérően a főszereplőt erősítő háttérszereplők, a kortársak hiányoztak leginkább. Fel-fel-tűnik persze egy-egy ismerős arc az előző filmből, de ezek ott hasznosabbak voltak, sokkal jobban működtették a legfőbb karaktert. (Aki jártas az erdélyi közegben, felfedezheti a mostaniban a kolozsvári Visky Ábelt is egy rövid futamidőre.)

Persze sok jó ötletet látunk így is a szereposztás terén. Hiszen a *Fehér tenyér* rendezőjének, Hajdu Szabolcsnak a torna- és egyben énektanár-figurája meglehetősen karakteridegen, és talán pont ezért vicces. Akárcsak a rezignált vízilabdaedző szerepét játszó Szabó Domokos, aki ha csak percekre is bukkan fel, megneveteti a közönséget. A főszereplő testvérét adó, erdélyi származású Zajzon Zsolt jó ellenpontot játszik, főleg hogy az apához (Kovács Zsolt) és az anyához (Takács Katalin) hasonlóan az ő figurája sem változik időben a filmben, így ki tud épülni a karakterében valamiféle önazonosságra. (Legfeljebb a nők váltakoznak az oldalán, egyikről a másikra szökellünk, ahogy a film is ugrál az időben.)

Mellesleg Kovács Zsolt és Takács Katalin lehangolóan hozzák a szülők generációjának sztereotip és egyben elnagyolt képét. Ha már itt járunk, Monori Lili kapott még hozzájuk hasonlóan egy komolyabb szerepet. De ő, véleményem szerint, a filmben nem sokat lendített. Épp minimalista játékmódja hoz az alkotásba némi kizökkentő idegenséget. Manírjai itt nem a valóságghú jelleget erősítik, mint más, régebbi filmekben. Jelenetei vontatottá és unalmasá teszik ezt az amúgy varázsos történetet. Nem tesznek jót az arányoknak, és a film értékéhez sem adnak hozzá sokat. (A 'kimegy a meleg, bejön a hideg' fordulat ismételtetése pl. egy idő után igencsak idegesítő.) Persze értem én, hogy kellett egy figura az idősebb generációból, aki megérti az érzelmileg

instabil, költői lelkületű fiúgyereket. De szerintem nem őt kellett volna választani fantasztikus nagynéninek.

Reisz a szerelmes versek oltárán áldoz, ami már önmagában is egy bájos retró alapattitúd. Elvégre az internet-generáció már másban utazik, nagyon jól mutatja ezt Schwechtje Mihály filmje, a *Remélem legközelebb sikerül meghalnod*!). A *Rossz versekben* szóba kerül ugyan Arany János, és persze kihagyhatatlan poén, ahogy a főhős kritizálja a versmondó Latinovits Zoltánt. De a cím sugallata ellenére ez nem a poémák, inkább a poénok filmje.

Mindent összevetve, Reisz Gábor *Rossz versek-jének* a VAN nem feltétlenül vált előnyére. Érdekes lenne megvizsgálni, mi lett volna, ha a *Rossz versek* lenne az első, és a VAN a rendező második filmje. Mert számos átfedés van közöttük. Tekinthesz ezeket Reisz szerzői védjegyének. A *Rossz versek* persze nem rossz film. Nem véletlenül nyert számos díjat többek között a 2019-es Magyar Filmhéten. Minden déjà vu ellenére sok remek ötlet van benne, és a korábban már kipróbált panelek most is jól működnek. Sokat nevettem. Mert magamon is nevettem.